

REVIJO KRAS PODPIRAJO
V PRIZADEVANJIH ZA OHRANITEV
NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Kras

ŽIVLJENJE NISO LE BESEDE

WWW.MOBITEL.SI

NOVEMBER št. 67 cena 900 SIT

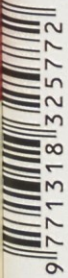
Aerodrom Ljubljana

Prvi otroški likovni natečaj
prostorskega oblikovanja

PO POTEH FABIANIJA

INTERINA®
d.o.o. LJUBLJANA

Poština plačana pri pošti 1102 Ljubljana

New York

Beijing

London

Moscow

Frankfurt
Munich

Prague

Ljubljana

Hong Kong

Skopje
Zurich

Istanbul

Buenos Aires

Sydney

Od tod v širni svet.

Aerodrom Ljubljana

od leta 1963 / since 1963

Majhni, odlični, prijazni.

Bolečinam v žrelu pokažite Septolete® Plus.

Ko udarijo mikrobi, udarite nazaj!

Krka, d. d., Novo mesto
Smarješka cesta 6
8501 Novo mesto
www.krka.si

Pastile Septolete® PLUS so nepogrešljivo zdravilo pri močnejših bolečinah v žrelu. Poleg tega da zavirajo začetne okužbe v žrelu in ustni votlini, že po nekaj minutah odpravijo tudi bolečino.

Pastile Septolete® PLUS niso le izjemno učinkovite, temveč - zahvaljujoč se dodanemu mentolu in eteričnemu olju poprove mete - osvežijo ustno votlino in odpravijo zadah. Pastile ne vsebujejo sladkorja, zato imajo

majhno energijsko vrednost in ne pospešujejo nastajanja zobne gnilobe. Priporočamo jih odraslim in otrokom, starejšim od 6 let, pri močnejših bolečinah v žrelu. Dodatne informacije: www.krka.si/Septolete

Pred uporabo natančno preberite navodilo!

O tveganju in neželenih učinkih se posvetujte z zdravnikom ali farmacevtom.

"Kadar ne jadram ... surfam."

ISDN omogoča sočasno uporabo 2 linij:
hkrati lahko surfate po internetu in govorite po telefonu.
Zanesljive komunikacije. Zmagoviti dosežki.

ISDN

MOĐRA ŠTEVILKA
• 080 80 00

Telekom
Slovenije

Kras

REVUJE OŠLI POKRIVALI
V PRIPRAVIŠČU ZA PREDSTAVITVO
KRAŠKIM ZA KRAŠKIM OBKLIKOVANJE

NOVEMBER št. 67 letnik 900 SIT

Prvi otroški likovni avtorji
prostorskega oblikovanja

PO POTEH FABIANIJA

Telekom

KRKA

INTERVIMBA

Založniško podjetje
MEDIACARSO d.o.o.

Telefoni revije Kras:
01/421 46 95, 01/421 46 90
05/766 02 90

Fax:
01/421 46 95, 05/766 02 91
E-mail: media.carso@siol.net

Kras, revija o Krasu in kraških pojavih ter značilnostih krasa doma in na tujem, izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o., Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
Telefon: (+386) 01/421-46-95,
(+386) 01/421-46-90;
fax: (+386) 01/421-46-95
E-mail: media.carso@siol.net
Glavni urednik: Lev Lisjak
Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
Naslov: Uredništvo revije Kras:
p.p. 17, 6223 Komen;
telefon: (+386) 05/766-02-90
fax: (+386) 05/766-02-91
Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV
900 SIT, 4 EUR, 4,5 \$
Naročnina za šest zaporednih števil
z 8,5-odstotnim DDV in s pošto dostavo
na naročnikov naslov v Sloveniji 7.000 SIT,
na naročnikov naslov v tujini
10.000 SIT, 45 EUR, 50 \$
Transakcijski račun pri NLB:
02010-0089675302
Devizni račun pri NLB, podružnici
Ljubljana-Center, Trg republike 2,
Ljubljana: 010-27620-896753/9
SWIFT coda: LJ BA SI 2X
Fotografije: Agencija Mediacarso
Nenaročenih kopisov in fotografij
uredništvo ne vrača.
Ponatis ali povzemanje prispevkov iz revije
Kras je dovoljeno uredniškovim soglasjem
in z navedbo vira.
Mednarodna standardna serijska številka:
ISSN 1318-3257.
Grafično oblikovanje in priprava tiska
Lev Lisjak
Organizacija tiska
K Korotan Ljubljana d.o.o.
Naklada: 4000 izvodov
Revija Kras sofinancirajo
Ministrstvo za kulturo,
Ministrstvo za kmetijstvo,
gozdarstvo in prehrano

Slika na naslovnici:
»Fabianijev Trst - Hotel Regina«,
mešana tehnika.
Avtor Matjaž Vidmar, 14 let,
Oš Frana Erjavca, Nova Gorica,
nagrajena šola v okviru
prvega otroškega likovnega natečaja
prostorskega oblikovanja »Po poteh Fabianija«, 2004

Vsebina

NOVEMBER 2004, št. 67

Uvodnik	V ZNAMENJU KULTURNE IN NARAVNE DEDIŠČINE	4
Rajko Vojtkovszky v pogovoru z uredništvom	ZA NOVO VLADO JE ŽE PRIPRAVLJENA NOVA VIZIJA PODPORA PREDLOGU ZA VPIS MATIČNEGA KRASA V SVETOVNO DEDIŠČINO UNESCO	5 8
Zofija Klemen Krek	UNESCO JE ODOBRILO IMENOVANJE BIOSFERNEGA OBMOČJA KRAS	10
Natarajan Ishwaran	PARK ŠKOCJANSKE JAME Z VPLIVNIM OBMOČJEM V SVETOVNI MREŽI BIOSFERNIH OBMOČIJ	11
Albin Debevec, Vanja Debevec Gerjevič, Borut Peric	VODNI VIRI NA OSTROŽNEM BRDU V BRKINIH EMIL ŽVAB IZ KREPELJ IN NJEGOVE "KOŠULJE"	14 18
Nada Trebec	JOLKA MILIČ: POEZIJA JE PRISPEVALA, DA SEM SE SPREMENILA	20
Vlasta Markočič	ARHITEKT IN URBANIST MAKŠ FABIANI IZ KOBILJA	22
Silvano Sau	NIHČE NAS NE MORE UKINITI, RAZDRUŽITI ALI SPRAVITI NA TUJE SEŽANA V ČASU SREČKA KOSOVELA - I. del	26 28
Tina jazbec	ZA OPAJCE VEDNO NOVI IZZIVI	35
Boris Pahor	KATALOG: PO POTEH FABIANIJA	39-50
Gabrijela Rebec-Škrinjar Aleksander Zavadlav	USTVARJAMO PO POTEH FABIANIJA PROSTOR...	
Vlasta Markočič Tanja Samec Beatriz Tomšič Čerkez	PO POTEH FABIANIJA: ARHITEKTURNI PROSTOR V OČEH IN DOMIŠLJIJI NAŠIH UČENCEV	

V ZNAMENJU KULTURNE IN NARAVNE DEDIŠČINE

To izdajo Krasa zaznamujejo štirje zaokroženi vsebinski sklopi. Več kot polovica strani v njej je namenjenih velikim in vplivnim Kraševcem - pesniku **Srečku Kosovelu in Kosovelovi družini**, arhitektu **Maksu Fabianiju** in njegovemu urbanističnemu ustvarjanju ter prevajalki in literarni kritičarki **Jolki Milič**, ki skrbi za spoznavanje in povezovanje kultur in ljudi tostran in onstran slovensko-italijanske meje. Tržaški pisatelj **Boris Pahor** pripoveduje v ljubljanskem Tivoliju pred kipom pisatelja **Edvarda Kocbeka** o svojih zadnjih srečanjih s Kocbekom pred njegovo smrtjo. Novi direktor Javnega zavoda Kobilarna Lipica in divjaški župan **Rajko Vojtkovszky** opisuje razmere v kobilarni in nakazuje svoje videnje njenega nadaljnega razvoja.

Skrbniki in upravljalci Parka Škocjanske jame **Albin Debevec**, **Vanja Debevec Gerjevič** in **Borut Peric** ter Unescova funkcionarja **Zofija Klemen Krek** in **Natarajan Ishwaran** opisujejo svetovni pomen določitve biosfernega območja Kras ter uvrstitve Parka Škocjanske jame v svetovno mrežo biosfernih območij pod Unescovim okriljem. In poudarjajo veliko podporo udeležencev nedavne mednarodne delavnice »Kras in svetovna dediščina v Evropi« v Lipici prizadevanjem Slovenije, da se naš in italijanski Kras vpiše v Unescov Seznam svetovne dediščine.

Nada Trebec razkriva, kako so se iz okoliških vodnih virov nekdanj oskrbovali z vodo prebivalci Ostrožnega Brda. **Vlasta Markočič** iz Štanjela predstavlja **Emila Žvaba** iz Dutovelj, ki iz srobotna mojstrsko plete za domačo rabo košare - »košulje«. **Tina Jazbec** iz Svetega piše o življenju in urbanističnem delu **Maksa Fabianija**. **Gabrijela Rebec-Škrinjar** iz Povirja predstavlja Kosovelovo Sežano. Kamnoseški strokovnjak, glasbenik in kulturni pobudnik **Aleksander Zavadlav** pa v kroniškem zapisu predstavlja sto let delovanja Prosvetnega društva »Kras« Opatje selo.

Posebnost te revije Kras je katalog z izborom nagrajenih in najbolj domiselnih del letošnjega otroškega likovnega natečaja prostorskega oblikovanja »Po poteh Fabianija«. Uredile so ga in zanj napisale spremna besedila pedagoginje **Vlasta Markočič** iz Osnovne šole Dutovlje, **Tanja Samec** iz komenske Osnovne šole Antona Šibelja-Stjenka in mag. **Beatriz Tomšič Čerkez**. Njihovo delo je tudi ves natečajni postopek in priprava ter postavitve razstave natečajnih izdelkov, ki je bila pred meseci v dutovski osnovni šoli. Od 26. novembra so natečajni izdelki otrok iz osnovnih šol na ogled v Gradu v Štanjelu. Potem jih bodo pokazali še v Ljubljani, Novi Gorici in Divači.

**Rajko Vojtkovszky -
novi direktor Javnega zavoda
Kobilarna Lipica**

ZA NOVO VLADO JE ŽE PRIPRAVLJENA NOVA VIZIJA

Gospod Vojtkovszky, ali je bilo težko posloviti se po dolgoletni veterinarski praksi od veterinarskega dela?

Vsa leta do sedaj sem delal v veterini in v resnici se je nekoliko težko po dolgih letih preusmeriti drugam. Vendar je v življenju tako, da je treba sprejeti tudi še kakšne druge izzive, če se ti ponudijo. Sedaj imam popolnoma novo službeno obveznost, ki je vezana na direktorsko mesto in je čisto zunaj operativne veterinarske stroke. Res pa je, da moje strokovno znanje veterine lahko le pozitivno vpliva na moje novo delo glede na to, da je veterina v Lipici v veliki meri vpeta v vsakdanje delo. Lipica nima svoje lastne veterinarske ambulante, zato sem tudi kot direktor dolžan nekoliko strokovno pomagati tudi na tem področju. Profesionalno pa nisem več v veterinarski stroki, kar seveda še ne pomeni, da se ne bom kdaj v prihodnosti spet vrnil v to stroko.

Predsednik Združenja rejcev lipicanca še ostajam, ker je po mojem mnenju združljiva z mojo novo funkcijo, čeprav bi raje videl, da bi moje predsedniško mesto prevzel kdo izmed podpredsednikov združenja. Javni zavod Kobilarna Lipica je sedaj dobila status pooblaščenice organizacije za rejo lipicanca, kar pomeni, da je vse strokovno delo združenja v pristojnosti kobilarne, zato ima sedaj združenje nekoliko drugačno funkcijo. Njegov strokovni del vodi prek Kobilarne Lipica država. Kobilarna Lipica bo torej morala skrbeti tudi za selekcijo in rejo vseh lipicancev v državi, ne samo lipicancev v Kobilarni Lipica.

Rajko Vojtkovszky iz Divače, dolgoletni živinozdravnik, univ. dipl. dr. veterine, predsednik Združenja rejcev lipicanca, že šesto leto župan občine Divača in peti mesec tudi direktor Javnega zavoda Kobilarna Lipica je bralcem revije Kras kar dobro poznan. Predstavili smo ga kot ustanovitelja zgledega družinskega podjetja Farm DIOMED v Lokvi, kjer je ljubiteljem konj mogoče živeti z lipicanci, kot udeleženca v kritičnih razpravah za okroglimi mizami revije Kras o bodoči usodi lipicancev in Kobilarne Lipica, o turističnem uveljavljanju Krasa in Brkinov ter o ohranjanju kulturne in naravne dediščine Krasa. Dvakrat je v reviji tudi odgovarjal na vprašanja uredništva kot kandidat za župana divaške občine. Tokrat pa odgovarja na naša vprašanja predvsem kot direktor Javnega zavoda Kobilarna Lipica.

Uredništvo

Kaj je Vaš osnovni motiv, da ste se na prigovarjanje prijateljev iz konjerejske stroke odločili sprejeti ponujeno mesto vršilca dolžnosti direktorja Javnega zavoda Kobilarna Lipica in čez nekaj mesecev kandidirati za njenega direktorja?

Zelo težko je v nekaj stavkih odgovoriti na to vprašanje... Ko je prišla pobuda, naj sprejem to mesto, sem imel prav malo časa za premislek. Ne vem, kako bi se odločil, če bi ga imel več. Ta izziv sem sprejel na prigovarjanje ljudi iz strokovnih krogov na ravni Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Razlog, da so se obrnili name, je moje dolgoletno poznavanje celovite problematike Kobilarne Lipica. K moji odločitvi pa je pripomoglo tudi moje osebno prepričanje, da se v JZ Kobilarna Lipica mora nekaj narediti in da je mogoče marsikaj narediti. Obljube vlade Republike Slovenije, da bo Lipici pomagala pri izhodu iz krize, obljubljeni denarna sredstva in projekti za pomoč so me prepričali, da sem na to pristal. Tedanjemu vršilcu dolžnosti direktorja JZ Kobilarna Lipica mag. Janezu Rusu je mandat potekel in vlada je po svoji dolžnosti imenovala novega vršilca dolžnosti direktorja. Že čez tri mesece sem bil dolžan po sklepih vlade kot v.d. direktorja objaviti razpis za direktorja, na katerega sem se tudi sam prijavil. Na soglasen predlog sveta JZ Kobilarna Lipica me je vlada nato imenovala za direktorja.

Veseli me, da pri tem ni bilo nikakršnega političnega lobiranja za delovno mesto direktorja, kar se je dogajalo v preteklosti. Svet JZ Kobilarna Lipica je tokrat popolnoma nestrankarsko podprl mojo kandidaturo. Vesel sem, da sem imel in imam še sedaj njihovo popolno podporo. To pa je tudi eden izmed osnovnih pogojev, da svet dobro deluje.

Kateri problemi Kobilarne Lipica so bili najbolj izstopajoči, ko ste prevzeli mesto direktorja in kakšne rešitve ste si zamislili za odpravo teh problemov?

Eden izmed perečih problemov je bil, da v JZ Kobilarna Lipica ni bilo organizacijske hierarhije. Dejansko je bil direktor sam sebi direktor. Nekaterih vodstvenih kadrov sploh ni bilo. Tudi nekatera sistemizirana delovna mesta niso bila zasedena. In nekatera med njimi še sedaj niso zasedena. Zato sedaj poskušam uveljaviti primerno organizacijsko shemo; ne samo s svojim novim

namestnikom, temveč tudi z managerjem, ki skrbi za finančni del funkcioniranja zavoda. Gre za to, da mora nekdo stalno spremljati finance, ugotavljati govorico finančnih kazalcev ter predlagati ukrepe. Strokovni del kobilarne naj bi vodil strokovni vodja, ki ga pa še nismo pridobili za zaposlitev. Tretji pomočnik naj bi bil strokovnjak za kulturno in naravno dediščino. Verjamem, da je samo s takšno organizacijsko shemo in s sposobnimi sodelavci, ki delajo na delovnih mestih po tej shemi, možen razvoj in napredek Kobilarne Lipica.

Osnovni problem Kobilarne Lipica je že precej časa pomanjkanje ustreznega in strokovno usposobljenega kadra. Plače so nizke, saj so vezane na zakon o plačah v državnih organih in javnih zavodih. Zato so najboljši kadri v zadnjih nekaj letih Lipico zapustili. Ne morem pa reči, da je vse samo slabo. Del kadra, ki ga imamo v zavodu sedaj, je usposobljen in dobro dela.

Naslednji problem se veže na kobilarniški del. Sama reja in selekcija konj je vseskozi potekala normalno. Letos je komisija Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano za letni pregled ocenila, da je reja lipicancev zelo kvalitetna. Glede na to, da je bila Lipica vseskozi na robu preživetja in obstoja, je ta ugotovitev zelo pomembna in zelo spodbudna. Ugotavljam pa, da imamo premalo programskih in turističnih konj. Glede na pašne površine, s katerimi razpolagamo, in glede na kapaciteto hlevov je naša čreda prevelika, čeprav še vedno ni zagotovljeno ustrezno število posameznih rodov kobil. Zakon namreč predvideva za vsak rod kobil najmanj štiri osebkke, a tega minimuma nekateri rodovi kobil pri nas še niso dosegli. Dejansko pa je že sedanje število konj preveliko za pašnike, stajišča in bokse, ki jih premoremo. K sreči je že moj predhodnik mag. Janez Rus dosegel, da je kobilarna uredila posestvo Ravne pri Pivki, kamor so preselili del žrebcev, vendar nam pašnih površin še vedno zelo primanjkuje.

Z Ministrstvom za obrambo se je Kobilarna Lipica dogovorila za ustanovitev protokolarne skupine konj z jahači za potrebe Slovenske vojske. Kako bodo lipicanci služili protokolarnim namenom?

S Slovensko vojsko smo podpisali sporazum o medsebojnem sodelovanju. Ta sporazum nalaga Kobilarni Lipica, da zago-

tovi konje in jahače za potrebe protokola Slovenske vojske, Slovenska vojska pa zagotovi sredstva za vzdrževanje in trening živali. Ta ideja je prišla z Ministrstva za obrambo. Sedaj pripravljamo ponudbo, da bi imeli lipicance tudi v državnem protokolu. Poleg tega si želim, da bi lipicance vključili tudi v protokol mesta Ljubljana kot slovenske prestolnice. Obisk kobilarne in sprejem v Lipici pa bi lahko postal sestavina programa državnega protokola.

Zamisel o sodelovanju Kobilarne Lipica v državnem protokolu se je izkazala kot zelo zanimiva že pred leti, ko je bilo na Bledu srečanje državnikov. Takrat je na pobudo Združenja rejcev lipicanca in Kobilarne Lipica nekaj kočij z vprego lipicancev vozilo državnike po Bledu. Tovrstne aktivnosti so izredno pomembne tudi za promocijo lipicanca in Lipice. Kobilarna ima možnosti za tovrstne dejavnosti. Nekoliko nas pri tem ovira pomanjkanje kadra. Zato bomo morali to vrzel dolgoročno zapolniti. Predvsem pa moramo zagotoviti ne samo protokolarno raven konjev, temveč tudi programsko - za turistične dejavnosti. Hkrati bomo morali začeti tudi z izobraževanjem ljudi.

Kaj pričakujete od nove vlade in od resorjev, ki so po še vedno veljavni zakonodaji dolžni skrbeti za Javni zavod Kobilarna Lipica?

V svetu zavoda je bilo do sedaj pet predstavnikov petih ministrstev. Dejansko je vseskozi najbolj vpeto v delovanje JZ Kobilarna Lipica Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, ki je v zadnjih letih edino financiralo Lipico, čeprav ima JZ Kobilarna Lipica kolektivno pogodbo z Ministrstvom za kulturo. Res pa je, da so v zadnji denarni pomoči Lipici v znesku 322 milijonov tolarjev s sklepom vlade RS v resnici sodelovala vsa pristojna ministrstva.

Ideja, ki je tudi nakazana v koalicijski pogodbi, predvideva, naj bi bilo Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano pristojno za specifična področja v kobilarni - to je za vzrejo lipicancev. To pomeni, da bi pristojno s strokovnega vidika za konjerejo. Imelo bi vpliv in nadzor pa tudi dolžnost financiranja tega dela.

Zaenkrat v svetu JZ Kobilarna Lipica še vedno sodeluje pet ministrstev. Če bo nova vlada spreminjala ta sistem, bo treba

spremeniti zakon o Kobilarni Lipica. Če bo Ministrstvo za kulturo ostalo osnovno ministrstvo, se bo moralo redno in intenzivno seznanjati tudi s problematiko področja, za katero bi sicer skrbelo Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

V štirih mesecih opravljanja službe direktorja JZ Kobilarna Lipica sem na osnovi ocene stanja za novo vlado že pripravil informacijo o razmerah in stanju v kobilarni in ji dodal še svojo vizijo, kako priboriti lipicancu in JZ Kobilarna Lipica tako mesto v Sloveniji in v svetu, kakršno jima pripada.

Še vedno ste tudi župan v občini Divača. Eden izmed odmevnejših projektov, ki ga vodi občina, je muzej slovenskega filma v Škrateljnovi domačiji v Divači. Kako se ta projekt razvija?

Projekt za muzej slovenskega filma oziroma projekt za obnovo Škrateljnovе domačije so pripravili študentje ljubljanske Fakultete za arhitekturo pod mentorstvom prof. Vojteha Ravnikarja. Občina je morala od prejšnjih lastnikov odkupiti tamkajšnja zemljišča in stavbe. Divača bo z muzejem veliko pridobila. Predvsem bo dobila kulturno središče, ki bo hkrati kulturna točka za ves Kras.

Pred nedavnim smo imeli na občinskem svetu predstavitev idejnega projekta za prenovu Škrateljnovе domačije oziroma za postavitve muzeja slovenskega filma. Svetniki so ga zelo dobro sprejeli, moram pa reči, da je bilo res nekoliko nerodno, ker se je to zgodilo pozno, saj smo že tik pred izdajo gradbenega dovoljenja. Sedaj je treba zagotoviti tudi finančna sredstva za uredništev načrtov. Država je v okviru tako imenovanega kulturnega tolarja namenila v svojem programu od leta 2004 do leta 2008 za muzej 55 milijonov tolarjev. Občina bo prispevala enako vsoto. Torej je skupno zagotovljenih 110 milijonov tolarjev. Vendar to ne bo dovolj. Sama investicija je ocenjena na 147 milijonov tolarjev, vendar v tem znesku ni všteta vsa potrebna oprema muzeja in spremljevalnih prostorov. Strokovnjaki ocenjujejo, da bo celotna investicija stala kakšnih 200 milijonov tolarjev. Zato bomo morali poiskati dodatne vire financiranja. Ker bo finančno muzej zelo velik zalogaj, nam projekta najverjetneje ne bo uspelo končati do 100. obletnice rojstva prve slovenske filmske igralka Ite Rine, ki jo bomo praznovali leta 2007. Zato iščemo mecena, ki bi bil pripravljen vzeti pod svoje okrilje naš filmski muzej.

**V Lipici je bila mednarodna delavnica
»Kras in svetovna dediščina v Evropi«**

PODPORA PREDLOGU ZA VPIS MATIČNEGA KRASA V SVETOVNO DEDIŠČINO UNESCO

Zofija Klemen Krek

Pred nekaj leti je Slovenska nacionalna komisija za UNESCO sponzorirala sestanek strokovnjakov s področja speleologije, na katerem so razpravljali o možnostih za varstvo kraških mokrišč. Med tem sestankom sva z dr. Hamilton-Smithom iz Avstralije, predsednikom delovne skupine za kras pri Mednarodni uniji za konzervacijo narave (IUCN), razpravljala o kraških lepota po svetu in o problemih njihovega varovanja. Takrat je tudi povedal, da so pod pokroviteljstvom UNESCO v Avstraliji organizirali konferenco azijskih držav, na kateri so pripravili načrt za pripravo zemljevida kraških območij v Aziji. Na tej konferenci, ki jo je financirala avstralska vlada, so tudi razpravljali o evidentiranju možnih nominacij v UNESCO-v seznam svetovne dediščine. Predlagal mi je, naj Slovenska nacionalna komisija pripravi podoben sestanek za evropsko regijo.

Tak sestanek ni težko pripraviti, strokovnjakov za to področje imamo tudi veliko, vendar slovenska vlada kaj takega ne bi bila pripravljena financirati; še posebej ne pod enakimi pogoji, kot je to storila avstralska vlada (kritje potnih stroškov in bivanje za enega udeleženca iz vsake države s pomembnejšimi kraškimi pojavi). Zato smo bili v začetku malo skeptični glede možnosti, da organiziramo takšen sestanek. Vendar ideja ni bila pozabljena.

V pogovorih v UNESCO so nam obljubili, da bi ta projekt vključili med svoje projekte v okviru programa participacije, kar pomeni, da bi s tem lahko pridobili osnovna finančna sredstva za sestanek.

V tesnem sodelovanju Slovenske nacionalne komisije za UNESCO, Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU v Postojni in Delovne skupine za kras pri IUCN (The World Conservation Union) so stekle priprave na mednarodno delavnico, ki jih je vodil dr. Andrej Kranjc. Na delavnico se je prijavilo skoraj petdeset udeležencev iz sedemnajstih držav (v zadnjem hipu udeleženca iz dveh držav zaradi bolezni nista mogla priti, poslala pa sta svoja prispevka).

Delavnica je imela dva dela

Prvi del delavnice je bil namenjen razpravi o kraških lokalitetah v Evropi, ki bi jih lahko vpisali v štiri svetovne mreže varovanih območij, ki delujejo pod okriljem UNESCO:

1.

Najbolj prestižna je mreža svetovne dediščine (kulture in naravne), ki postavlja zelo stroge in zahtevne pogoje za vpis v seznam svetovne dediščine (edini slovenski spomenik, vpisan v ta seznam, so Škocjanske jame), ki temelji na Konvenciji o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine.

2.

Poleg te konvencije in mreže svetovne dediščine obstaja še Ramsarska konvencija o varstvu mokrišč mednarodnega pomena (prvo vpisano mokrišče iz Slovenije so bile Sečoveljske soline, drugo pa Škocjanske jame). Obe konvenciji sta bili ratificirani kot akta o nasledstvu SFRJ. Vanjo je vključenih 141 držav-pogodbenic z vpisanimi 1387 mokrišči, od tega je 36 kraških mokrišč iz Evrope (Albanija, Avstrija, Francija, Madžarska, Slovaška, Slovenija in Španija).

3.

Tretja velika svetovna mreža pod UNESCO-vo streho je program Človek in biosfera (Man and the biosphere - MAB), v kateri je vključenih že 459 naravnih spomenikov iz 97 držav (v to mrežo sta vpisana dva slovenska parka in sicer Triglavski nacionalni park pod imenom Biosferno območje Julijske Alpe in Regijski park Škocjanske jame pod imenom Biosferno območje Kras).

4.

Letos pa je UNESCO vzel pod svoje okrilje še geoparke (še nimamo nobenega vpisa), katerih namen je zavarovati območja, pomembna zaradi geoloških posebnosti in za geologijo pomembnih nahajališč, ki bi jih približali splošni javnosti. V mreži, ki je začela nastajati že prej, pa je vključenih že okoli 400 geoparkov.

Največ pozornosti je bilo na delavnici namenjene prvima dvema mrežama.

V drugem delu delavnice so predstavniki posameznih držav predstavili najpomembnejše kraške lokalitete, ki bi prišle v poštev za vključitev v seznam svetovne dediščine, predstavili pa so tudi širša kraška območja, ki se bodo vnesla v evropski zemljevid kraških pojavov.

Sprejem katerekoli naravne znamenitosti v eno izmed omenjenih mrež je odvisen od kriterijev, ki jih v svojih temeljnih dokumentih postavlja vsaka izmed štirih mrež. Uvodničarji so predstavili nekaj temeljnih pogojev za vpis v posamezno mrežo:

1.

Vpis v svetovno dediščino je izjemno zahteven postopek, v katerem mora biti pripravljena obsežna dokumentacija, kakršno predpisujejo Smernice za izvajanje konvencije. Temeljna zahteva je, da so pojavi izjemni in edinstveni v

Dr. Hamilton-Smith, Zofija Klemen Krek in akad. prof. dr. Abdrej Kranjc za omizjem

svetovnem obsegu, najbolj tipični med sorodnimi in z največjim številom posameznih elementov in da jih je dovolj veliko po obsegu. Posebej pomembna je zahteva, da je tako območje zakonsko in učinkovito zavarovano ter da ima načrt upravljanja.

2.

V Ramsarsko mrežo se vpisujejo mokrišča, za katera je značilno, da imajo izjemno bogastvo rastlinskih in živalskih vrst in veliko raznovrstnost. Mednje sodijo mokrišča, ki so naravna ali so nastala kot posledica človeških dejanj; sladkovodna v notranjosti; obmorska s slano vodo; mokrišča na površju zemlje ali pod njim. Glavni namen Ramsarske konvencije je zagotoviti umno rabo vseh mokrišč, njihov vpis v Ramsarsko mrežo in ustrezno upravljanje, ob tem pa tudi pospeševati mednarodno sodelovanje na teh področjih. Kriteriji za vpis v Ramsarsko mrežo so: reprezentativnost mokrišča ter redkost in edinstvenost v svetu. K temu so dodani še kriteriji za kraška mokrišča: edinstvenost krasa, medsebojna odvisnost in občutljivost območja, edinstvenost ekosistemov, pomembnost varstva posebnih vrst.

3.

Program Človek in biosfera je posvečen varovanju območij, pomembnih za varstvo bogate biološke raznovrstnosti ter rednih vrst živali in rastlin, ter trajnostni rabi teh območij. Znanstvene raziskave raznovrstnosti so med najpomembnejšimi dejavnostmi teh območij, prav tako pa tudi raziskovanje sožitja človeka in narave skozi zgodovino, ki je omogočalo ohranjanje te raznovrstnosti in trajnostni razvoj.

4.

Geoparki se posvečajo pomembnim geološkim značilnostim, njihovem varovanju in možnostim njihove predstavitve širši publiki.

Sklepne ugotovitve in priporočila delavnice

Po tridnevem delu, predstavitev in razpravi je bilo pred udeleženci delavnice bogato gradivo in pomembni rezultati dolgoletnih raziskav kraških območij evropske regije. Sklepne misli so se strnile v vrsto priporočil in dogovorov o temeljnih pripravah nekakšne inventure kraških območij in pojavov, da bi lahko oblikovali zemljevid teh izjemnih naravnih pojavov. Navajamo samo nekaj najpomembnejših poudarkov:

K sodelovanju je treba povabiti še nekatere evropske države, ki se niso udeležile delavnice (npr.: Romunija, Makedonija, Albanija, Ukrajina, Turčija).

Popis se bo pripravljala po določenih kriterijih, v katerih bo zajet tudi prikaz številnih kraških pojavov, ker bo s tem mogoče priti do temeljnega vpogleda v celotno stanje.

Pripraviti je treba tudi inventar podzemne favne in rastlinskih vrst.

Pregledi bodo sicer zajeli vsa kraška območja, za vpis v svetovno dediščino in druge tri mreže pa je treba izbrati le tista območja, ki ustrezajo kriterijem posameznih mrež in ki jih bo mogoče vanje tudi vključiti. Pri tem bodo upoštevani tudi kriteriji izjemnih pojavov, ki pa niso nujno izjemno lepi za oko, so pa pomembni kot kraški pojavi.

Razpravljavci so opozarjali tudi na dejstvo, da je razmeroma malo kraških območij zakonsko zavarovanih na različnih stopnjah varovanja. V primeru svetovne dediščine in Ramsarskih lokalitet mora biti vsako predlagano območje zavarovano z zakonom na nacionalni ravni, ker tako zahtevata konvenciji. V drugih dveh mrežah pa ni

nujno. Iz izkušenj je mogoče videti, da so območja, zavarovana z ustreznimi zakoni, veliko bolje varovana, upravljanje je kvalitetnejše in temelji na načelih trajnostnega razvoja in varstva dediščine. Na teh osnovah je mogoče tudi ustrezno oblikovati turistično ponudbo in usklajevati turizem z varovanjem naravne dediščine (nadzorovati število turističnih ogledov itn.).

Posebej je delavnica poudarila, da je povezovanje in sodelovanje vseh štirih UNESCO-vih programov izjemno pomembno, saj lahko nekatera območja sodelujejo v vseh štirih programih, kar kaže na njihovo izjemnost (primer Škocjanskih jam). Vse štiri mreže dajejo možnost, da se zaradi specifičnosti posamezno kraško območje vključi le v eno izmed njih.

Med delavnico je bil organiziran tudi poseben sestanek držav z območja dinarskega krasa (Italija, Slovenija, Hrvaška, BiH, Črna gora). V zadnjih letih je bilo navezano ustvarjalno sodelovanje že ustanovljenih parkov s tega območja, izmenjava izkušenj, solidarna pomoč pri usposabljanju kadrov in oblikovanju režimov v parkih, prav tako pa tudi na področju različnih znanstvenih raziskav. Glede na to, da UNESCO namenja vse več poudarka serijskim vpisom v svetovno dediščino sorodnih naravnih in kulturnih spomenikov, so se dogovorili, da se posebna pozornost nameni tem vpisom in pospeši sodelovanje ter pomoč pri pripravi dokumentacije za nominacije.

Pred koncem delavnice je bilo omenjenih nekaj kraških območij, ki ustrezajo kriterijem za vpis v svetovno dediščino in bi bilo treba zanje čim prej pripraviti ustrezno dokumentacijo za nominacije, oziroma v nekaterih primerih nominacije ustrezno dopolniti: Slovenija - slovenski klasični kras kot kraška kulturna krajina (koristno bi bilo v sodelovanju z Italijo vpisati ves matični kras), Francija - področja speleotemov, Kras Črnega morja (žveplena osnova), Vjetrenica (BiH - kot serijski vpis dinarskega krasa z deli Popovega polja), Rusija - Kungur: kras v gipsu; visokogorski kras evropskih Alp kot serijska nominacija in Moravski kras na Češkem. Zelo zanimiv je tudi predlog, naj se odpre razprava o morebitnih serijskih vpisih neandertalskih kultur - ki se v glavnem vežejo na kraška območja - v svetovno dediščino.

Natarajan Ishwaran,
sekretar UNESCO-vega programa Človek in biosfera, sporoča:

UNESCO JE ODOBRILO IMENOVANJE BIOSFERNEGA OBMOČJA KRAS

V Lipici je bila med 3. in 7. novembrom 2004 mednarodna delavnica "Kras in svetovna dediščina v Evropi". Na njej je sekretar UNESCO-vega programa Človek in biosfera (MAB – Man and the Biosphere) Natarajan Ishwaran z naslednjim nagovorom sporočil, da je UNESCO odobril imenovanje biosfernega območja Kras.

Spoštovani gostje, gospe in gospodje!

Kot sekretarju UNESCO-vega programa Človek in biosfera (Man and the Biosphere - MAB) mi je v čast in veselje obvestiti vas, da je pred nekaj dnevi, 29. oktobra 2004, Mednarodni koordinacijski svet UNESCO-vega programa MAB odobril imenovanje biosfernega območja Kras.

Biosferna območja so "posebna območja za ljudi in naravo", kot jih imenuje koncept programa MAB. Cilj tega koncepta je, državam pomagati testirati in prikazati integrirano upravljanje zemlje, vode in biotske raznolikosti. Biosferno območje po tem konceptu je nekaj več kot samo varovano območje, kajti v njem morata najti sožitje varstvo narave in ekonomski razvoj, ob njem pa imajo posebno mesto še pospeševanje znanstvenega raziskovanja, monitoring ter vzgoja in izobraževanje.

Imenovanje biosfernega območja Kras je izredno pomembno zaradi več razlogov.

Prvič: Ime "biosferno območje Kras" priznava vlogo, ki jo ima območje spektakularnih Škocjanskih jam, začetka in reference za vse kraške študije po vsem svetu.

Drugič: Uresničevanje koncepta biosfernega območja v tej regiji, ki vključuje Regijski park Škocjanske jame in širše območje, je zelo primerno, ker omogoča okvir za koordiniranje dejavnosti na površju, kot so kmetijstvo, industrija, turizem in gozdarstvo, na tak način, da se izogiba uničevanju podzemnih življenjskih sistemov. S tem utrjuje novo partnerstvo med upravnimi organi zavarovanih območij, lokalnimi skupnostmi, ekonomskimi dejavnostmi in privatnimi lastniki zemlje, da skupno upravljajo naravne vire te širše regije in da delujejo za varovanje in ohranjanje čudes Škocjanskih jam.

To dejstvo vodi k tretjemu dejstvu in sicer, da predstavlja slovenska pametna raba mednarodnih imenovanj v okviru Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine, Ramsarske konvencije o mokriščih mednarodnega pomena in UNESCO-vega programa človek in biosfera - MAB dopolnjevanje in medsebojno podpiranje teh treh programov. Izjemne vrednote svetovne dediščine in posebne značilnosti mokrišč v Škocjanskih jamah se morajo varovati v okviru teh dveh mednarodnopravnih obvezujočih instrumentov. Da bi v tem uspeli, je treba upravljati z ekonomskimi dejavnostmi širše hidrogeografske regije vplivnega in prehodnega območja. To pa je mogoče doseči s konceptom biosfernega območja MAB. Prav ta vključitev v tri mednarodne mreže poudarja mednarodni pomen tega kraja.

Kraško biosferno območje je sedaj član Svetovne mreže biosfernih območij, v kateri je vključenih skupno 459 območij v 97 državah. Cilj te svetovne mreže je izmenjava izkušenj, idej in ljudi. Zagotovo lahko biosferno območje Kras veliko ponudi mnogim drugim biosfernim območjem, ki imajo kraške značilnosti. Na zasedanju sveta MAB sem bil vesel, ko sem opazil, da so se pogovarjali slovenski in ameriški udeleženci o možnostih izmenjave med biosfernim območjem Mamutske jame (ZDA, v državi Kentucky), ki ima podobne kraške in jamske ekosisteme in je poleg članstva v MAB vpisana tudi v Seznam svetovne dediščine. UNESCO bo z zadovoljstvom pomagal, kolikor bo mogoč, na vseh področjih, da se pospeši tovrstno povezovanje in sodelovanje.

Čestitam vsem posameznikom, ki so prispevali k pripravam za nominacijo biosfernega območja Kras. Pri nas upamo, da bomo lahko kmalu osebno izročili UNESCO-ov certifikat o vključitvi tega območja v MAB biosferno mrežo. Do takrat pa želim Slovenski nacionalni komisiji za UNESCO in MAB nacionalnemu komiteju ter vsem udeležencem pomembne mednarodne delavnice "Kras in svetovna dediščina v Evropi" vse najboljše in uspešno srečanje!

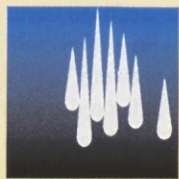

PARK ŠKOCJANSKE JAME

PARK ŠKOCJANSKE JAME Z VPLIVNIM OBMOČJEM V SVETOVNI MREŽI BIOSFERNIH OBMOČIJ

Albin Debevec, Vanja Debevec Gerjevič, Borut Peric

Na UNESCO-vem sedežu v Parizu je od 25. do 29. oktobra 2004 potekala seja Mednarodnega koordinacijskega sveta programa Človek in biosfera (International Coordinating Council of Man and the Biosphere - MAB - Programme). Na tej seji so Park Škocjanske jame sprejeli v svetovno mrežo biosfernih območij MAB kot biosferno območje Kras (The Karst Biosphere Reserve).

Park Škocjanske jame

CONVENTION ON WETLANDS

(Ramsar, Iran, 1971)

UNESCO-v MAB program

MAB - Man and the Biosphere - Človek in biosfera je UNESCO-v medvladni raziskovalni program, ki potrjuje določena biosferna območja kot koncept in sredstvo za uresničitev trajnostnega ravnovesja med pogosto nasprotujočimi si cilji ohranjanja biološke pestrosti in spodbujanja razvoja človeških virov ter spoštovanjem kulturnih vrednot. Biosferna območja so lokacije, kjer se ti cilji preizkušajo, prikazujejo in uresničujejo.

Biosferna območja vključujejo v svoje vsakdanje delovanje učinkovit praktični pristop pri reševanju enega izmed najpomembnejših vprašanj, ki si jih svet danes postavlja: kako uskladiti ohranjanje biološke raznovrstnosti in bioloških virov z njihovo trajnostno rabo. Koncept biosfernih območij je nastal v sedemdesetih letih 20. stoletja kot del uresničevanja MAB programa. Prvo biosferno območje je bilo določeno leta 1976. Do sedaj obsega svetovna mreža območij 459 MAB lokacij v 97 državah.

Biosferna območja so območja kopenskih ali obalnih ekosistemov, ki jih mednarodno priznava UNESCO-v MAB program za spodbujanje in prikazovanje uravnoteženega odnosa med ljudmi in naravo. Biosferna območja združujejo tri funkcije:

- ohranjanje ekosistemov, krajine in biološke pestrosti;

- spodbujanje gospodarskega razvoja, ki je ekonomsko in kulturno trajnostno naravnano;

- logistična podpora za raziskave, monitoring in izobraževanje, ki se nanašajo na lokalno, regionalno, nacionalno in globalno ohranjanje narave ter trajnostni razvoj.

Biosfera je pojem, ki opisuje plast našega planeta, kjer so ustvarjeni pogoji za človekovo bivanje. Obsega vsa živa bitja in okolja, v katerih živijo - atmosfero, hidrosfero in litosfero. V angleškem jeziku *biosphere reserve* (BR) ne pomeni rezervata, pač pa naj bi bil bolj primeren izraz, ki bi opisal prevod kot »področje, rezervirano za...« in tako še bolje opredelil koncept povezanosti človeka z naravo. Za zapolnitev vrzeli v izrazoslovlju in z željo, da lokacija dobi že v nazivu pomen razmejitve, prevedemo BR kot biosferno območje.

Znak, ki ponazarja MAB program, je oblikovan tako, da je sestavljen iz starodavnega egipčanskega znaka za ponazarjanje večnega življenja. Tvori znake, ki v starih zapisih pomenijo zdravje in srečo. Obliko lahko razumemo tudi kot dejavnik, ki povezuje vse elemente v celoto. In tako povzamemo rabo znaka za opredelitev biosfernih območij kot posebnih in svetih mest, ki ohranjajo in omogočajo evolucijske procese življenja. V letu 2000 je bil znak posodobljen in prvotna oblika je dobila še barvne trakove, ki predstavljajo obsežne ekološke sisteme na Zemlji. Modra, zelena, bela in rdeča barva predstavljajo: modra barva - vodo, na celini ali v morju; zelena

PARK ŠKOCJANSKE JAME

barva - gozdove, goščave, travišča; bela barva - snežna gorovja, ki zadržujejo vodo in jo počasi sproščajo v druge sisteme ali nazaj v oceane; rdeča barva - puščavo in pokrajine, kjer je treba z vodo skrbno ravnati. V času hitrih in daljnosežnih sprememb je taka razdelitev po obsežnih ekoloških sistemih še kako smiselna, saj odraža prepletanje po vseh kontinentih in poudarja cilje MAB programa, ki se zrcalijo v spodbujanju iskanja načinov, da bi ljudje lahko živeli v harmoniji z vsem planetom Zemlja.

Vsako biosferno območje ima tri elemente. Najprej mora imeti eno ali več osrednjih, zavarovanih območij, vplivno območje, ki običajno obdaja zavarovano območje ali je kakorkoli povezano z njim, ter tranzicijsko območje, kjer majhni vplivi na zavarovano območje omogočajo fleksibilnost biosfernega območja. Bolj kot s strogimi razmejitvami se posamezne cone v območju odlikujejo po dejavnostih, ki v njih potekajo. Vsako biosferno območje je del širše regije in pokrajine ter je zato izpostavljeno mnogim podobnim spremembam in pritiskom. Če se z razvojem BR doseže določeno raven kontrole in vpliva na dogajanje v okolici, tedaj ima tako območje velike možnosti, da ohrani biološko raznovrstnost in prevzame vlogo referenčnega modela za raziskovanje in demonstracijo pristopa pri ohranjanju naravnih vrednot in trajnostnega razvoja na regionalni ravni.

MAB lokacije lahko prek svojih območij omogočajo kakovostno in ustvarjalno vključevanje lokalnega prebivalstva ter tako vplivajo na izpolnitve nacionalnih načrtov in predlogov, ki so lahko oblikovani tudi pod okriljem mednarodnih konvencij in drugih sporazumov.

Biosferno območje Kras

Biosferno območje Kras vključuje regijski park Škocjanske jame in sistem jam z jamo Mejama pri Danah blizu Divače. Na tem območju so v preteklosti potekale prve znanstvene raziskave, ki so opisovale kraške

“Slap” - Skrb za vodo je osnovno vodilo dejavnosti v vodozbirnem območju za Reko

pojave in tako temu delu Slovenije prinesle sloves klasičnega ali matičnega krasa. Prav tako je biološka pestrost tega območja, z zanimivo floro in favno, nastala zaradi različnih kraških formacij. Ljudje na tem prostoru pa so bili že od nekdaj izredno povezani s prav posebno, lepo in za življenje težko naravo Krasa, kar se kaže v arhitekturi, v oskrbovanju z vodo in v načinih obdelave zemlje.

Pri opredelitvi con tega območja nas je vodila skrb za vodo iz dveh med seboj povezanih razlogov, ki botrujeta postavitvi mejâ. Reka, ki priteče v Škocjanske jame, prispeva velik del vode v kraški vodonosnik, ki se s svojimi podzemnimi tokovi razteza pod območjem občine Divača in se razprostira proti morju v izvire Timave. Skrb za kakovostno vodo Reke ne zaostaja za skrbnim načrtovanjem rabe površja na klasičnem krasu, ki je zaradi velike ranljivosti ključnega pomena pri zagotavljanju neobremenjenih podzemnih vodâ.

Osrednje območje obsega 413 ha zavarovanega območja regijskega parka

Škocjanske jame. Posebni varstveni režim, ki ga zagotavlja uprava parka na površju z naravnimi in kulturnimi spomeniki, je nujen zaradi izjemne vrednosti območja in pomena za svetovno dediščino. Vključitev Mejame v zavarovano območje je skrbno načrtovana in tudi predstavljena kot nujen korak na poti k zavarovanju edinstvenih habitatov in tipičnih geomorfoloških posebnosti kontaktne krasa. Prebivalci parka so dejavno vključeni v programe trajnostnega razvoja in se s svojim delom odlikujejo kot primer skupnosti v regiji.

Poleg skrbne interpretacije naravnih vrednot in kulturnega izročila v zavarovanem območju Parka Škocjanske jame potekajo številni izobraževalni programi, ki poudarjajo skrb za vodo in za ranljivo kraško površje. Osrednje območje, ki obsega strogo zavarovano območje parka, omogoča ohranjanje biološke raznovrstnosti, monitoring ekosistemov in raziskave, ki ne obremenjujejo habitatov.

Vplivno območje pokriva vodozbirno območje Reke. Kot pomemben

dejavnik pri oblikovanju kraškega podzemlja z ustvarjanjem podzemnih ekosistemov je bila Reka zanimiva za ekonomske dejavnosti tudi v preteklosti. Danes se mlini in žage uporabljajo le v izobraževalne namene in za turistične obiske. Snežnik z gozdovi, alpsko floro in favno so pomembni za programe varovanja in rabe gozdov. Sodelovanje s pristojnimi ustanovami in z nevladnimi organizacijami je pomembno za povečevanje ozaveščenosti ljudi in pomena tehnik za čiščenje vodâ, za skrbno rabo zemlje ob Reki in za stalen monitoring kakovosti vode. Vplivno območje parka in biosferno območje Kras združujeta vzporedne aktivnosti v skladu s smiselno ekološko ureditvijo dejavnosti.

Tranzicijsko ali prehodno območje obsega klasični kras občine Divača. Zaradi velike ranljivosti površja in izjemne kompleksnosti podzemnih vodâ in njihovih tokov je treba skrbno načrtovati dejavnosti, ki zagotavljajo stalno kakovost vode. Tranzicijsko območje predstavlja vsebinsko zelo prilagodljivo območje, ki združuje vrsto dejavnosti, raziskovalne in upravne institucije ter različne udeležence, ki skupaj sodelujejo v prizadevanju za trajnostni razvoj območja.

Cyklama – življenje na Krasu je povezano v večni krog med kamnom, podzemljem in darovi površja – fotografija JZ Park Škocjanske jame

Tako se je Slovenija z biosfernim območjem Kras, ki obsega v celoti Park Škocjanske jame z vplivnim območjem in občino Divača, uvrstila v svetovno mrežo biosfernih območij skupaj z naslednjimi biosfernimi območji, ki so tudi bila sprejeta na oktobrskem sestanku v Parizu: Taza, Gouraya, Alžir; Pribuzhskoye Polesie, Belorusija; Georgian Bay Littoral, Kanada; Foping, Qomolangma, Kitajska; Nanda Devi, Indija; Selva Pisana, Italija; Mount Kuwol B., Koreja; Ría Celestún, Ría Lagartos, Mehika; Kedrovaya Pad,

Kenozersky, Valdaisky, Rusija; Babia BR Unit, Španija; Kanneliya-Dediyagala-Nakiyadeniya, Sri Lanka; Cat Ba, Vietnam; ter razširitev območja Schleswig Holstein Wadden Sea, Nemčija.

Park Škocjanske jame je s sprejetjem v svetovno mrežo MAB pridobil izredno priznanje, saj je kandidatura za ta naziv temeljila na podrobnem prikazu sedanjega in minulega dela v parku. Z velikim veseljem smo sprejeli potrditev nominacije, saj so nas v svojo mrežo MAB lokacij sprejeli vrhunski strokovnjaki UNESCO-vega Oddelka za ekološke znanosti in MAB programa ter izkušeni upravljavci biosfernih območij vsega sveta. Sedaj je na svetu 19 lokacij, katerih območja so vpisana v tri največje svetovne mreže varovanih območij in ki delujejo pod UNESCO-vim okriljem - UNESCO-va svetovna dediščina, Ramsarska mokrišča in MAB - med njimi tudi Park Škocjanske jame. Zato bomo s prebivalci parka, vplivnega območja in občine Divača prav ponosno zastavili nove naloge na področju izobraževanja, raziskovanja in trajnostnega razvoja tega prostora. Za vse, ki živimo s parkom in s Krasom, je to priložnost, da polno zaživimo z njuno dediščino na prav posebnem kraju v Sloveniji.

Albin Debevec, univ.dipl.inž. - direktor JZ Park Škocjanske jame, Škocjan

Vanja Debevec Gerjevič, univ.dipl. biologinja - vodja službe za razvoj v JZ Park Škocjanske jame, Škocjan

Borut Perić, univ.dipl. geolog - strokovni sodelavec v JZ Park Škocjanske jame, Škocjan

Kras – biosferno območje

Vodno bogastvo
na robu Krasa

VODNI VIRI NA OSTROŽNEM BRDU V BRKINIH

Nada Trebec

Brkini so od 700 do 800 metrov visoko hribovje med dolino Reke ("Velka uoda") na severovzhodu in Podgrajskim kraškim podoljem na jugozahodu. Zgrajeni so iz eocenskih flišnih kamnin, zlasti laporja in peščenjaka. Zaradi vododržnih kamnin imajo Brkini gosto mrežo večjih in manjših potokov; rečno omrežje je asimetrično. Daljše in nekoliko bolj vodnate so rečice, ki tečejo v Reko: Suhorca, Padež, Posrtev, Klivnik, Sušica. Zaradi vodnatosti so Brkini nekaj spominjali na zelen otok sredi močno ogolelega krasa, a te razlike se v zadnjih desetletjih izgubljajo, saj se tudi kras nezadržno zarašča. Brkini imajo veliko vodno bogastvo. To potrjujejo tudi načrti o zajetvi Suhorce in Padeža za potrebe slovenske Istre.

Navedene značilnosti Brkinov veljajo tudi za Ostrožno Brdo. V bližnji in daljni okolici vasi je veliko vodnih izvirov (narečno "zvirki") in potokov. Naštela sem jih vsaj 18. Vode je bilo običajno dovolj, vendar je bilo njeno izkoriščanje zelo težavno. Prenašanje vode je bilo žensko opravilo. Ponjo so hodile večkrat na dan. Za prinašanje vode so uporabljale vedra ("kalaunike") in lesene škafe, ki so jih nosile na glavah, podloženih s svitki. Vodo so v kuhinji prelivale v lesen čebec ("čebrc"), v katerega se je dalo naliti pet do šest škafov vode. Leseni del čebrcja je bil pobarvan rdeče ali zeleno, svetle kovinske obroče čebrcja pa se je pogosto čistilo. Pozneje so namesto lesenega tudi v kuhinji uporabljali škaf. Čebrc ali škaf je stal na posebnem mestu na kamnitem podstavku. Tam je bilo tudi kamnito pomivalno korito. Zraven so postavljali tudi vedra in druge velike posode. V čebrcu ali škaflu je bila zajemalka "kuorc" ali "šnefarca" za zajemanje in pitje

vode. To vodo so uporabljali v gospodinjstvu za kuhanje, pomivanje posode, pranje perila in osebno higieno. Zelo naporno je bilo prinašanje vode takrat, ko so pri hiši potrebovali večje količine vode, na primer pri čiščenju, klanju prašičev in zidanju.

Vodo iz izvirov so uporabljali tudi za gašenje žeje ob najtežjih kmečkih opravilih - med košnjo in žetvijo. Vodo so prinašali v "bariglah", pozneje v steklenicah kar na njive in travnike. Za to delo so bili zadolženi otroci. Poti in steze do izvirov so bile zelo uhojene, gladke in obljudene, ker je bilo v vasi veliko ljudi in so bile potrebe po vodi temu primerno velike. Teh stezic danes ni več, ker so že zdavnaj zaraščene.

Po pripovedovanju starejših krajanov so si šele na prehodu iz 19. v 20. stoletje vaščani izkopal in uredili vodnjake oziroma "štirme". V vasi jih je bilo kakšnih petdeset. Skupnega, vaškega vodnjaka pa niso zgradili. Štirme so bile globoke pet do šest metrov in obzidane. Voda zanje se je

zbirala po koritih na strehah - kapnica. Nekatere so imele tudi izvorno vodo. Največ domačij je imelo le eno štirno, nekatere pa so imele po dve - pred hišo in v hlevu. V hlevu je ob štirni običajno stala velika lesena ali kovinska posoda "plaunik" za napajanje živine. Vodo iz štirne so zajemali ali "kalali" z vedrom na vreteno oziroma na škripec. Nad štirno je bil postavljen obdelan kamen, na njem pa so bile "parape", to je kovinsko ogrodje z vretenom, na katerega se je navijala veriga z vedrom. Nekatere domačije so imele tudi črpalke za črpanje vode ali "pumpo", ki so bile na dvorišču ali pa v kuhinji. Vodo iz vodnjakov smo v Ostrožnem Brdu uporabljali do leta 1981. Takrat so v vas napeljali vodovod. Sedaj vodnjakov ali štirn v glavnem ni več.

Za napajanje živine so uporabljali kale (narečno "kaluže"). Majhne kalužice so bile pogosto urejene na pašnikih ali ob poteh kot napajališča, da je živina na paši in na poti lahko nemoteno pila: Pod Plešem, Pr Kalušci, Kazuomar (obzidano urejeno napa-

jališče). V vasi in njeni neposredni bližini pa je bilo nekoč pet večjih kaluž. Ena izmed njih je bila pred šolsko stavbo (še v začetku 20. stoletja) in v njej naj bi učitelji umivali učence. Dve kaluži sta bili na zgornjem delu vasi "zguranske kaluže": Pod Vrhkam in na Prlujih. Kal pod Vrhkam je še vedno živ. Voda je izvorna, priteka izpod skale. V spodnjem delu vasi sta bila dva kala "zdułanske kaluže": Pr kounc vasi (sedaj je ta prostor zasut, poravnan in na njem so zabojniki za smeti) in "kaluža Pr Ravnih njivah". V vasi sta torej živi še dve kaluži in vaščani si prizadevajo, da bi uredili okolico ene izmed njiju in da bi ta prostor postal prijetno zbirališče.

V kalih in ob njih se je razvijal poseben ekosistem. Spomladi se je najprej razvil mrest, iz njega paglavci in žabe. Žabe so bile najbolj številne, poleti je bilo vsak večer v vas slišati žabje regljanje. Tu so si "gradbeni material" za graditev gnezd nabirale ptice; posebej smo bili pozorni na las-

toвке. Poleg žab so ob kalužah živeli kačji pastirji in kače ter muhe in mušice. Rastlinstvo je bilo bogato zaradi rodovitnega blata in govejih iztrebkov - bujna trava, rogoz, šaš in račja zel. Voda je bila v sušnem obdobju gosta in rjavo zelene barve. Spomladi so kaluže čistili z lopatami, zemljo so metali na vozove in jo vozili na njive za gnojilo. Pozimi je voda zamrznila, naredil se je globok led - drsališče in zbirališče za otroke.

V nadaljevanju opisujem najbolj znane in nekoč obiskane izvire. Zanimiva so imena teh izvirov pa tudi imena parcel, kjer voda izvira: Perilo, Suhourca, Pod Ješeuco, Stidene, Pod Mejo, Btač, Kazuomar, Karlouc, Sujke, Dula, Zepleš, Solašca, Laze in Mrzla brš. Izviri so bogati z vodo in doslej še nikoli niso presahnil. Prostori, kjer voda izvira, so posebej prijetni, tihi, umirjeni in pogosto v zavetju. Ljudje so se ob vodi radi zadrževali, prisluškovali njenemu žuborenju, izrezovali in postavljali koritca.

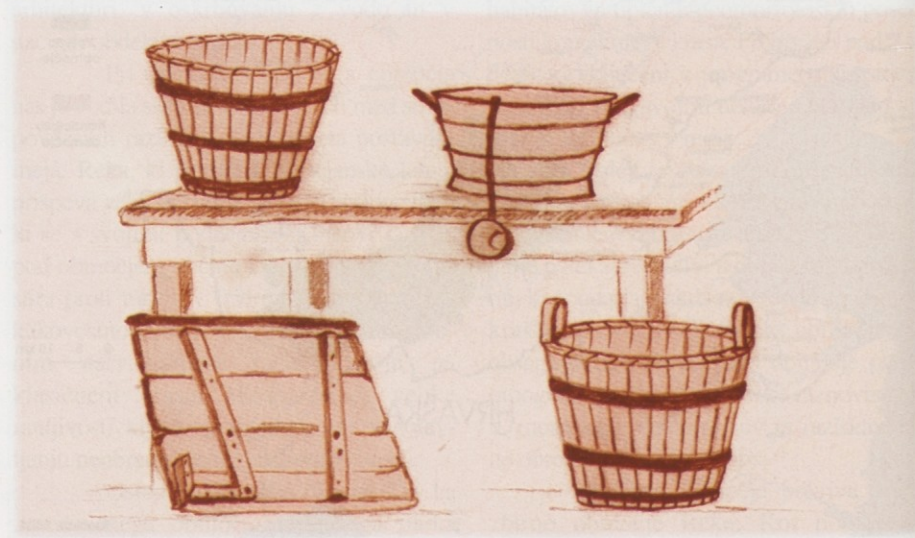

Obnovljena kaluža
Pri Ravnih njivah

Oselnik, barigla, svitek, kalavnik

Čebrc, škaf ses šnefarco, perilni ploč, uorna - Ilustracija: N. Trebec

Zgmanska kaluža Pod Vrhkam

Pod Ješeuco

Btač u Dulih

Pod vasjo in pod vrtovi je izvirala voda na ravnici. Ta izvir smo imenovali Btač, to je tolmun. Tod je bilo več manjših tolmunov in večji tolmun, ki so ga vaščani pogosto čistili. Voda ni bila najbolj čista. Uporabljali so jo za živino pa tudi za kuhanje žganja (vodo so dajali v hladilnik). Okrog tolmunčkov je bilo zelo bujno zeleno rastlinje, ki je ozelenelo zelo zgodaj spomladi. Že precej let pa nihče več ne skrbi za ta izvir, zato je sedaj tod zamočvirjena ravnica.

Pod Ješeuco

Pod Ješeuco se imenuje izvir, ki je 20 minut oddaljen od vasi proti vzhodu. Do izvira je vodila zelo strma, vendar uhojena steza. Izvir je pod strmim pobočjem. Voda priteka na raven flišnat kamen. Včasih so tod izdelali in postavili koritce iz vzdolžno preklane bezgove veje brez stržena, da se je vodo lažje točilo v bariglico ali steklenico. Voda iz tega izvira je zelo mrzla in starejši ljudje so bili prepričani, da je zdravilna. Na smrtni postelji si je marsikdo zaželel te vode in vedelo se je, da je smrt blizu. Okolica tega izvira je zelo vlažna in bujno porasla z zelenjem; velikokrat smo v bližini naleteli na kače. Voda iz izvira teče po žlebu oziroma soteski in kakšnih 500 metrov nižje, ker je bilo vode ob poti precej več, so postavili korito za napajanje živine. Bilo je iz jančevega lesa. Deblo so ročno izdolbli, dolgo je bilo štiri metre ali več. Ko je bilo pred leti veliko deževje in se je zemlja namočila, pa se je utrgal plaz, ki je korito polomil, da je izginilo v blatu. Nihče ga ni obnovil ali postavil na novo.

Brški žleb - izvir in grapa

Brški žleb je grapa z zelo strmim pobočjem in s potokom na njenem dnu. Žleb predstavlja mejo s sosednjo vasjo Janeževim Brdom. Zaradi grdega, težko dostopnega terena je o tej grapi nastala pripovedka, ki sem jo zapisala v domači govorici:

Brški žleb je hidu grdu, je hidu grd teren, grduoba, leknjače. Ldie su si use suorte predstavleli in suo se bali. Djali suo taku: tu je prauca; zeto k je tam hidu grd teren, suo se vozili u žeriečih kočijeh. Kuonji suo vozili kočijo, hudič ses žajglo se je puodil duol. Hudič je biu črn, vuelik, kosmat, gou s krampļi ne ruokah in nuogah in jemu je žajglo. Pršu je pa spud oblaku. Kočije je bla zlata, ses sedeži, use je blu zlatu, kukr anu svetlu sunce. Kuonji sou bli tmnu rvavi. Prišli suo od zgorej. Hudič je biu u kočiji, al pa je stau ne kočiji, držeu cugle in je gnou, guoniu duol. Vse je žarelu okuli - kuonji, kočije in uon. Je kar pršlu, se pokazalu in zginlu. Je blu ku duh.

Brški žleb

Pod Mejo - Močila

To je izvir v neposredni bližini vasi. Kot pove že ime, voda izvira pod mejo v majhen tolmun. Izvir je v zavetju, na prisojni, sončni strani. Ker je tod že zelo zgodaj spomladi toplo, zacvetijo trobentice in otroci so se radi igrali z vodo in ob vodi. Voda ni bila zelo čista; poleti je bil tolmunček poln zelenih alg "okrakov". Ženske so tod prale plenice, vodo so odnašali tudi domov. Zgodba pripoveduje, kako je Johanca hodila po vodo Pod Mejo. To vodo je dajala prašičem in vzredila debelega prašiča samo "s čisto vodico spod mejice".

Iz tolmunčka je bil speljan potoček nekaj metrov nižje, kjer so okrog leta 1960 zgradili betonski bazen za napajanje živine - Močila. Večkrat se je zgodilo, da so krave, ki so se pasle zgoraj v strmini, zdrsnile vanj in se namočile. Zbrati se je moralo veliko ljudi, da so kravo ali vola spravili iz bazena. Sedaj je tolmunček zaraščen, zapuščen pa je tudi betonski bazen.

Perilo

Vse fotografije v prispevku - N. Trebec

Perilo

Perilo leži pod vasjo na prisojni, sončni strani in je najbolj ohranjen ter lahko dostopen vodni zbiralnik. Voda izvira v masivni skalni gmoti in se steka v velik tolmun. Nad tolmunom so zgradili obokan strop "velb". Kdaj je to bilo, se ne ve. Je pa star in pravi čudež je, da še stoji. Od nekdanj so ženske tod na "skrlah" prale perilo, nosile pa so vodo tudi v vas. Prale so tudi pozimi, kljub mrazu in zmrzali. Leta 1959 so tolmun zajezili z betonsko pregrado, postavili pretočni vodnjak in dve koriti za pranje. Ob teh koritih še sedaj stojijo masivni kamni, kamor so lahko postavljali vedra in škafe s perilom. Sedaj je prostor očiščen, tih in umirjen, žuborenje vode mu daje skrivnosten pridih. Pri Perilu je tudi toplo. Sedaj k Perilu ljudje zelo redko zaidejo, pogosto pa ga obiskujejo divje živali.

Literatura, viri

Enciklopedija Slovenije, 1987: geslo Brkini, str. 384, knjiga 1, Ljubljana
Reja, Magda; Sirk, Tatjana, 1997: Briška kuhinja, Ljubljana
Šiškovič, Raul, 1974: Brkini - NOB NOO Brkini 74, str. 10
Trebec, Antonija, Ostrožno Brdo, ustni vir

Nada Trebec, Ostrožno Brdo, Prem

Kraška pletena košara -
kakovosten tradicionalen rokodelski izdelek

EMIL ŽVAB IZ KREPELJ IN NJEGOVE »KOŠULJE«

Vlasta Markočič

Kaj je »košara«?

Pletarstvo je v Sloveniji zelo razširjena domača obrt. Materiali za pletenje se razlikujejo od pokrajine do pokrajine in s tem je različna tudi zunanja podoba teh izdelkov: slamnarstvo, košarstvo, ...

Tradicionalno pletenje košar na Krasu ima svoje posebnosti. Material je drugačen in s tem je drugačna tudi njihova podoba. Emil Žvab iz Krepelj, ki je v zadnjih letih obudil svoje pletarsko znanje iz otroških let, je povedal, da so Kraševci pletli za svoje potrebe košare iz srobota. Beke, vrbove vejice, so raje hranili za vezanje trt. Debelina in površina srobota nista vedno enaki in prav ta ritmična neenakomernost površine ustvarja nepredvidljivo strukturo, ki je lastna samo »košuljam«. Tako okrogle košare iz srobota poimenujejo v Krepeljah, medtem ko jih v okolici Štanjela imenujemo »wurša«. Namenjene so sušenju in hranjenju lešnikov in orehov na ganku, kjer so bile skupaj z vsebino zaščitene pred dežjem in drugimi vremenskimi vplivi.

Emil Žvab je začel s pletenjem košar pred nekaj več kot desetimi leti, ko je na domačem ganku visela samo še ena, močno poškodovana košulja. Odločil se je splesti novo košaro. Tako, kot je v mladih letih spletel sedaj še edino doma ohranjeno... Včasih so to rokodelstvo, pletenje košar, poznali na vsaki domačiji in pogosto so jih pletli prav otroci.

Košare iz srobota je mogoče plesti samo v jesenskem času, ko je srobot še dovolj elastičen in se med pletenjem ne lomi. Povsod ga je veliko, a žal že po prvi zmrzali postane krhek, zato njegovo pletenje ni več možno. Uporablja se neoleseneli del srobota, ki je zrastle v zadnjem letu in ki ima še liste. Srobot se olušči in takoj uporabi za pletenje. Največ časa pri pletenju košulje se porabi za izdelavo njenega ogrodja oziroma njenega oboda. Za to je primerna

In kaj nasploh pomeni beseda »košara«? Poglejmo v Slovenski etnološki leksikon, ki je pred mesecem izšel pri založbi Mladinska knjiga in ki ga je v sodelovanju uredniških odborov uredil Angelo Baš!

Na strani 239 sta prof. dr. Janez Bogataj in dr. Mojca Ravnik pod geslo »košara« napisala:

Košara, manjša ali večja pletena posoda razl. oblik za prenašanje ali hranjenje pridelkov in predmetov. K. ima en ali dva ročaja, k. brez ročajev je jerbas in se pogosto uporablja za praznične priložnosti, npr. za prenašanje velikonočnih jedil k blagoslovu, v preteklosti tudi za prvo posteljo novorojenca, kakor tudi za prenašanje blaga, hrane ipd. Najsplošnejše so okrogle k. in k. z ravnim lesenim dnom. Imajo razl. imena, čeprav so bolj ali manj podobnih oblik, ločijo se le po nekaterih podrobnostih izdelave (npr. utrditev ročaja, zaključki pletenja, uporaba gradiva - šibja ali viter itn.). Okrogla k. z ravnim dnom in dvema ročajema za nošnjo na glavi se na Krasu in v Istri im. *plenir*, tudi *plenjér*, *pleniér* (iz ben., trž., it. *pianer*, it. *paniere*, košara za kruh). Dokaj razširjene so tudi k. z dvema okroglinama, im. *ritaše*, *kórbe* (iz nem. *Korb*, košara), okrogle k. im. *cájne* (iz nem. *Zaine*, košara), *prócke*, *škúndre* idr. Kakovostneje pletene in tudi okrašene štirioglate k. z enim ročajem so *holándarce*. K. prenašajo v roki, čez komolec, na glavi s podložitvijo svitka ali čez ramo tako, da skozi ročaj k. vtaknejo debelejšo palico.

leska, ki se jo lahko zvija, ne da bi pri tem razpokala.

Pletarsko delo je Emilu Žvabu v veselje. Vsako jesen poskuša čim bolj izrabitati kratek čas med septembrom in decembrom, ki je primeren za tako delo. Letos je na novo izdelal tudi manjše košare, ki so bile nekdanj namenjene nabiranju in nošnji kmečkih pridelkov.

Strokovna komisija Obrtne zbornice Slovenije za ocenitev izdelkov domače in umetnostne obrti pod vodstvom prof. dr. Janeza Bogataja je potrdila, da je Emilova

kraška pletena košara kakovosten tradicionalni rokodelski izdelek.

Če vas pot zanese v Krepelje pri Dutovljah in če vas zanimajo Emilove košare - košulje, pozvonite pri Žvabovih v zgornjem delu vasi s hišno številko 29!

Literarna kritičarka in prevajalka Jolka Milič iz Sežane, ki je uredila pesniško zbirko "Pet sodobnih italijanskih pesnikov - Cinque poeti italiani contemporanei".

V Izoli predstavitev pesniške zbirke "Pet sodobnih italijanskih pesnikov"

JOLKA MILIČ:

"POEZIJA JE PRISPEVALA, DA SEM SE SPREMENILA"

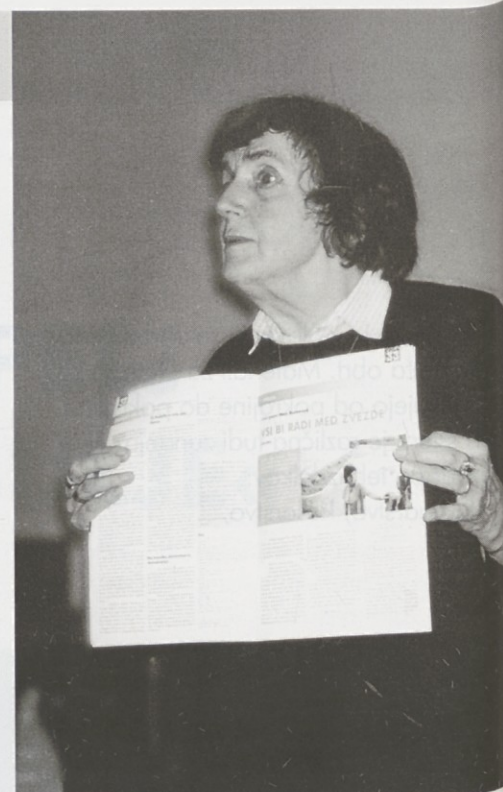
Silvano Sau

V slovenščino prevedla Aliče Mačkovšek

Ni vedno lahko organizirati dobro obiskanega literarnega večera in obdržati pozornost občinstva vse do konca. Predstavitev knjige "Pet sodobnih italijanskih pesnikov - Cinque poeti italiani contemporanei" v Izoli je pritegnila sodelujoče in poslušalce. Posebna zahvala za to gre predvsem direktorici tamkajšnje Matične knjižnice Marini Hrs in samoupravni narodni skupnosti Italijanov, zlasti pa prisotnima pesnikoma in seveda Jolki Milič, ki ni le prevedla poezije in napisala spremne besede o avtorjih, temveč je tudi prijetno presenetila prisotne s svojim znanjem in poznanjem teme ter je z enako lahkoto in jezikovno natančnostjo nastopala tako v italijanščini kot v slovenščini.

Knjigo je izdala založba Aleph 85 iz Ljubljane in v obeh jezikih vsebuje zbirke pesmi pomembnih avtorjev iz sosednje države, kot so Elio Andriuoli iz Genove, Renzo Cigoj iz Trsta, Silvano Demarchi iz Bocna, Anna Santoliquido iz Barija in Guido Zavanone iz Genove. Skratka, kakšnih devetdeset minut proste in zanimive razprave o poeziji, njeni vlogi, o težavah pri objavljanju poezije, o tem, kaj poezija lahko izboljša oziroma bi lahko izboljšala v vsakdanu posameznika pa tudi v družbenih odnosih in, zakaj ne, tudi v odnosih na stičišču svetov in mej, v katerih si politiki večasih naravnost prizadevajo povzročati težave. Naj kot primer navedem le daljnovidni odgovor Jolke Milič na to temo: "Prepričana sem, da je poezija gotovo prispevala, da sem se sama spremenila, kar pomeni, da je poezija v vsakem primeru uspela spremeniti tisti del sveta, ki ga predstavljam - pa če se to sliši še tako malo."

Ta večer je bila predstavljena tudi zadnja številka revije Kras v navzočnosti urednikov, in sicer z obširno predstavitvijo avtorjev in pesmi iz knjige. To je bil še en pomemben korak k poznanju in razumevanju kultur in ljudi, ki živijo drug ob drugem, a se morda še premalo poznajo.

Novinar in avtor tega poročila Silvano Sau

Pesnica Anna Santoliquido iz Barija

Pesnik Guido Zavanone iz Genove

Udeleženci literarnega večera. Na desni v prvi vrsti direktorica Maticne knjižnice Marina Hrs

Presentazione della raccolta di poesia

"Pet sodobnih italijanskih pesnikov - Cinque poeti italiani contemporanei" a Isola

JOLKA MILIČ: "LA POESIA HA CONTRIBUTTO A CAMBIARE ME STESSA"

Silvano Sau

Non è sempre facile organizzare una serata letteraria ben frequentata e riuscire a trattenere l'attenzione del pubblico fino alla fine. La presentazione a Isola del volume "Pet sodobnih italijanskih pesnikov - Cinque poeti italiani contemporanei" ha letteralmente coinvolto partecipanti e ascoltatori, di cui va merito soprattutto alla direttrice della locale Biblioteca Civica, Marina Hrs, e alla Comunità autogestita della nazionalità italiana, ma in particolare ai due poeti presenti e, naturalmente, a Jolka Milič che non solo ha tradotto le poesie e provveduto a curare gli autori, ma ha piacevolmente sorpreso i presenti per la sua preparazione e conoscenza dell'argomento, intervenendo con la stessa semplicità e cura linguistica sia in italiano che in sloveno.

Il volume, edito dall'editrice "Aleph 85" di Lubiana, comprende le raccolte di poesie, con i testi nelle due versioni linguistiche, di importanti autori della vicina Repubblica, come Elio Andriuoli di Genova, Renzo Cigoj di Trieste, Silvano Demarchi di Bolzano, Anna Santoliquido di Bari e Guido Zavanone di Genova. In sintesi, circa novanta minuti di libero e interessante dibattito sulla poesia, sul ruolo

della poesia, sulle difficoltà di pubblicare poesia, su quanto la poesia può o potrebbe fare per migliorare la vita di ogni giorno di ognuno di noi nel nostro piccolo mondo quotidiano, ma anche nei rapporti sociali e, perché no?, anche in quelli a cavallo di mondi e confini che i politici a volte si affannano nel rendere più difficili. Basti, tanto per fare un esempio, la lungimirante risposta in merito di Jolka Milič: "sono convinta che la poesia ha certamente contribuito a cambiare me stessa, e questo vuol dire che la poesia è comunque riuscita a cambiare quella parte di mondo che io rappresento - per quanto poco questo possa sembrare".

Nel corso della serata è stato presentato anche l'ultimo numero della rivista "Kras" - presenti i suoi redattori - con un'ampia presentazione degli autori e delle poesie presenti nel volume. Anche questo come un altro importante contributo alla conoscenza e alla comprensione di culture e persone che vivono l'uno accanto all'altro e che, magari, si conoscono ancora troppo poco.

Silvano Sau - giornalista, Isola

Pred stoštiridesetletnico rojstva:

ARHITEKT IN URBANIST MAKS FABIANI IZ KOBUILDJA

Tina Jazbec

V tej izdaji revije Kras namenjamo kar četrtno njenega prostora velikemu slovenskemu arhitektu in urbanistu Maksu Fabianiju, rojenemu leta 1865 v Kobdilu pri Štanjelu in umrlem leta 1962 v Gorici. Predstavljamo njegov življenjepis in njegovo delo s področja urbanizma, kakor ju je v svoji diplomski nalogi "Arhitekt Maks Fabiani in njegovi projekti prenove na Primorskem 1917-1922" leta 2001 predstavila umetnostna zgodovinarica Tina Jazbec iz Svetega, ki je pred meseci z umetnostno zgodovinarico Natašo Kolenc postavila v Gradu Štanjel izredno zanimivo razstavo "Maks Fabiani - Adijo Dunaj, pozdravljen Štanjel!" Na koncu revije pa dodajamo na dvanajstih straneh katalog - predstavitev prvega likovnega natečaja prostorskega oblikovanja z naslovom "Po poteh Fabianija", urejenega tudi za razstavo predloženih likovnih del v okviru tega natečaja v Gradu Štanjel z odprtjem 26. novembra 2004.

Uredništvo

Predstavitev teme

»Naše življenje se žal še vedno giblje nekje med dejavnostjo nestvarnega sanjača in živaljo, ki ne dojame smisla« je zapisal Maks Fabiani v svojem filozofskem spisu Akma (1).

Misel sem si izbrala kot uvod v svoje diplomsko delo, ker menim, da dobro označuje Fabianijev pogled na človeštvo, na samega sebe, na svoje bivanje in svoje delo. Njegovo delovanje je bilo nenehno iskanje prave rešitve, kompromisa med veliko idejo in njeno praktično uresničitvijo v realnem svetu. V tej smeri sem zasnovala tudi svojo nalogo o dejavnosti Maksa Fabianija pri prenovi Primorske po prvi svetovni vojni v letih 1917-1922.

V diplomskem delu sem želela obdelati Fabianijevo delo na Goriškem, tako na ravni urejanja posameznih krajev, kot tudi celostno obravnavo v okviru regije. Pri tem sem hotela poudariti tesno povezavo med praktičnimi urbanističnimi rešitvami in Fabianijevimi strokovnimi in filozofskimi spisi, ker mislim, da le s poznavanjem Fabianijeve misli lahko razumemo njegovo delo, njegove ideje in cilje. Predvsem pa se je pri svojem delu Fabiani naslanjal na svoje življenjske poglede, nazore in moralno držo. Tudi urbanistične rešitve posameznih krajev so neločljivo vezane na kontekst urejanja celotne regije, sama ideja pa ima podlago v Fabianijevem dojemanju svetâ. Tako se nam Fabiani zares razkrije šele ob prebiranju njegovega spisa *Acma – duša sveta*.

Pri svojem delu sem poskušala čim bolj celovito predstaviti in opredeliti zastavljeno temo, seveda pa je nemogoče, da bi lahko resnično zaobjela vse poglede, probleme in kvalitete obsežnega Fabianijevega projektiranja obnovitvenih del na Primorskem v letih 1917-1922.

V raziskovanje Fabianijevega dela me je usmerila dr. Sonja Ana Hoyer, ki je bila tudi mentorica moje diplomske naloge.

V tem prispevku predstavljam Fabianijevo življenje in delo ter njegovo delo s področja urbanizma. V kateri izmed naslednjih izdaj pa bom opisala še njegove urbanistične rešitve za Opatje selo in za Kostanjevico na Krasu.

Maks Fabiani - življenje in delo

Maks Fabiani se je rodil 29. aprila 1865 v Kobdilu v občini Štanjel na Krasu kot dvanajsti izmed štirinajstih otrok. Njegova starša sta bila Anton Fabiani in Charlotte von Kofler, plemkinja iz Trsta. Domačija v gornjem delu vasi je v stoletjih pridobivala posesti in bogatela predvsem s prodajo vode, saj so imeli v lasti enega izmed redkih neusahljivih vodnih virov na suhem Krasu. Premoženje je v celoti podedoval prvorojenec, ostali sinovi pa so se zvečine izšolali in dobili državne službe.

Okolje in razmere, v katerih je odraščal Maks Fabiani, so zelo pomembne za razumevanje njegovega življenja in ključnih

odločitev v zvezi z njegovo kariero. Skozi vsa njegova življenjska pot se kaže velika navezanost na domače okolje. Kras že dolga stoletja predstavlja mejo med slovanskim in romanskim svetom, zaradi pripadnosti habsburški monarhiji pa je bil tu močno prisoten tudi nemški element. Fabianija so oblikovale tri kulture in trije jeziki: poreklo njegove družine je italijansko, kultura je bila avstrijska, okolje, v katerem so živeli, pa je bilo slovensko podeželje. Fabiani je bil še človek prostreane podonavske monarhije, v kateri narodnostna opredelitev še ni bila tako bistvena in se je tako v različnih življenjskih obdobjih različno narodnostno opredeljeval. To sedaj dopušča trem narodom, Avstrijcem, Italijanom in Slovincem, da ga imajo za svojega.

Šolanje je Fabiani začel kar v domači hiši, kjer je obiskoval osnovno šolo. Nadaljeval ga je na državni realki v Ljubljani, kjer je leta 1883 uspešno maturiral. Naslednji dve leti je bil slušatelj ene izmed najbolj prestižnih evropskih šol, Tehnične visoke šole na Dunaju, kjer je leta 1885 z odliko opravil prvi državni izpit. Študij je po odsluženju enoletnega vojaškega roka nadaljeval na isti šoli. Pred diplomom, v letih 1889-1891, je prevzel mesto asistenta na katedri za arhitekturo na Politehniku v Gradcu pri profesorju W. Edlerju von Löwu. V tistem graškem obdobju se je najintenzivneje ukvarjal z urbanizmom. Februarja 1892 je uspešno končal študij na Dunaju in dobil naziv diplomirani arhitekt.

Po diplomu so se Fabianiju na široko odprla vrata in uspešno poklicno kariero. Dobil

Maks Fabiani, slikan v Avstriji 1955

Vir: Ustanova Maks Fabiani, arhiv, iz zbirke Rudolfa Krtine (Dunaj).

je prestižno štipendijo "Carlo Ghega", ki mu je v letih 1892 in 1893 omogočila potovati po deželah južne in severne Evrope. Še veliko let pozneje je Fabiani priznaval, da je bilo to potovanje vir vsega njegovega znanja in kulture (2). Po vrnitvi na Dunaj ga je v svoj atelje povabil Otto Wagner. Pri njem je delal ravno v času, ko je Wagner vodil velike regulacijske in urbanistične posege na Dunaju. Leta 1896 je prevzel delovno mesto asistenta pri prof. Karlu Königu na stolici za kompozicijo na Visoki tehnični šoli na Dunaju in to delo opravljal do leta 1898.

V naslednjih letih je Fabiani nizal uspeh za uspehom, naj bo to v okviru dunajske univerze, v Združenju avstrijskih inženirjev in arhitektov ali v avstrijski družbi nasploh. Prijateljaval je celo z avstrijskim prestolonaslednikom Francem Ferdinandom. Pridobil je več pomembnih in uglednih naslovov, sodeloval je v različnih komisijah, na natečajih, razpravah, razpisih, prirejal številna predavanja, poučeval in tudi ustvarjalno delal na področju arhitekture in urbanizma. Leta 1902 je bil imenovan za izrednega profesorja »ad personam«, brez predhodnega natečaja, na Visoki tehnični šoli, kar ni bila pogosta praksa, ampak je bila le redka čast. Isto leto mu je Visoka tehnična šola podelila doktorat iz tehničnih ved. Postal je prvi arhitekt, ki mu je bil na Dunaju kdaj podeljen ta naslov, kar samo govori o mestu in ugledu, ki ga je Fabiani užival v dunajskih strokovnih krogih.

Fabiani je svoje delo na Univerzi na Dunaju zaznamoval z naprednimi pedagoškimi pristopi: svojo vlogo profesorja je namreč videl v tem, da študentom pomaga najti in razviti svoj lasten izraz. Njegovo delo ni ostalo neopaženo. Leta 1914 ga je Univerza predlagala za naslov rednega profesorja "ad personam", kar pa je pristojno ministrstvo zavrnilo. Še istega leta je tudi v življenje 49-letnega Fabianija posegla morija prve svetovne vojne, saj je bil vpoklican k vojakom. Po nekajletni odsotnosti je bil v študijskem letu 1917/1918 imenovan za rednega profesorja na dunajski Visoki šoli za predmet Arhitekturna kompozicija.

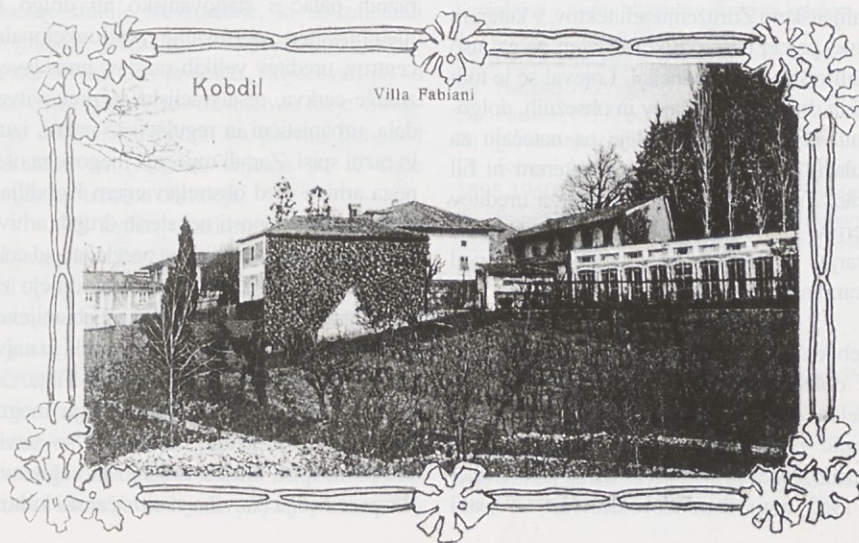
Leta 1917, v že razpadajoči avstroogrski monarhiji, je Fabiani prevzel vodenje povojne obnove porušenega Posočja. Fabiani je prišel v Gorico in tam ostal za vedno, kar je odločilno zaznamovalo vse njegovo poznejše življenje in delo. Že naslednjega leta pa so se razmere zelo spremenile. Vojne je bilo konec in z njo je bilo konec tudi vojne porazenke, Avstro-Ogrske. Namesto nje so nastale manjše države z drugačnimi cilji in zahtevami. A Fabiani je s svojim urbanističnim delom nadaljeval tudi po letu 1920, ko je Posočje postalo del Kraljevine Italije. Pokazala se je arhitektova velika zavezanost in odgovornost do domačega prostora, saj je sprejel odločitve, ki se marsikomu zdi nerazumljiva. Njegova »mala domovina« Kras in Gorica sta po vojni uradno z Rapalsko pogodbo leta 1920 pripadli Kraljevini Italiji. Na pozive z Dunaja, naj se vrne in zasede delovno mesto rednega profesorja na Univerzi, je Fabiani odgovoril leta 1919: odpovedal se je stolici in poučevanju na Tehnični visoki šoli, ker se je čutil "moralno vezan, da dokonča delo, ki ga je začel v Gorici" (3).

Da bi razumeli teo te odločitve, moramo vedeti, da je imel Fabiani visoko mesto in velik ugled v visoki avstrijski družbi: bil je spoštovan in ugleden v strokovnih krogih, dobival je pomembna naročila, sodeloval je v komisijah, odborih, natečajih, bil je redni profesor na dunajski univerzi. Namesto tega je izbral Gorico, majhno, provincialno mesto na skrajnem robu Kraljevine Italije. Poleg tega je v novi državi pri fašistični oblasti veljal za sumljivega; imeli so ga za Slovence in proavstrijca. V strokovnih krogih ni bil cenjen, kot politično vprašljiva oseba pa je bil sploh onemogočen. Ko ga je dunajska univerza leta 1919 razrešila profesorske službe, je ostal za nekaj časa celo nezaposlen, saj v Italiji zanj niso našli (niso hoteli najti) primerne službe. Ponudili so mu pokojnino. Toda Fabiani je kljub temu nadaljeval svoje delo pri povojni obnovi Posočja in v zelo kratkem času izdelal načrte za 92 občin ter njihovih delov, vključno z Gorico (4).

V naslednjih letih se je Fabiani poskušal strokovno čim bolj uveljaviti v novi domovini - Italiji, pri čemer znanje in lojalnost državi nista bili dovolj, saj je bilo članstvo v fašistični stranki obvezno. V letih 1919-1925 je spet opravljal pedagoško delo in sicer kot profesor umetnostne zgodovine na liceju Viktor Emanuel III. v Gorici. V tistem času je sodeloval pri obnovi in prezidavah številnih cerkvâ v Gorici in njeni širši okolici. Tudi v strokovnih krogih se je uveljavil: leta 1925 je postal član komisije za cerkveno umetnost (do leta 1958) in častni inšpektor za lepe umetnosti v Goriški provinci; v letih 1927-1931 je bil član državnega vodstva Združenja inženirjev in arhitektov v Rimu. V raznih italijanskih strokovnih združenjih je sodeloval do konca svojega življenja.

Družinsko posestvo Fabianijevih v Kobdilu

Vir: Ustanova Maks Fabiani, arhiv, iz zbirke Rudolfa Krtine (Dunaj).

Zbrana družina Fabiani
pod znamenito Fabianijevo murvo v Kobdilju.

V prvi vrsti na sredini sedi mati Charlotte von Kofler,
Maks Fabiani stoji četrti iz leve (1921)

Vir: Ustanova Maks Fabiani, arhiv, iz zbirke Elly Ferrari – Sauli (Trst).

Kobdilj, settembre 1921

Da archivio Elly Ferrari in Sauli

Leta 1935 se je sedemdesetletni Maks Fabiani vrnil v svoj rodni kraj in za deset let postal župan Štanjela. Domovanje si je uredil v rodnem Kobdilju. Njegova hiša je bila znana kot Vila Maks. Tudi njegova najpomembnejša arhitekturno-urbanistična dela iz tridesetih let 20. stoletja se vežejo na ta prostor. Od leta 1922 je urejal Vilo Ferrari s parkom na vzhodnem robu Štanjela, v letih 1929-1938 je prenavljal štanjelski grad in ga uredil v večnamenski sedež Občine Štanjel, obnovo in ureditev goriškega Grajskega hriba je vodil od leta 1936 do leta 1938, v tridesetih letih je projektiral vilo Storič v Komnu – sedanjo zdravstveno postajo.

Med drugo svetovno vojno je Fabiani obvaroval Štanjel pred nemškimi bombardiranjem, kljub temu pa je bilo naselje močno razrušeno leta 1944 v nemških spopadih s partizani. Poškodovanih je bilo precej hiš, cerkev z župniščem, grad pa je bil miniran. Tudi arhitektova vila v Kobdilju je bila obstreljevana, zato se je moral Fabiani preseliti v Gorico. Ko je zavezniška vojaška uprava (1945-1947) začela prenovo porušenega Štanjela in okolice, se je Fabiani takoj pridružil z načrti za posamezne objekte, od zasebnih hiš do grajskega poslopja.

Leta 1947 je Fabiani doživel še drugo delitev krajev, na katere je bil tako navezan. Štanjel z okolico je pripadel Jugoslaviji, v kateri je bil Fabiani v povojnih letih nezaželen. Zato je za stalno ostal v italijanski Gorici. Kljub visoki starosti pa ni odnehal z delom. Še vedno je ustvarjalno sodeloval v italijanskem Združenju arhitektov, v katerem je imel precej nasprotnikov, mnogi pa ga niso jemali resno. A ni odnehal. Loteval se je tudi velikih državnih natečajev in obsežnih, dolgoročnih načrtov. Sodeloval je na natečaju za regulacijo Benetk (1957), na katerem ni bil izbran. Zmagal pa je na natečaju za ureditev Palerma (1958). Do konca življenja se je ukvarjal z načrtovanjem vodne poti med Jadranom in Donavo.

Leta 1952 je bil Fabiani deležen posebne časti, saj mu je dunajska univerza ob 50. obletnici doktorata iz tehničnih ved dodelila Zlati doktorat. Leta 1960 je Fabiani zadnjič obiskal Ljubljano. Mesto mu je priredilo svečano proslavo. Umrl je v Gorici leta 1962, star sedemindvetdeset let, v "častni

revščini" (5). Začasno je bil pokopan v Gorici, leta 1984 pa so njegove posmrtno ostanke prenesli tja, kjer si je želel biti pokopan - na pokopališče sv. Gregorja v Kobdilju.

Številna odlikovanja in nazivi, ki jih je prejel Maks Fabiani, na svoj način pričajo o njegovem pomenu in mestu v družbi in v strokovnih krogih. Njegovi najpomembnejši naslovi so: vitez Reda Franca Jožefa, vitez Reda Pruskega orla, vitez reda Rdečega orla, vitez Častne legije, komendnik Reda sv. Stanislava, vojno odlikovanje vitez Reda italijanske krone, vitez Reda za zasluge v Vatikanu, Grand prix in Zlato odličje na svetovni razstavi v Parizu, Zlato odličje za najboljšo stanovanjsko in trgovsko hišo na Dunaju v letih 1911-1912 (6).

V svojem dolgem in plodovitem življenju se je arhitekt Fabiani ukvarjal s paleto različnih projektov. Njegovo delo lahko razdelimo na različna področja: načrtovanje raznih palač s stanovanjsko ali drugo namembnostjo, načrtovanje polifunkcionalnih centrov, ureditev velikih razstav, prezidave in zidave cerkva, restavracijska in prenovitvena dela, urbanistični in regulacijski načrti, izumi in razni spisi. Zaradi uničenja njegovega osebne arhiva med obstreljevanjem Kobdilja in zaradi nedostopnosti nekaterih drugih arhivov pa še vedno ni zanesljivega pregleda nad celotnim arhitektovim opusom. Na področju zbiranja gradiva, rekonstruiranja Fabianijevega arhiva in poznavanja njegovega dela je največ naredil profesor Marko Pozzetto iz Trsta.

Spise Maksa Fabianija je mogoče razvrstiti v več vrst. Med njimi so številni strokovni spisi, kritike, umetnostno-zgodovinska predavanja (številna o etruščanski kulturi),

leposlovni spisi ter filozofski spis *Akma - duša sveta*. Najpomembnejša ohranjena besedila so: Vicenza (1898), Krajevna arhitekturna tradicija v Toscani, Poročilo k načrtu občne regulacije deželnega stolnega mesta Ljubljane (1859, 1899), Pojasnila k načrtu za obnovo in presnovo severnega dela mesta Ljubljane (1899), Poročilo o splošnem regulacijskem načrtu za Bielsko (1899), *Akma* (1945), Avstrija 1957 (1958), članki o goriških urbanističnih problemih (1951-1957) (7).

Fabianijeva dela s področja urbanizma

Maks Fabiani se je vse življenje ukvarjal z urbanizmom. Njegove številne načrte lahko kronološko uredimo v tri obdobja. Prvo je obdobje do prve svetovne vojne, drugo je obdobje med obema vojnoma in tretje je obdobje po drugi svetovni vojni do arhitektove smrti (8). Vendar je ta delitev zgolj kronološka, saj se je Fabiani v različnih življenjskih obdobjih večkrat ukvarjal z istimi problemi, z nekaterimi kar vse življenje.

V obdobju pred prvo svetovno vojno se je Fabiani že zapisal kot pomemben urbanist svojega časa. Intenzivno se je z urbanizmom ukvarjal že v letih 1889-1891, ko je bil asistent na Politehniku v Gradcu pri prof. Richardu Edlerju von Löweju. Pomembno je bilo tudi sodelovanje v pisarni Otta Wagnerja v letih 1894-1896, prav v času, ko se je ta ukvarjal z velikimi urbanističnimi problemi mesta Dunaj (splošna regulacija, ureditev trase mestne železnice). V tem času je bilo njegovo sodelovanje z Wagnerjem precej tesno, saj naj bi mu Fabiani pomagal pri pisanju njegovega

najpomembnejšega in izredno odmevnega besedila *Die Moderne Architektur* (9), v katerem so razloženi najpomembnejši principi modernega arhitekturnega in urbanističnega snovanja s konca 19. stoletja. Istočasno pa je bil Fabiani tudi občudovalec Camilla Sitteja, ki je zagovarjal principe v urbanizmu, povsem drugačne od Wagnerjevih (10). Fabiani je znal združiti oboje: napreden tehnični Wagnerjev princip in v kulturno tradicijo zagledane Sittejeve nauke.

Kmalu je Fabiani nastopil samostojno. Prvo njegovo pomembno urbanistično delo je Splošni regulacijski načrt za mesto Ljubljana, kateremu je dodal tudi izčrpno poročilo. Slovenski izvod tega poročila je prvi tekst o urbanizmu, napisan v slovenskem jeziku. Tri leta pozneje mu je ljubljanski župan Ivan Hribar naročil izdelavo načrta za gradnjo severnega dela Ljubljane (Bežigrad), vendar ta načrt ni bil uresničen. Iz tega časa (1898-1899) je tudi Fabianijev Splošni regulacijski načrt za mesto Bielsko na Poljskem. Tudi ta načrt je spremljalo izčrpno poročilo. Tako za Bielsko kakor že prej za Ljubljano je Fabiani okrog mestnega jedra zarisal krožno cesto, ki naj bi služila predvsem za ureditev in večjo pretočnost prometa. V Ljubljani je arhitekt leta 1899 uredil tudi podobo Slovenskega trga. Urejanje manjših mest, kot sta Ljubljana in Bielsko, sta Fabianiju prinesla doktorat iz tehničnih ved leta 1902. V teh letih pa je kot urbanist intenzivno deloval tudi na Dunaju, predvsem kot udeleženec na natečajih. Zmagal je na četrtem natečaju za regulacijo Trga sv. Karla, katerega ureditev je več let razvnela v prestolnici in kjer je z več predlogi sodeloval tudi Otto Wagner.

V drugo obdobje Fabianijevega delovanja na področju urbanizma uvrščamo njegova dela iz časa med obema vojnoma. V tistih letih je arhitekt delal na obnovi v prvi svetovni vojni porušenih naselij od Bovca do morja. V letih 1917-1922 je kot ravnatelj Pokrajinskega urada za gradbeno obnovo v Gorici naredil načrte za številne porušene in le delno porušene kraje, od same Gorice do majhnih vasi in zaselkov. V te skrbno zasnovane načrte je vključil moderne predstave urejenosti prometa in druge infrastrukture, poleg tega pa je želel nadaljevati in nadgraditi lokalne tradicije in indentiteto naselij. V tridesetih letih je Fabiani urejal goriški Grajski hrib.

Tudi v obdobju po drugi svetovni vojni se je Fabiani loteval velikih ureditvenih vprašanj. Še vedno se je ukvarjal s mestom Gorica, v katero se je po letu 1945 dokončno preselil. Njegova zadnja dva načrta za to mesto sta iz leta 1948 in leta 1950. Tudi pozneje je za

razne dele mesta predlagal svoje rešitve (predvsem za Trg zmage). Sodeloval je tudi na dveh velikih državnih natečajih - za mesto Palermo in za Benetke (1957). Na palermskem natečaju je zmagal, vendar o samem načrtu ni veliko znanega. Tudi njegov predlog za Benetke se je izgubil.

Posebno mesto imajo Fabianijevi dolgoletni načrti in predlogi za ureditev vodne poti Jadran-Donava. Načrtoval je plovni kanal, ki naj bi potekal čez vso jugovzhodno Evropo in povezoval Jadransko in Črno morje. Projekt je zapolnjeval Fabianijeve misli več deset let, saj je plovno povezavo med Sočo in Vipavo predvideval že med povojno obnovo Posočja. Plovna pot med Jadranom in Donavo pa ni Fabianijeva izvirna zamisel. Razmišljanja o vzpostavitvi te »argonavske« poti sega že v 17. stoletje. Posebno aktualen pa je projekt postal konec 19. stoletja zaradi nekonkurenčnosti avstrijskih železnic v primerjavi z nemškimi vodnimi potmi. Po drugi svetovni vojni, v povsem drugačnih razmerah, se je Fabiani tega projekta loteval sam. Sam je pisal številna pisma in apele oblastem, posameznikom, ustanovam in časopisom v Italiji in Jugoslaviji. Določilo o gradnji vodne poti pa je šele po Fabianijevi smrti prišlo v meddržavni Osimski sporazum med Italijo in Jugoslavijo leta 1975.

V povezavi z gradnjo vodne poti med Jadranom in Donavo so tudi Fabianijevi obsežni in natančni načrti za izkoriščanje vodâ reke Soče. Njegovi načrti so zelo podobni tistim, ki jih je naredil Leonardo da Vinci za isto lokacijo 450 let prej. Fabiani je predvideval zajezitev Soče in nastanek umetnega jezera nekaj kilometrov južno od Gorice. Tod naj bi bilo glavno goriško pristanišče, kjer naj bi se stekala plovna kanala Vipave in Soče. Umetno narejen plovni kanal, ki bi potekal čez Kras (čez Doberdobsko jezero), bi povezal goriško pristanišče z morjem. Fabiani je sam naredil obsežne študije in izračune, ki so zajemali geografske, tehnične, urbanistične in gospodarske razsežnosti projekta, vključevali pa so širše območje neglede na državne meje. Študija je del širšega načrta za plovno pot med Jadranom in Donavo, zajema pa le širše goriško in tržaško območje.

S širšim tržaškim območjem se je Fabiani ukvarjal v še enem projektu, ki je zajemal obalni pas od Tržiča to Koprâ. Z mislijo o postavitvi obmorske železnice na tem odseku se je ukvarjal že leta 1910 (11), širše zasnovani načrti pa so nastali v letih 1953-1954 v sodelovanju s takratnim tržaškim županom Gianijem Bartolijem. Plan je vključeval organizacijo pristanišča in infrastrukture na vsem pasu. Pristanišče s pripadajočo industrijo in infra-

strukturo bi bilo razdeljeno na več sektorjev in tako teritorialno razpršeno po vsem območju. Samo mesto Trst bi bilo urejeno s sistematično razporeditvijo ramp, na višje ležeča območja (kraška planota) pa bi bil dostop urejen tudi s pomočjo žičnic in sedežnic. Celotno območje bi delovalo kot enotno urejen naselitveni in gospodarski prostor, kot eno mesto.

Poudariti je treba, da je čas nastanka tega plana tudi čas obstoja Svobodnega tržaškega ozemlja, ki je obsegalo obalni pas od Tržiča do Novigrada v Istri in predel kakšnih 10 kilometrov od obale. Ta politična tvorba pa nikoli ni zaživela kot enotno območje in je že leta 1954 razpadla, vmes pa je bila začrtana državna meja med Jugoslavijo in Italijo in v Fabianijeve načrte so še enkrat posegle spremembe državnih mej.

Fabianijev prispevek k razvoju urbanizma v slovenskem prostoru je izreden, saj so bili njegovi načrti prvi poskusi modernega, bolj celostnega obravnavanja mest, kar je razvidno že v popotresnem načrtu za Ljubljano in v kasnejših za Goriško. Poleg tega je bil kot pomemben urbanist manjših mest v evropskem merilu priznan že s podelitvijo doktorata. Njegovi načrti za obnovo Posočja, Krasa in Goriške, kamor lahko v širšem pogledu prištejemo tudi načrte za plovno pot in ureditev širšega območja Trsta, pa so pomembni tudi kot pionirski prispevek na področju regionalnega planiranja v Evropi, saj obravnavajo delovanje širšega geografskega področja kot enotnega organizma.

Opombe

- (1) Fabiani, Maks, 1999: Akma, duša sveta, p. 15 (od tu naprej citirano: Akma)
- (2) Pozzetto, Marko, 1997: Maks Fabiani - Vizije prostora, p. 19, Kranj (od tu naprej citirano: Pozzetto 1997)
- (3) Fabiani, Maks, 1988: Nove meje v arhitekturi, Konjušnica v parku Miramar - razstveni katalog, p. 187 (od tu naprej citirano: Nove meje v arhitekturi)
- (4) Pozzetto 1997, p. 50
- (5) Pozzetto, 1997, p. 79
- (6) Nove meje v arhitekturi, p. 188
- (7) Fabiani, Maks, 1988: O kulturi mest: Spisi 1895-1960 (od tu naprej citirano: O kulturi mest)
- (8) Povzeto po: Rudolf Wurter: O urbanističnem načrtovanju Maksa Fabianija, Nove meje v arhitekturi, p. 15
- (9) Pozzetto 1997, p. 20
- (10) Pozzetto 1997, pp. 25-26
- (11) O tem načrtu je prav malo znanega. Edini dokaz je intervju iz leta 1965 (Pozzetto 1997, kat št. 141, p. 217)

**Nagovor ob odkritju spomenika Edvardu Kocbeku
v ljubljanskem Tivoliju 27. septembra 2004**

NIHČE NAS NE MORE UKINITI, RAZDRUŽITI ALI SPELJATI NA TUJE...

Boris Pahor

Spoštovani pričujoči, dragi Kocbekovi sorodniki, dragi Jure in Matjaž, predvsem pa dragi ti, ki danes tako slovesno stopaš v slovensko zavest in zgodovino!

V posebno čast mi je ter hkrati v izredno zadoščenje, da danes na kratko obnovim vsaj tiste etape težavne poti, pri katerih mi je bilo dano, da sem jih ob tebi preizkusil. Bilo pa je vse zasluga tvojega plemenitega značaja in daljnovidnosti, ko si sprejel za prijatelja študenta s slabim znanjem slovenščine in s tem že takrat, redek primer pri slovenski eliti, izrazil svojo zaskrbljenost za obstoj naše biti v deželi Lepe Vide.

Bil je to čas, ko si se z večino predstavnikov evropske kulture odločil za upor proti fašizmu in si zato doma doživel odklon tistih, ko so spregledovali, da fašistični Rim uničuje slovensko identiteto na Primorskem, medtem, ko vatikanska oblast na Mussolinijevo zahtevo ne samo upokojuje nadškofa Sedeja v Gorici in škofa Fogarja v Trstu, ampak ima poglavarja črnih srajc za človeka, ki ga je božja previdnost poslala za rešitev italijanske domovine. Da, Edi, bil si z nami, ko se je naša duhovščina branila tako civilne kot cerkvene oblasti, medtem, ko je slovensko središčno cerkveno vodstvo bilo slepo zvesto nesrečni politiki Svetega sedeža. Bila je usodna dvojnost, ki je bila bistveni vir tragičnega razvoja v vojnem času, ko si kot kristjan videl v skupni vstaji edini način za odpravo podložništva in s tem za izoblikovanje novega slovenskega človeka ter narodove suverenosti na njegovem celotnem ozemlju. Čeprav nisi bil in nisi želel biti politik, si zaradi nezrelosti obstoječega vodstva in zaradi posebnega ugleda doma in na tujem postal vidni predstavnik socialno usmerjenih krščanskih ljudi v zavezniškem boju proti fašizmu in nacizmu.

Kar vidim te, kako bi vzkliknil, vstal od mize in se živo sprehodil po sobi, ko bi bral preteklega avgusta tekst Janeza Pavla II. ob proslavi varšavskega upora proti mogočni nemški sili: "Skupaj z vsemi Poljaki," pravi v poslanici, "se tudi sam klanjam spominu na heroje, ki so začeli boj proti okupatorju za svobodo in suverenost domovine."

Žal si se moral ti zavzemati za pravo suverenost domovine tudi po zmagi in tokrat proti dotedanjim tovarišem, ki so

se ob vseh dejanjih, s katerimi so onečaščali osvobodilni boj, lotili še tebe. In danes se zdi skoraj neverjeten absurd, da so se zato, da bi spravili v karanteno poglavitnega nosilca slovenske identitete, poslužili zbirke novel, ki so te poprej kot avtorja Tovarišije, potrjevale kot pisatelja evropskega formata. Bilo je eno imed najbolj sramotnih dejanj, s katerim je partijsko vodstvo dodatno dokazovalo svojo tujost ob tvoji zamisli moderne socialne družbe v srednji Evropi in ob jadranski obali. Zaradi te tvoje vizije so te imeli in te še marsikdo ima za naivneža, pri tem pa pozablja, da je bila ob tebi naivna večina kulturne Evrope; seveda, šlo je za utopijo, za upanje velikih ljudi, moralistov, začeniš z Jezusom Kristusom, ki je svetoval, naj nudimo še desno lice, če nas kdo useka po levem, vendar se dva tisoč let po njegovi viziji dobrote in odpuščanja kristjani koljejo med sabo, kot da gre za izjemno tekmovanje, in prav XX. stoletje bo verjetno v tem obdržalo prvenstvo, saj so se uničevali med sabo, kot da so človeška telesa nevreden pepel ali gnila slama. Seveda pa Kristusov nasvet ob tem obdrži vso svojo veličino.

Tako je, Edi, zaradi svojega krščanstva, ki mu je potem dal svoj pečat Janez XXIII., si bil plemenita, neposredna, ljubezniva osebnost, ki ni razkazovala svojih vrlin, ampak jih uresničevala z dejanjem. Takšen poseg je bila tvoja obsodba pošastnega zatrtja vrmljenih razoroženih domobranskih čet, obsodba, ki je bila hkrati priznanje krivde vseh, kot si rekel, torej tudi tistih, ki so svojim četam zatrjevali, da jih bodo zavezniki sprejeli z odprtimi rokami, a so potem moštvo predali negotovi usodi, sami pa se rešili na varno.

Te dni sem se z mislijo vrnil, Edi, v tiste mesece, ko se je zgrnila nate vsa oblast, ves jugoslovanski tisk in organizirana anatema; bila je eksplozija neverjetne vojne napovedi, katere tarča si bil ti, rahel pesnik v sobi četrtega nadstropja v Veselovi ulici. Nisem smel k tebi, in ob vseh tistih nečastnih napadih in očitkih tudi prijateljev, da nisi zbral ne pravega časa ne pravnega načina za svojo obtoževalno listino, si vendar le imel solidarnost Pariza in Frankfurta, kjer je podoba tvoje elitne osebnosti nemški javnosti prikazal tvoj prijatelj nobelovec Heinrich Böll. In zdi se mi, da je še najbolj zadeto in to v zgoščeni obliki sodil prav on; v pismu, v

Kip Edvarda Kocbeka v Tivoliju, delo akademskega kiparja Boštjana Drinovca

katerem se je zahvaljeval za poslano podatke, piše, da glede kampanje proti tebi po njegovem gre tudi za "zgodovinsko ljubosumnost" (Auch das Motiv der historischen Eifersucht). In res je tako. Kot edini višji predstavnik prave Osvobodilne fronte, tiste suverene, torej ne vključene v internacionalistično ideologijo in prakso, si si že takrat postavljaj spomenik in si z obsodbo pokola tudi razgaljal metode internacionalističnega osvobajanja človeka. Je pa spet tudi res, da so se te še najbolj bali, drugače ti ne bi vgradili mikrofonov v studio in te ne bi perverzna oblast, kot danes vemo, nadzirala do zadnjega zdihljaja.

Preveč je bilo vsega hudega, tako da sem imel ob tebi večkrat vtis, da vidim Rembrandtovega Jeremijo, kako žaluje nad uničenim Jeruzalemom. Tako tudi v Münchnu, kjer si iskal zdravniško pomoč in sva se, ne da bi slutila, na tujem objela v dokončno slovo. Bil si potr ob zavesti, da ti grozi, kot si rekel, "izguba edinega bogastva, ki sem ga imel" in jaz sem se spraševal, ali bi vztrajal pri nasvetu o zgodovinski izjavi, ko bi bil slutil, kako drago te bo stala. Bilo je mrko ozračje, ki sem ga potem nadaljeval z obiskom bližnjega Dachaua, saj je psihološka mučilnica, ki si bil v nji vklenjen doma, spadala v kategorijo taboriščnega sveta.

Tega ozračja si se po navadi dobro ubranil, je pa kdaj tudi prekipelo, in še zdaj se vidim, kako me je zadelo, ko si mi v pismu zaupal, da si se kot otrok razjokal. Takrat je šlo za tvojo popačeno podobo v javnosti, kjer se je zmeraj potrudilo primerno poseči uredništvo pglavitnega dnevnika. Vendar Edi, prav v tistem pismu si kot po nenadnem razsvetljenju spoznal, "da ne gre ne za moje pesmi ne za moje delo," kot si pisal, "določeno mi je, da ne popustim v soočanju in da vzamem veliki boj docela nase in ga izbojujem. Tudi, če bom vztrajal," nadaljuješ, "ne bom vztrajal kot živ; šele po moji smrti se bo izkazala moja moč."

Zato smo tukaj, dragi Edi, da ti pritrđimo in te potrdimo z uradnim sprejemom v Panteon slovenske kulture, ki si jo ti obogatil z izrednim stvariteljstvom svojega duha; zato je lepo in pravično, da narodno občestvo želi imeti tvojo podobo v svoji sredi, vendar ne bi smelo spregledati, da za tvojo umetnostjo stoji ponosna osebnost, suvereni pričevalec naše identitete, ki je nad-

kriljeval vidne in skrite kalkulacije, ostajal zvest svoji viziji družbene ureditve, predvsem pa bil porok zvestobe narodnemu principu, saj je narod, si poudarjal, "torišče najbolj spontane človeške afirmacije, mesto, kjer se človečnost najlažje izraža."

Vendar se družba, ki ji je 1990. leta uspelo doseči samobitnost, za katero si se ti zavzemal pol stoletja, zdaj malo meni za uveljavitev svoje istovetnosti, za njene ločene dele pa ji sploh ni mar; medtem ko se mi zdi, da vidim, kako pretresen poročča o potovanju na Koroško, k tem "največjim in najlepšim našim pokopališčem," kot si napisal. In prav gotovo bi se danes tudi spraševal, kako naj cenimo prihod uglednega slovenskega človeka za veleposlanika sosedne dežele, ko je bila isti dan njegovega prihoda javljena odprava samostojnosti še ene dvojezične šole na Koroškem. Prav tako je ti anacionalni in asocialni družbi vseeno, če bo vztrajal njen obmorski del; nasprotno, vse kaže, da se je ti predstraži že odpovedala, saj se blagohotno klanja sosedu, ki ima naš osvobodilni boj za ekspanzionizem, na drugi strani pa dobršen del tako imenovane opozicije s sicer upravičenim obsojanjem komunizma skuša načeti naše mesto med zmagovalci drugega svetovnega konflikta. Gre za dvoje stališč, ki utegneta biti pogubni, če ne bo prišlo do potrebnega razsvetljenja.

Vem, dragi Edi, da bi zdaj, ko bi bil lahko z nami s svojo modro besedo, pripomnil kot takrat, ko sem pisal ob zbirki pesmi: "Boris, preveč si govoril o meni in premalo o pesmi." In je bilo res, ker sem želel, da bi desetletje zatajevano osebnost ljudje ob morju spoznali v njeni celotni vrednosti, v njenem elitnem in brezkompromisnem dostojanstvu. Da, lepo bi bilo povedati o tvojih pesmih. In tukaj zdaj si ne predstavljam nič lepšega, kot spregovoriti, na primer, o odkritju tvoje zbirke Zemlja, čudež za človeka, ujetega v fašistično zatiralsko ozračje. To je zame najbolj dragocena lirika v tvojem opusu, Edi. Tako sem jo cenil in imel rad, da sem z njo diplomiral na padovanski univerzi. In sijajno bi tudi bilo obnoviti ob tem tvojem kipu vsaj enega izmed dialogov v študiju, v katerem bi se verjetno čudovito miselno in čustveno razdajal; tudi, če bi vedel, da je v steni "pošast zgolj z ušesi". A ko sem se zbral za današnje slavnostno srečanje s tabo, Edi, sem imel v mislih predvsem mlado generacijo, ki bo morala prej ali slej prenoviti slovensko družbo, obenem pa se ji bo počasi razodelo, da nima česa pričakovati od Evrope, ampak da mora pred evropski zbor z izvirnostjo identitete in z bogastvom duhá, ki sta ju v XX. stoletju v glavnem dovršeno izpričala Kosovel in ti; ti še posebno, ker si mladim vse pripravil za dober sprejem s svojimi deli in ugledom pa tudi s popotnimi zapisi, kjer si naš in hkrati univerzalen. Zato sem v tvojem imenu za mlado pokolenje izbral iz tvojega pariškega dnevnika to tvoje danes nujno zagotovilo: "Naša moč je torej v naši določenosti, v naši zavestni določenosti. Nihče nas ne more ukiniti, razdružiti ali speljati na tuje, mora nas le neokrnjene vključiti v človeštvo, kakor draguljarji vstavijo biser v vladarjevo krono."

Hvala, dragi Edi, za ta napotek za jutrišnji dan. Hvala za vse, ker si nam dragocenega dal. Hvala tudi v imenu našega življa ob morju in tistega v tržaškem mestu, kjer si bil zmeraj ljubljeni častni gost!

Sprehod v preteklost - I. del

SEŽANA V ČASU

Gabrijela Rebec-Škrinjar

Srečko Kosovel je v času svojega kratkega življenja doživel kar dve tuji državni oblasti. Rodil se je v času, ko smo bili Slovenci pod avstroogrsko monarhijo, ko pa je dopolnil 14 let, je Kras in še velik del zahodnega slovenskega ozemlja zasedla Italija. Kosovelovi so bili zavedna slovenska družina, zato so otroci študirali v Ljubljani, ki je sodila pod Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Srečko se je rad vračal domov, na svoj ljubljeni Kras. Za prehod čez mejo je bila potrebna posebna dovolilnica. Ob ukrepih italijanske oblasti, ki so v želji po potučenju slovenskega naroda prepovedali slovenski jezik, vsa slovenska društva, spreminjali osebna in krajevna imena in izseljevali izobražence, je zelo trpel.

V prispevku o Sežani, kakršno je poznal Kosovel, z naslovom »Sežana v času Srečka Kosovela« sem se dotaknila obeh časov: tistih, pod Avsto-Ogrsko, v času Kosovelovega otroštva, ko je bilo še dovoljeno »biti Slovenec«, in tistih pod Italijo, v času Kosovelove mladosti, ko je bilo »biti Slovenec« prepovedano. O tem sem oblikovala in postavila tudi razstavo, ki je bila v maju in juniju na ogled v Srednji šoli Srečka Kosovela v Sežani.

Pesnik Srečko Kosovel se je rodil 18. marca 1904 v poslopju (danes stare) osnovne šole v Sežani s hišno številko 210. Bil je zadnji otrok takrat štiridesetletne Katarine Kosovel in nadučitelja Antona Kosovela.

O tem priča tudi ohranjena listina babice Marije Trebec, po domače Celanove. Bila je žena Josipa Trebca, uglednega in sposobnega mizarja, fotografa in slikarja. Večina fotografij, ki so objavljene v tem članku, je njegovo delo. Ob tem se za pomoč iskreno zahvaljujem gospodu Orlandu Fabrisu, vnuku fotografa Trebca!

»Kako so minili moji prvi dnevi? Ne vem. Velika hiša, v kateri sem bil rojen, mi je enako nepoznana kot razlog mojega rojstva in življenja. Ko sem bil star štiri leta, sem prišel v Tomaj. Siv in mrzel dan, velika stavba, prazen vrt, takšen je moj prvi spomin. Naslednji dan je bil sončen; zdi se mi, da je bilo oktobra.«

(Srečko Kosovel, Ikarjev sen, Mladinska knjiga, Ljubljana 2004, str.11)

Pavel Skrinjar je o Sežani na prelomu v 20. stol. napisal naslednje:

»V času Kosovelovega rojstva je bila Sežana v svojem razcvetu. Že proti koncu 19. stoletja so v Sežani nastajale lepe in pomembne zgradbe in ji dajale videz trga ter celo občestnega mesteca, saj je skozijo peljala zelo pomembna pot od Dunaja do Trsta. Tako so ob tej poti rasle gostilne in stanovanjska poslopja, nekoliko bolj odmaknjeni pa sta bili zgradbi sodišča in šole.

Družabno in društveno življenje je dosegalo zavirljivo raven. Zgodaj so bili sežanski gostilničarji že naročeni na slovenske časnike. Sežanci so imeli čitalnico in cel kup društev, v katerih so bili člani. Tudi ženska društva so imeli - od Rdečega križa do raznih pevskih, dramskih in kulturnih. V kulturnih društvih so imeli tamburaše, pravi salonski orkester, godbo na pihala. In seveda, imeli so tudi gasilsko društvo, katerega člani so bili najuglednejši ljudje v Sežani.«

(Pavel Skrinjar, Obisk v Kosovelovi sobi, revija Kras, 27. maj 1996, št.14)

Skozi Sežano je potekala cesarska cesta od Dunaja do Trsta, zato je vas odigrala pomembno vlogo za furmane, ki so v pristanišče vozili blago in izdelke, iz Trsta nazaj pa blago, ki je prihajalo z ladjami. Trst, najpomembnejše pristanišče (okno v svet cesarske Avstrije) in celotno njegovo zaledje, tudi Sežana, se je trudilo, da bi ga vsakodnevno oskrbovalo.

Včasih je v Sežani prenočevalo tudi po 120 voz v eni noči. Sežana je bila namreč ravno toliko oddaljena od Trsta, da so se morali ljudje in živina še zadnjič odpočiti. Zato ni čudno, da so ob današnji Partizanski cesti gostilne dobesedno stale druga ob drugi. Še v času pred drugo svetovno vojno jih je bilo okrog dvajset.

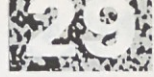
Iz Sežane se je ponoči, med drugo in tretjo uro, vila proti Opčinam karavana furmanskih voz, za njimi pa so ženske - Kraševke, Vipavke in Vremke - nosile v Trst naprodaj mleko, zelenjavo in druge pridelke.

Prav zaradi bližine Trsta se je zelo zgodaj razvil tudi prevoz poštnih pošiljk. Z južno železnico od Dunaja do Trsta, ki je skozi Sežano stekla leta 1857, pa se začne skokoviti razvoj Sežane. Iz majhne vasice, ki je v začetku 19. stol. štela le okrog štirideset hiš, je nastalo v stopetdesetih letih pravo mesto.

(Po člankih Pavla Skrinjarja, O nastanku naselja Sežana, Glasilo KS Sežana, 1984-88)

Prispevek Gabrijele Rebec-Škrinjar objavljamo v dveh delih. Drugi del si boste lahko prebrali v naslednji številki revije Kras!

SREČKA KOSOVELA

Pogled iz križišča proti Lipici na šolo, Kosovelovo rojstno hišo
(Prva stavba na levi je Pirjevčeva, za njo je šola).

V zgodnjem otroštvu sta bili Kosovelov svet šola in njena okolica. Kako tudi ne, saj je bil Srečko sin nadučitelja, enega izmed najbolj spoštovanih in uglednih sežanskih mož. Šolska stavba je bila dograjena leta 1892. Spodaj so bile učilnice, zgoraj pa so bila stanovanja.

Srečkov oče Anton Kosovel se je rodil v Črničah v Vipavski dolini leta 1860. Kot so se spominjali njegovi učenci, mu je učiteljski poklic zelo ležal, ukvarjal pa se je tudi z mnogimi drugimi stvarmi. Znal je igrati več instrumentov, bil je član menda vseh društev v Sežani, razen ženskih.

V Kjudrovih zapiskih najdemo o Antonu Kosovelu sledeče:

»Pavle Šelovin mu je napisal kot svojemu nekdanjemu učitelju nekaj strani v spomin. Pravi, da so mu Kosovelovi zlati nauki vedno pred očmi. »Fantje, bodite možje in nikomur hlapci!«, tako jih je učitelj odslavljal iz šole. Sicer so ga imeli šolarčki za hudo strogega in so novim učencem napovedovali pod njim hude dni, toda Šelovin trdi nasprotno. Le enkrat, pravi, da je moral trikrat prepisati Martina Krpana, ker je s svojim bratom na Štolfovem oglu gledal pustne seme, česar takratni predpisi niso dovoljevali.

Kosovel je v Sežani učiteljeval nad trideset let. Pred tem je bil leto in pol v Dutovljah. Kot fant je tu stanoval pri Žvabu Rošetovemu. Bil je organist v cerkvi. Še boljši pa je bil kot zborovodja za narodno petje. Pri Žvabu so se učili pod njegovo roko Što čutiš, Srbije tužni.

Iz Sežane ga je spodnesla šele neka neljuba občinska afera, ko je on pri občini tajnikoval. Takrat so nekateri celo predlagali, naj bi Kosovel bil iz službe kot učitelj odpuščen. Rešilo ga je sežansko starešinstvo. Posebno je bil za Kosovela danski podžupan Štefan Brstovc. Končno so se dogovorili tako, da so Kosovela premestili v Pliskovico.« (v Pliskovico je po zahtevi okrajnega glavarja Laharnarja skupaj z družino odšel leta 1906 - op. avtorice)

Srečkova mati Katarina, rojena Stres, je bila rojena leta 1862 v Sužidu pri Kobaridu. Kot mlado dekle je bila družabnica in spremljevalka gospe Scaramanga, žene trgovca in barona grškega porekla. Družina Scaramanga si je ob posestvu, na katerem je danes sežanski botanični vrt, postavila razkošno vilo, v kateri je občasno prebivala, sicer pa so stanovali v Trstu. Katarina se je z nadučiteljem Antonom Kosovelom poročila 3. novembra 1894 v Sežani.

KOSOVELOVO LETO

Starim Sežancem misli rade uhajajo v nekdanje čase... Zakaj se ne bi tudi mi z mislimi preselili sto let nazaj in se sprehodili po Sežani, jo spoznali táko, kot je po njej hodil Srečko Kosovel!

Sprehod začenjamo pri šoli, rojstni hiši Srečka Kosovela. S šolskih oken se je na levo odpiral lep pogled na stavbo sodišča, ki je bila dograjena v približno istem času kot šola, na desno pa na Pirjevčev vrt (danes je tu parkirišče pred Mercatorjem, prej Emona marketom).

Pa pojdimo na vogal, mimo nekdanje **Pirjevčeve trgovine in mesnice** (danes sta v tej stavbi prodajalna koles in Mala galerija) in se postavimo ob **Štolfovo gostilno** (danes okrepčevalnica Center)!

Pred nami je živahen utrip glavne ulice. Cesta je makadamska; srečujemo pešce, živali z vozovi in kočijami. Lastniki hiš ob cesti so premožni, največkrat gostilničarji in trgovci. Tukaj v skrbi za vsakdanji kruh ponujajo svoje storitve številni gostilničarji, žnidarji (krojači), šuštarji (čevljarji), kotlarji, kovači, klobučarji, pek in drugi obrtniki in trgovci. Sežanci se med sabo poznajo, vsakdanje življenje teče počasi, po ustaljenih tirnicah. Opazujejo tujce, ki prihajajo in odhajajo. Slabe misli jim odganjajo domači fantje, ki uganjajo norčije. To so po vsem Krasu znani sežanski veseljaki: Meze, Kuhar, Ček in Tut. Jezijo se nad spretnostjo mnogih tatičev, ki jim kljub vsem orožnikom, policajem in čuvajem ne morejo stopiti na prste. Še najbolj so zvití »sežanski kokošarji«, ki kradejo kokoši, kunce, prašičke, lahko pa neopazno odpeljejo celo vola.

Kar vsi Sežanci pa so si veliko »nabrali« ob porazu Avstrije leta 1918. Na železniški postaji so ostali vojaški vlaki, natrpani z najrazličnejšim blagom, brez gospodarja. Dan za dnem, noč za nočjo, so ljudje blago, ki so si ga vzeli, nosili domov. Baje je neka sežanska družina »zabrala«, kot so takrat rekli, celo vojaško blagajno.

Stojimo torej pred Štolfovo gostilno (na križišču proti Lipici) in se najprej odpravimo v smeri proti cerkvi, kot kaže stara razglednica.

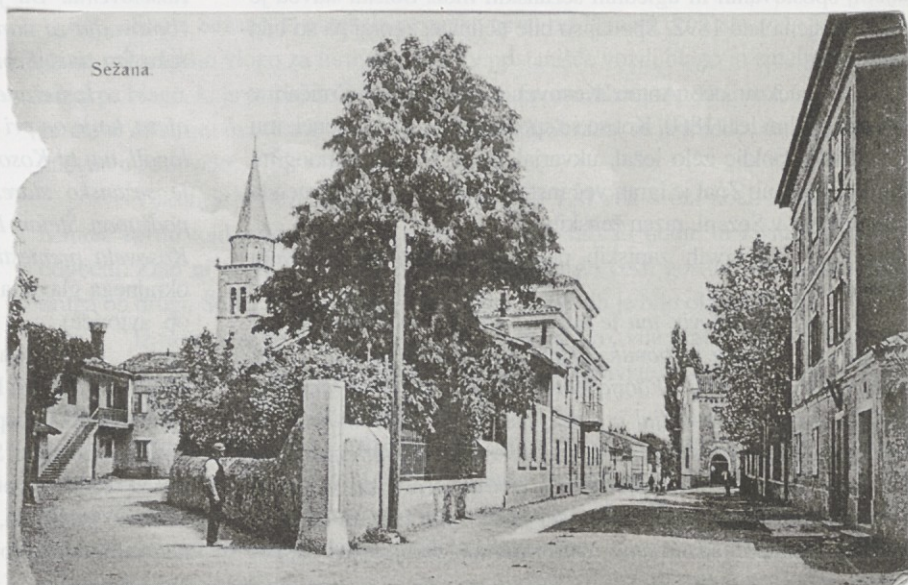
Sodišče pred stoletjem

Sežana

Pogled izpred Štolfove gostilne (stavba na desni) proti Ljubljani

Gostilna Mahorčič

Sežana

Stopamo po glavni ulici najprej mimo **gostilne Mahorčič**. V Kosovelovem času je bila zelo znana po dobri hrani in vinu. Do danes se zgradba po zunanjem videzu ni veliko spremenila. Družina je v 18. stol. prišla iz Vremske doline in kmalu obogatela. K njihovi domačiji je spadala tudi lepa in velika kraška klet, ki je sedaj v lasti Kmetijske zadruge Vinakras.

Mahorčiči so imeli velik vpliv na razvoj Sežane predvsem med leti 1840 in 1900. Takrat so bila ustanovljena mnoga društva, ki so krepila slovensko narodno zavest. Iz njihove rodbine je bil najbolj znan Rajmund Mahorčič, ki je umrl leta 1894. Bil je poslanec v goriškem deželnem odboru, župan in predsednik okrajnega šolskega sveta. V hiši so govorili nemško, pa tudi slovensko. V steklena vrata svoje gostilne je dal vdlati slovenske narodne barve.

Sežanska **cerkev svetega Martina** je bila zgrajena na ruševinah stare cerkve iz 16. stoletja. Vse do leta 1862 je bila Sežana podružnica povirske župnije. S prihodom železnice in skokovitim naraščanjem prebivalcev pa so v Sežani začeli razmišljati o večji cerkvi. Leta 1872 je župnik Jožef Koman poročal škofu, da je cerkev pretesna, čez nekaj let so dobili potrebna dovoljenja in leta 1879 je bila nova cerkev že blagoslovljena. Povsem dokončana je bila leta 1889.

Ker so bili Kosovelovi zgledna krščanska družina, je bil v cerkvi sv. Martina 27. marca 1904 krščen tudi Srečko Kosovel.

V stavbi ob cerkvenem zvoniku so bili pod avstrijsko oblastjo šolska učilnica, pozneje občinski urad in knjižnica. Pod Italijo je tod delovala pošta.

Na nasprotni strani ceste je stalo **gostišče Šmuc**. V njihovih prostorih je delovala prva sežanska šola (v prvi polovici 19. stoletja). Oddajali so sobe, na vrhu, v veliki »štali«, pa so vadili telovadci in člani Sokola. Znan je veliki Sokolski izlet, ki je bil leta 1912 v Sežani. Udeležilo se ga je več tisoč članov tega društva z vse Primorske. Tudi skoraj vse ohceti so bile pri Šmucu.

V Šmucovi gostilni se je večkrat ustavil Srečko Kosovel, ko se je vračal iz Ljubljane domov. Včasih je tod tudi prespal; predvsem takrat, ko je bilo slabo vreme in ga Šmucovi, dobri prijatelji Kosovelovih, niso pustili domov.

Ta del je bil prej v lasti družine Pollay. Na dvorišču še vedno stoji **Pollayev stolp**, v katerem je bil silos za spravilo sena in druge vrste krme za konje. Pod zemljo pa je v globino izdolben vodnjak. Celotno dvorišče je bilo pokrito za spravilo vozov. V stavbi, kjer je sedaj diskoteka Titanic, so bili nekoč hlevi.

Pollayevi so bili ugledna sežanska rodbina. Bili so župani, glavarji in poslanci. Živel so v zgradbi, kjer je sedaj stari del Kosovelove knjižnice, zgoraj pa so stanovanja. Sodelovali so tudi pri gradnji južne železnice. Prav zato so imeli privilegij, da je vlak ustavil pred njihovo hišo, kadarkoli so ga potrebovali. Hišo so gradili domači in tuji zidarji v sredini 19. stoletja. V tistem času se je med ljudmi šepetalo o bajnem Pollayevem bogastvu. Stavba je bila za tiste čase pravo presenečenje, nekak prvi nebotičnik na

Občinski urad v času Italije v nekdanji Pollayevi hiši

Krasu. Tam blizu so zgradili še druga nenavadno obsežna poslopja z globokimi kletmi in z zidanimi sodi. Zadnji lastnik Anton Pollay je zgradbo prodal z vsemi poslopji in vrtovi tržaškemu Grku Galatiju baje za zelo visoko ceno. Galati je preimenoval hišo v Villa Angelica in za oskrbnika postavil Gregorja Tončiča. Leta 1911 je vzela od Galatija hišo v najem sežanska občina in sicer za vojašnico, končno pa jo je leta 1918 kupila in od leta 1924 pa vse do konca druge svetovne vojne so bili v tej hiši občinski uradi.

Ob cerkvi, na prostoru, kjer je sedaj zelenica, je nekoč stala zgradba, imenovana **Stari grad**, sezidal pa jo je grof Petač. V začetku 19. stoletja je gospodi hiša postala pretesna in so sezidali novo stavbo, ki je danes v samem centru Sežane poznana kot Stari grad. Ideja, da bi nova zgradba nosila ime novi grad, se ni prijela.

V palači prvotnega Starega gradu so bile spodaj tudi jetniške celice, kamor so zapirali obsojence. Arhiv Petačijev, ki so tu živeli do leta 1817, se je porazgubil. Baje so v akte tega arhiva zavijali blago v Goljevščkovi prodajalni. V stavbi je bila pozneje pošta, po drugi svetovni vojni je bila v njej policijska postaja.

KOSOVELOVO LETO

K Britofu, delu Sežane ob cerkvi (ta izraz danes med Sežanci ne živi več), je spadala tudi **Ubožna hiša**. Hiša stoji še danes, med poslopjem upravne enote Sežana in sejmiščem (Lipov list), kot stanovanjska hiša. Rekli so ji tudi petlerkomanda. Postavil jo je sežanski priseljenc Miroslov Ostertag, oče sežanskega advokata Jožefa Ostertaga. V stavbi je imel vsak revež svojo sobico. Leta 1929 jo je tedanji sežanski notar dr. Albert Rumer hotel prodati fašistični Legi nazionale, da bi v Sežani ustanovila svojo podružnico za raznarodovanje Kraševcev. Po posredovanju Miroslava Pollaya in dr. Addobbattija, sežanskega zdravnika, pa se to ni zgodilo. Pač pa so se reveži morali umakniti iz zgradbe leta 1932 po Graziolijevi zahtevi, ki je stavbo namenil vojakom. Ženskam so določili druga mesta za prenočevanje, moški pa so se morali znajti sami. Tako je ostalo do leta 1935, ko so se občinski ubožci spet smeli naseliti v hišo, ki pa je bila po umiku vojakov v precej klavrnem stanju.

Poleg uglednih objektov, kjer so prebivali ljudje, so bili nujni tudi ogromni prostori za spravilo voz, živine, krme. Sama Sežana je nudila premalo krme za vso živino, ki je potovala skozi vas. Zato jo je bilo treba dobivati od drugod. Najbolj ugodno je bilo prodajanje in kupovanje na sejmihih.

V Sežani so bili »semnji« vsakega 12. in 22. dne v mesecu, med letom pa še štirje posebni sejmi na določen dan. Zelo znan je bil konjski sejem. Poleg prodajalcev in kupcev so prihajali tudi mešetarji, preprodajalci, ljudje, ki so skrbeli za zabavo, dekleta in radovedneži. Sejmi so potekali na prostoru za cerkvijo, kjer je sedaj tako imenovani Lipov list in objekt Elektra. Ljudje so v Sežano vodili živino od vsepovsod. Dan prej so se ustavili v Štorjah, kjer so se živali odpočile, nato so jih ocedili, jim dali dovolj jesti in piti, tako da so naslednji dan poskušali kupca prepričati, da je blago, ki ga kupuje, resnično prvovrstno.

Tomajski župnik Albin Kjuder tako opisuje 3. maj, dan že starodavnega sežanskega sejma:

Sežanska cerkev, ob njej prvotni Stari grad, na stavbi ob zvoniku je viden napis »Občinski urad«.

Sejmišče nekoč

Trgovina Pirjevec

Sežana, trgovina Pirjevec.

»Na ta dan je bilo v Sežani že zgodaj vse živo. Razni kramarji, čevljarji, lončarji, sladičarji, fovčarji in rešetarji so razkladali svojo kramo ter se pričkali za boljše mesto. Manjkalo ni seveda ciganon in komedijantov, a najbolj živo je bilo na občinskem vrtu, kjer je navadno bilo plesišče. Ta dan je Sežana videla vsako leto ogromno število ljudi od vsepovsod.«

Ob velikih sejmih je včasih Sežano obiskal tudi italijanski cirkus Fuma Galli »s pajaci in kljuseti in je prirejal svoje čarovnije na zemljišču, kjer stoji danes glavarstvo s sodnijo« (Albin Kjuder, Zgodovinski mozaik Primorske, str. 411)

V veličastni stavbi (sedaj je to Foto Fantasy) je bila v Kosovelovi dobi **trgovina in gostilna Pirjevec**.

Na prostoru bivše avtobusne postaje je bil nekoč velik **kal**, v katerem se je vsakodnevno odžejala domača živina, furmanska in pa tista, ki je prihajala v Sežano na sejme. Tam je še sedaj pod zemljo velika »štirna«. Napajališče je izgubljalo vlogo s prihodom vodovoda v Sežano leta 1914.

Na tem prostoru je bila tudi **javna tehtnica**, »vaga«, kjer so tehtali živino, naložene vozove, npr. z drvmi in z drugimi pridelki. Tako je ostalo tudi še v času italijanske oblasti.

Na trgu ob avtobusni postaji je stala tudi **gostilna Jerina (prej Pri Joklnu)**. Na mestu, kjer sedaj stoji poslopje Upravne enote in Občine Sežana, je stala **gostilna Francin**.

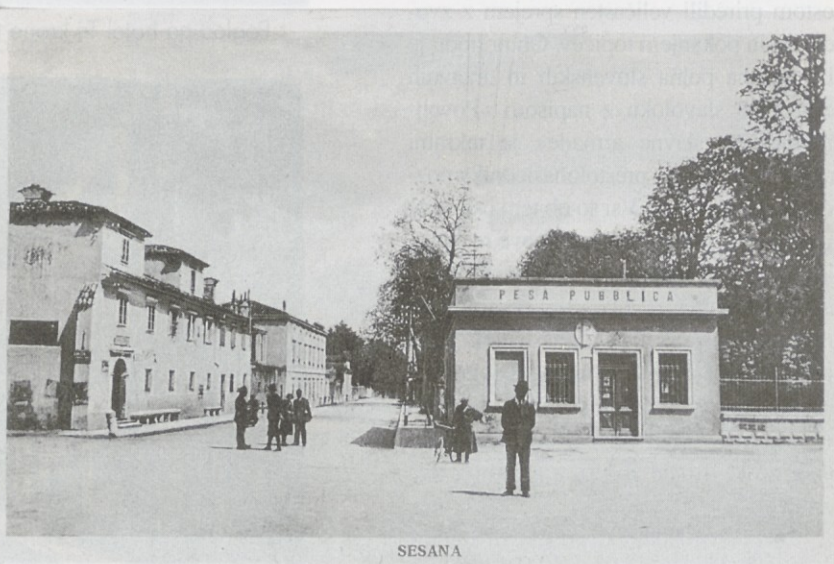
Če stopimo samo nekaj korakov naprej, pridemo do prelepe stavbe, nekoč imenovane **vila Mirasasso**, s **prekrasnim parkom** (sedaj je zgradba povezana z novo stavbo Upravne enote in Občine Sežana), ki je poznan kot **botanični vrt** Komunalno stanovanjskega podjetja Sežana, d.d.). Bila je **last bogate družine Scaramanga**, sicer grškega porekla, ki je živel v Trstu. Lastnik Giovanni Scaramanga di Hicolo je bil ladjar, trgovec in vitez. Od sredine 19. stoletja naprej je od domačinov kupoval parcele in začel urejati posestvo ter park. Začel je z nakupom razpadajočega posestva od nekega Bezka, ki se je preselil v Štorje. Albin Kjuder v svojih zapisih navaja, da so pri zidanju vile Mirasasso Sežanci dobro zaslužili. Sežanskim revežem je Scaramanga menda dvakrat v tednu dajal brezplačno kosilo in večerjo. Tako je posnel Pollaya, ki pa je vsak dan delil ubožnim Sežancem in popotnikom dobro zabeljeno kosilo zastoj. Po pripovedovanju je bil Scaramanga pripravljen Sežancem sezidati tudi novo cerkev na svoje stroške s pogojem, da na cerkveno pročelje vklešejo njegovi začetnici. A so se nekateri temu uprli, češ da je Grk druge vere, tako da s ponudbo ni bilo nič. Je bil pa Scaramanga kljub temu

zelo velikodušen pri zidanju nove sežanske cerkve, za kar se mu je zahvalil sam škof.

Scaramangovi kapitani in sodelavci so mu prinašali rastline z vsega sveta, tako da je park postajal vse bogatejši. Zelo zanimiv je tudi rastlinjak, ki spominja na Schönbrunski rastlinjak na Dunaju. Zgrajen je bil leta 1890.

Vsa Scaramangova posest je bila po 2. svetovni vojni nacionalizirana, park pa so presekali in precej tudi uničili zaradi nove železniške proge Sežana-Nova Gorica.

Že bežen pogled na stavbo na nasprotni strani ceste da vedeti, da je bila to nekoč pomembna in razkošna zgradba. Sedaj je v njej penzion Triglav, nekoč pa je bil to zelo cenjen **hotel Trikrone**. Na njegovih vhodnih vratih je vklesana letnica 1805, kar priča o njegovi častitljivi starosti. V začetku je bila stavba last

Javna tehtnica pod Italijo, na levi gostilna Francin

Sežana vrt Scaramangà

KOSOVELOVO LETO

družine Scaramanga. Gostilno je nato vodil Vičič, pozneje Rožičev »ata«. Tukaj se je odigravalo vse javno življenje, narodne veselice, plesi, zborovanja in zabave. Hotel je imel tudi lep vrt pod kostanji z baliniščem.

Kot navaja Albin Kjuder, je leta 1905 (po Pavlu Skrinjarju je bilo to leta 1910) gostoval v tem hotelu tedanji avstrijski generalni štab s prestolonaslednikom Francem Ferdinandom. Sežanci so visokim gostom priredili veličasten sprejem z zvonjenjem in pokanjem topičev. Ob prihodu je bila Sežana polna slovenskih in državnih zastav. Ob slavoloku z napisom »Poveljnikom naše slavne armade« je takratni župan Franc Štolfa prestolonaslednika pozdravil v slovenščini. Vsi so ob tem ostrmeli, saj so se bali prestolonaslednikove reakcije. Nekateri so se namreč še spominjali, da je Rajmund Mahorčič leta 1882 cesarja pozdravil v nemščini. Prestolonaslednik pa je govor mimo poslušal in ni kazal nobenega nezadovoljstva... Med 1. svetovno vojno so Sežanci prav v tem hotelu podelili komandantu soške fronte Svetozarju Borojeviču častno občanstvo Sežane.

Tako! Sprehod po glavni ulici v smeri proti Dunaju je končan. Zato se obrnimo spet proti Trstu in spoznajmo še del Sežane od Štolfove gostilne v smeri proti železniški postaji! Spomin naj nam osveži stara razglednica.

Tod je Srečko Kosovel z velikim domotožjem zapuščal Kras, kadar se je odpravljal na vlak za Ljubljano.

Nadaljevanje v prihodnji številki!

Pogled na hotel Tri krone (na levi) in na Scaramangovo posestvo (na desni)

Pogled izpred Štolfove gostilne (stavba na levi) proti Trstu

Viri in literatura

- Čehovin, Lučka, 1996: Kosovelova hiša kot obvezna postaja.-
revija Kras, št. 14, Ljubljana
Furlan, Gregor; Volk, Nejc, 2004: Intervju z gospo Lučko Čehovin.-
Glasek, glasilo učencev Osnovne šole Srečka Kosovela Sežana, Sežana
Kosovel, Srečko, 2004: Ikarjev sen, Mladinska knjiga, Ljubljana 2004
Kosovel, Aino, 1996: Vsi Kosovelovi smo nadvse ljubili kraško liriko.-
revija Kras, št. 14, Ljubljana
Kjuder, Albin, 1956-60: Zgodovinski mozaik Primorske,
s posebnim poudarkom gornjega Krasa.- Tomaj, tipkopis
Skrinjar, Pavel, 1996: Umetniške upodobitve Srečka Kosovela.-
revija Kras, št. 14, Ljubljana
Skrinjar, Pavel, 1996: Obisk v Kosovelovi spominski sobi.-
revija Kras, št. 14, Ljubljana
Skrinjar, Pavel, Občina Sežana, Kras, Slovenija, Sežana
Skrinjar, Pavel, 1984-86: O nastanku naselja Sežana.-
glasilo Krajevna skupnost Sežana, št. 6-7 do št. 19
Ustni viri: Pavel Skrinjar, Sežana; Viktor Škrinjar, Merče

Ob stoti obletnici Prosvetnega društva »Kras« Opatje selo

ZA OPAJCE VEDNO NOVI IZZIVI

Aleksander Zavadlav

S Fajtovega hriba, ki se strmo dviga nad Vipavsko dolino, zrem v sončni zahod. Na jugu morje, ki se bleščeče v večerni zarji zajeda v kraške, s temnimi borovci poraščene vzpetine nad njim. Sonce tone v Laško, z meglico zasrto ravnico, vse od Doberdoba, tja čez v dalj, do komaj slutenih Alp. Pod menoj leži rahlo na zahod padajoča kamnita pokrajina, posejana s kraškimi vrtačami, s kamnitimi zidovi, ograjenimi njivicami in ravnici, ki jih ločujejo bele kamnite griže in rebra. Živo pisani jesenski ruj in zeleni grmi brinja pokrivajo še pred leti vidne jarke, kaverne in kamnite utrdbe iz 1. svetovne vojne, ki je prav na tem prostoru - od Vipavske doline čez Kras pa vse do morja - terjala svoj krvni davek. Ne le svinec in železo, predvsem kamnita toča od eksplozij granat je nosila smrt, tako kot tudi uporaba vojnega strupa (plina), čeprav je to le malokomu znano. Gruče rdečih streh, posejane v tej, za oko tako prijetni prelivajoči se rjavozeleni barvi narave, tvorijo kraške vasice, med njimi tudi Opatje selo na zahodu, tik ob nekdanji tako imenovani krivični meji z Italijo.

Opatje selo leta 2004

Kot branik stoji ta vas, od katere v 1. svetovni vojni ni dobesedno ostal kamen na kamnu, kajti čeznjo in skoznjo so drle vojne vihre preteklega stoletja, jo kalile v domoljubju, v uporu in trmi za obstoj slovenstva, jezika in kulture. Ker še posebej borni svet na tem skrajnem zahodnem koncu Krasa ni zmožal preživljati številnih družin, so si zlasti moški poiskali delo in s tem kruha v bližnjih industrijskih krajih, kot sta Tržič (Monfalcone) in Gorica, ter v večjih krajih v Furlaniji. Verjetno je prav to v marsičem prispevalo, da so Opajci (prebivalci Opatjega sela) bolj odprti, dovzetni za politična in ostala dogajanja ter nazore. Temu v prid govori tudi dejstvo, da je iz tega kraja izšlo kar nekaj znanih mož, med njimi prvi ban Dravske banovine in pozneje minister za pošto v FLRJ Drago Marušič, narodni heroj Darko Marušič - Blaž in tudi Borut Pahor, bivši predsednik Državnega zbora R Slovenije, sedaj evropski poslanec iz Slovenije.

Začelo se je s »kulturnimi shodi«

Prav gotovo so narodna zavest, razgledanost in odprtost ljudi prispevale, da je že leta 1902 nastal »Fantovski klub«, ki je prepeval v domačem kraju in okoliških vaseh. Na pobudo takratnega učitelja Vinka Gregoriča, službujočega v Opatjem selu, ki je pričel organizirati »kulturne shode«, so v letu 1904 ustanovili »Bralno in pevsko društvo Kras« s sedežem v Opatjem selu.

Novoustanovljeno društvo je imelo svoj odbor; izdelalo je pravila, ki so bila v decembru 1904 potrjena na avstrijskem glavarstvu v Trstu. V sklopu društva, katerega duša je bil prav takratni učitelj Vinko Gregorič, so delovali bralni krožek, dramski krožek in pevski zbor. Vsaka sekcija društva je imela svojega vodjo, ki je skrbel za njeno delovanje in razvoj. Zlasti pevski zbor je zelo napredoval; tako, da je leta 1907, ko je prvič nastopil zunaj svoje občine, na tekmovanju zborov v Devinu osvojil prvo mesto s skladbama »Slovenec sem« in »Jadransko morje«.

GORIŠKI KRAS

Društvo je po svojih dejavnostih postalo znano tudi v širši okolici. Vsestransko kulturnoprosvetno delovanje društva »Kras«, ki je bilo bolj liberalno, pa ni bilo vselej pogódu tedanjemu domačemu župniku, kar je privedlo do večkratnih sporov in nesoglasij. Kljub temu pa je društvo uspešno delovalo, saj je uživalo podporo županov v Opatjem selu.

Društvo je raslo in delovalo vse do splošne mobilizacije 27.6.1914. Med 1. svetovno vojno so prebivalci Opatjega sela in okoliških vasi odšli v begunstvo v razne kraje tedanje avstro-ogrske monarhije, močje in fantje, sposobni za vojake, pa so odšli na fronto. Po končani vojni so se preživeli vračali v svojo do tal porušeno vas, kjer so si iz ostankov vojaških barak zgradili zasilna bivališča ter pričeli z obnovo hiš in polj.

Leta 1920 obnovljeno »Bralno in pevsko društvo Kras« Opatje selo

Konec leta 1920 je bilo ponovno obnovljeno »Bralno in pevsko društvo Kras« Opatje selo. Ista pravila društva, ki so jih 23.12.1904. leta potrdile avstrijske oblasti v Trstu, so 7.10.1921 ponovno potrdile italijanske oblasti v Gorici. S tem je društvo lahko ponovno delovalo. »Bralno in pevsko društvo Kras« je svojo dejavnost obnovilo po vzorcu izpred 1. svetovne vojne. Ponovno je pričel delovati dramski in čitalniški krožek. V ta namen so nabavili precejšnje število knjig za posojanje ljudem v branje. Obnovili oziroma ustanovili so tudi zbor, ki je nekaj časa deloval kot cerkveni mešani zbor, iz njega pa je kmalu nastal moški zbor »Kras«.

V letu 1924 si je tedanji predsednik društva Stanko Jelen močno prizadeval za ustanovitev godbe na pihala. Tako so v društvu organizirali tečaj glasbene teorije in praktičnega učenja, kako se igra na inštrumente. Z veliko truda in dobre volje ter z nakupom nekaj (že rabljenih) inštrumentov je mlada godba prvič zaigrala v Opatjem selu na Silvestrovo leta 1925. Po uspešnem

Del opajске »pleh muzike« okrog leta 1934

Prvi odbor »Bralnega in pevskega društva Kras« Opatje selo 15.05.1904.

Z leve proti desni stojijo: Franc Peric-Ivanov, Jožef Devetak-Tinčin (Mlduna), Avgust Zavadlav-Splacin, Franc Trampuž-Tičerjev, Anton Pahor-Mežnarjev (Frajter), Anton Marušič-Bregov. Z leve proti desni sedijo: Emil Kranjc-Tamburjev, Jožef Jelen-Špikotov, Anton Marušič-Drejevkin in Karel Pahor-Frjen.

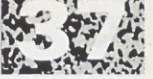
nastopu se je godba v okviru društva močno okrepila, zanimanje za igranje pa se je povečalo, tako da je društvo v letu 1926 s posojilom kupilo nove inštrumente in s tem dalo »pleh muziki« poln razmah.

Fašistične oblasti so v letu 1927 prepovedale delovanje društva, kar je povzročilo nazadovanje že delujočih sekcij. Knjige čitalniškega krožka so bile deloma odkupljene, deloma pa so jih porazdelili med prebivalstvo. Dramski krožek je zamrl. Pevski zbor je deloval v ilegali, oziroma se je slovenska pesem ohranjala v mešanem cerkvenem pevskem zboru. Godba na pihala pa je ne glede na prepoved delovala in se povezovala z drugimi godbami na pihala. Zaradi pritiskov takratnih fašističnih oblasti na domačine se jih je mnogo odselilo oziroma emigriralo v tedanjo Jugoslavijo. Kljub raznarodovalnemu pritisku takratnih oblasti se je v letih od 1935 do 1938 mladi godbenik - domačin Just Marušič udeleževal

Nastop moškega zbora »Kras« na prvem prvomajskem srečanju v Opatjem selu leta 1972

Moški pevski zbor »Kras« Opatje selo, fotografiran junija 2004. Od leve proti desni: Pavel Pahor, Marijo Pahor, Uroš Marušič, Damjan Cotič, Stanislav Pahor, Virgil Pahor, David Marušič, Kazimir Marušič, Miloš Marušič, Aleksander Zavadlav, Vid Zavadlav, Matjaž Marušič, Borut Mozetič, Primož Marušič, Dominik Marušič, Andrej Zavadlav in Ivan Zavadlav.

orglarskih tečajev pri Lojzetu Bratužu v Gorici, nadaljeval z orgljanjem in vodenjem cerkvenega zbora ter z vodenjem moškega zbora »Kras«. Na skrivnih krajih je učil mladino takrat prepovedanega slovenskega jezika. Tudi godba na pihala je pod vodstvom Karla Marušiča delovala vse do leta 1942, ko je z delovanjem prenehala zaradi vpoklica godbenikov k vojakom. Med 2. svetovno vojno kulturnoprosvetna dejavnost ni povsem zamrla. Aktivna je bila predvsem mladinska dramska skupina, ki je programsko delovala v prid narodnoosvobodilnega boja.

Društveno delovanje po drugi svetovni vojni – vzponi in padci

Po končani 2. svetovni vojni je kulturno življenje v Opatjem selu zopet zaživel. Z nazivom »Prosvetno društvo Kras« Opatje selo so 15.8.1945 društvo obnovili. Takoj je pričel delovati moški pevski zbor »Kras« pod vodstvom Justa Marušiča, dramsko sekcijo ter čitalniški krožek pa je vodil Rudolf Pahor. Z delom je pričela tudi godba na pihala, ki so jo, tako kot dramsko sekcijo, podprli pripadniki Odreda JLA, nastanjenega v Opatjem selu. Zlasti dramska sekcija je bila v povojnih letih zelo aktivna. Zanimanje zanjo ter njena priljubljenost med ljudmi sta bili veliki. Tako je dramska sekcija v prvih povojnih letih naštudirala in odigrala za tedanje čase veliko zahtevnih odrskih predstav v Opatjem selu in tudi v drugih krajih na Krasu. Tudi čitalniški krožek – knjižnica je bil v povojnih letih zelo delaven, vendar je po letu 1952 pričelo zanimanje zanj plahneti, potem pa je prenehal delovati.

Z novo državno mejo med Jugoslavijo in Italijo je bilo Opatje selo odrezano od industrijskih središč, zaradi česar je veliko prej zaposlenih ljudi ostalo brez dela. Prav zaradi tega se je po letu 1948 mnogo mladih ljudi izselilo, saj so si morali poiskati zaposlitev zunaj domačega kraja. S tem pa je pričela pešati tudi

kulturna dejavnost kraja. A kljub temu so se ob raznih praznovanjih dogajali razne recitacije, skeči in celo zahtevna opereta.

Godba na pihala, ki je v povojnem času štela kakšnih 15 godbenikov, je bila zelo aktivna, vendar zaradi omenjenih razlogov tudi godbi ni bilo prizanešeno, tako da se leto 1948 šteje kot njeno zadnje dejavno leto.

V okviru prosvetnega društva je v letu 1945 pričel z delom tudi moški zbor »Kras«. Njegovo vodenje je nadaljeval prejšnji pevovodja Just Marušič, ki je bil tudi organist in vodja cerkvenega zbora v Opatjem selu. Moški zbor je bil aktiven vse do leta 1948, ko je v zboru pričelo primanjkovati pevcev.

V letih 1948-1949 so prosvetno društvo po kratkem premoru reorganizirali oziroma ga obnovili. Pod predsednikovanjem Aleksandra Jelena si je društvo opomoglo in postalo vsesplošno aktivno. Najbolj delavno sekcijo društva je predstavljal novoustanovljeni orkester »Kras«. Njegova aktivnost se je pričela v letu 1948, sestavljali pa so ga deloma bivši godbeniki godbe na pihala. V letu 1954 so nabavili nekaj instrumentov za tedaj sodobno sestavo orkestra. Zanimanje za igranje v orkestru je bilo veliko, saj je orkester igral za tedanje čase sodobne skladbe za ples in zabavo, igral pa je tudi skladbe, ki so bile primerne za dogodke komemorativnega značaja, za razna odkritja spomenikov in podobno. Orkester je nastopal tako na prireditvah v domačem kraju kakor tudi na zabavah v okoliških krajih ter drugih krajih Primorske in na tujem (Italija)... Sčasoma se je orkester preoblikoval, članstvo v njem se je menjavalo, instrumente se je dopolnjevalo. Izbira in igranje sodobnejših skladb se je prilagajalo potrebam časa in zmožnostim igranja.

V orkestru je igralo v glavnem 14 muzikantov, nekateri kot stalni nekateri kot občasni. Ker se v 90. letih orkester ni dopolnjeval in sledil novim trendom, je njegova dejavnost usihala, tako da se je predstavilo ob praznovanju 100-letnice delovanja društva (18.9.2004) le pet članov orkestra. Vendar so tradicija delovanja godbe na pihala in orkestra, posluš ter izkušnje pognali korenine; kar nekaj mlajših muzikantov (ansamblov) izhaja iz Opatjega sela.

V letih 1950-53 je postalo društvo s svojim delovanjem zelo osiromašeno. Predvsem izseljevanje mladih ljudi ter reševanje ekonomskih problemov na tem delu Krasa je bistveno vplivalo na kulturno delovanje kraja. Tako, da se je bilo treba zelo potruditi za pripravo praznovanja 50. letnice obstoja in delovanja društva v letu 1954. Tega leta je bilo vpisanih v članstvo društva 78 članov, v društvu pa so delovale štiri sekcije. Z registracijo društva v letu 1955 je društvo dobilo svoj žig in tekoči račun ter tudi nova pravila. Društvo je potem delovalo normalno, čeprav ne z vsemi svojimi registriranimi sekcijami. Organiziralo je mnogo kulturnih prireditev, javnih plesov in različnih zabav. Tedaj, občutno skromno delovanje moškega zbora »Kras«, je bilo večkrat predmet kritike občanov. Društvo, v katerem je bil najaktivnejši orkester, je v takšni sestavi delovalo še nekaj let. V letih 1958-1959 pa je kulturna dejavnost pričela močno upadati, tako da so bili Opatje selo in okoliški kraji, vezani po kulturnem dogajanju, ob koncu 1959. leta v nazavidljivem položaju. Edina, takrat v Opatjem selu še komaj uporabna dvorana, je močno propadala. Ob odkritju spomenika padlim in žrtvam NOV v Opatjem selu v letu 1961 je moški zbor z nekaj predhodnimi vajami na tem odkritju še sodeloval in s tem nastopom tudi začasno prenehal z delovanjem.

GORIŠKI KRAS

Osnovna šola v Opatjem selu je v okviru šolskega programa izvajala aktivnosti dramskega in recitativnega značaja, ZSM (Zveza socialistične mladine) pa je organizirala vaška praznovanja in zabave. Krajevna skupnost Opatje selo si je prizadevala reševati gospodarska vprašanja in probleme infrastrukture domačega kraja. Takratna SZDL (Socialistična zveza delovnega ljudstva) Opatje selo, kot krovna politična organizacija, je predvsem skrbela za politične, humanitarne in družbene odnose med prebivalstvom KS Opatje selo.

Nove pobude in novi izzivi

Takšno pasivno, skorajda nikakršno delovanje društva, ki je bilo zgolj registrirano, je trajalo vse do leta 1969, ko je domačin Aleksander Zavadlav, ki je imel nekaj izkušenj v zborovskem petju, zbral fante in može, voljne peti, v pevskem zboru. V nekaj mesecih se je zbor, sestavljen iz novih in že nekdanjih pevcev ter pevovodje, »postavil na noge« ter pričel z delom. Z vloženim trudom, reševanjem zapletov in težav je zbor rasel tako po številu pevcev kot po kvaliteti. Od prvotnih 18 pevcev je število občasno naraslo tudi na 28 pevcev, vendar so se pevci v njem menjavali, njihovo število se je tudi kdaj zmanjšalo. A vse to je zbor le utrdilo in mu dvigalo kakovost. V letu 1972 je zbor prvič nastopil na reviji Primorska poje in je od takrat pa vse do sedaj njen stalni gost.

Sočasno z zborom je pričela rasti tudi ostala dejavnost prosvetnega društva. Društvo se je ponovno registriralo, izdelalo nova pravila ter se še sedaj prilagaja sodobnim izzivom. Tako je spet zaživela dramska sekcija, ki postaja čedalje bolj ustvarjalna in številčnejša.

Društvo je v domačem kraju in tudi v okoliških krajih nosilec kulturnega delovanja. Od leta 1972 se udeležuje vseh prvomajskih praznovanj v Opatjem selu, organizira »Martinovanja« in druge prireditve zlasti v domačem kraju, povezano pa je tudi z drugimi kulturnimi društvi, zlasti na Primorskem pa tudi v Italiji.

Zavedajoč se pomembnosti dobrega vodenja se društvo trudi dosledno držati društvenega statuta ter v skladu z njim tudi delovati. Letno se sklicuje občni zbor, po potrebi tudi večkrat, na katerem se rešujejo ključne društvene zadeve ter volijo društveni organi. Zlasti upravni odbor društva ima najodgovornejše naloge. Dolgoletnega predsednika upravnega odbora Janeza Zavadlava, ki je opravljal to zaupano mu nalogo polnih 25 let, je zamenjal novi predsednik Matjaž Marušič, s katerim deluje motivirana ekipa članov odbora. Sedaj je v Prosvetnem društvu »Kras« 67 članov, v moškem pevskem zboru »Kras« sodeluje 17 članov in v dramski sekciji 16 članov. Društvo si prizadeva aktivirati še gospodarsko sekcijo, ki bi bila zadolžena za splošne gospodarske zadeve društva.

Moški zbor »Kras« je od leta 1969 do sedaj nastopil več kot 570-krat. Zbor redno poje na reviji »Primorska poje« ter na revijah »Goriški zbori pojo«, sodeloval pa je tudi v združenih

Dramska sekcija PD »Kras« Opatje selo po uprizoritvi Goldonijeve komedije Primorske zdrahe

zborih Goriške in zamejstva. V letu 2002 je na tekmovanju v Postojni pod vodstvom zborovodje Pavla Pahorja prejel bronasto priznanje.

Dramska sekcija nastopa na raznih prireditvah v domačem kraju in tudi drugod. V programu njenega nastopanja so recitacije za vsakovrstne priložnosti, skeči ter krajše veselice. V oktobru 2004 se je dramska sekcija v Kostanjevici na Krasu predstavila s celovečerno Goldonijevom veselico Primorske zdrahe.

Prosvetno društvo »Kras« praznuje letos 100 let delovanja. Za to jubilejno leto je društvo izvedlo več prireditev, s katerimi obeležuje 100. obletnico svoje ustanovitve. Prireditve zajemajo različne oblike kulturnega delovanja v Opatjem selu in v njegovi okolici. Na dosedanjih prireditvah društva so sodelovale poleg sekcij društva tudi skupine iz okoliških društev in pevski zbori, društvo pa je izdalo tudi spominsko publikacijo, ki opisuje 100 let delovanja društva. Društvo je poleg enajstih prireditev izvedlo tudi osrednjo slovesnost ob 100-letnici, ki je bila 18. septembra 2004 na prireditvenem prostoru v Opatjem selu. Poleg domačega zbora, dramske skupine in orkestra »Kras« so v bogatem kulturnem programu sodelovali še pobrateni moški zbor »Lijak« iz Vogrskega ter dramski skupini iz Branika in Bilj, podeljena pa so bila tudi priznanja in pohvale raznim društvom, skupinam in posameznikom iz bližnje in daljne okolice ter iz zamejstva.

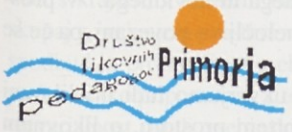
Zavedajoč se pomena delovanja prosvetnega društva »Kras« Opatje selo ob zahodni meji Slovenije, tako rekoč na robu slovenskega prostora, je njegova potreba in nujnost njegovega obstoja očitna. Kot trdnjava našega duha, besede in misli naše kulture mora društvo stati in obstati tudi sedaj, ko smo postali člani velike družine evropskih narodov, v kateri naj bi počasi izginile politične, družbene in gospodarske razlike med narodi. V tem iztekajočem se letu smo pred novimi izzivi: naša splošna kulturna dejavnost naj ne bo usmerjena le v to, da izpričujemo svoj obstoj, ampak naj bo usmerjena tudi v plodno sodelovanje, v kakovostno rast in v tvorno povezovanje v novem kulturnem prostoru.

Prvi otroški likovni natečaj prostorskega oblikovanja **PO POTEH FABIANIJA**

Štanjel 2004

Društvo likovnih pedagogov Primorja

Revija Kras

Kras

Občina Komen

USTVARJAMO PO POTEH FABIANIJA

Vlasta Markočič

V okviru Društva likovnih pedagogov Primorja je potekal v letu 2004 otroški likovni natečaj prostorskega oblikovanja, ki ga posvečamo domačemu arhitektu Maksu Fabianiju. Kot arhitekt, urbanist in osebnost je pustil pomemben pečat na območju slovenske Primorske in preko meje v Italiji, ustvarjalni vrhunec pa pomenijo njegova dela na Dunaju. Pomembno dediščino je zapustil tudi v Štanjelu in okolici.

Cilj projekta je povezati mlade primorske likovne ustvarjalce in likovne pedagoge ob tematiki arhitekture in urbanizma, ki jo v osnovni šoli obravnava likovno področje prostorskega oblikovanja. Otroke in njihove mentorje smo želeli vzpodbuditi k iskanju novih prostorskih rešitev, k razmišljanju o svojem kraju, o spoštovanju kulturne dediščine ter o sodobnem preoblikovanju prostora. Z umestitvijo natečaja v srednjeveški Štanjel smo hoteli izpostaviti obravnavo kulturne dediščine pri likovni vzgoji in likovnem snovanju. Dediščina Krasa s svojevrstno arhitekturo in kamnoseštvom predstavlja našo identiteto, veliko pozornost zasluži tudi Fabiani s svojimi posegi v prostor.

K sodelovanju smo povabili tiste primorske osnovne šole v Sloveniji in zamejstvu, kjer je Fabiani deloval kot arhitekt ali urbanist. Vabilu se je odzvala tudi Ustanova Maks Fabiani. Štanjel je kot naselje, ki že dolgo čaka na ponovni razcvet, idealen prostor za razstavo izbranih otroških likovnih izdelkov, ki so rezultat njihovega ustvarjalnega dela. Ob razstavi bomo svoje izkušnje in razmišljanja o nastalih likovnih tvorbah strnili tudi likovni pedagogi, saj imamo pomembno vlogo pri vzpodbujanju učenčeve ustvarjalnosti in razvijanju njegovega odnosa do kulturne dediščine.

Vlasta Markočič, prof. likovne umetnosti

Likovni natečaj in izdajo kataloga so omogočili:

Aluminij Montal, d.d., Komen
Didakta, d.o.o., Radovljica
Interina, d.o.o., Ljubljana
Mladinska knjiga, založba, d.d., Ljubljana
Mobitel, d.d., Ljubljana
Modrijan, d.o.o., Ljubljana
Občina Divača
Občina Hrpelje-Kozina, Hrpelje
Občina Komen
Pekarna Kras, Silvo Frankič, s.p., Gorjansko
SGP Kraški zidar, d.d., Sežana
Tehniška založba Slovenije, Ljubljana
Telekom Slovenije, d.d., Ljubljana

PROSTOR...

Tanja Samec

Prostor... neskončen prostor... prostor med zemljo in luno, s stenami omejen prostor, naseljen prostor, prostor na polici, v avtomobilu... Prostor, v katerem živimo, je del širšega prostora, bližnjega in daljnega, vidnega in nevidnega. V prostoru živimo in delamo. Z njim smo neločljivo povezani, pa če se tega zavedamo ali ne.

S problemom prostora se ukvarjamo tudi pri likovni vzgoji: govorimo o zaprtem in odprtem prostoru, o likovnem preoblikovanju okolja, o urbanističnem prostoru, o zgradbah, njihovi stabilnosti in naseljih... Učenci o prostoru razmišljajo, ga načrtujejo in rešujejo likovne probleme primerno svoji starosti in razvojni stopnji.

Z natečajem smo želeli spodbuditi predvsem likovne pedagoge, ki so odgovorni za razvoj otrok na likovnem področju prostorskega oblikovanja, da bi še bolj temeljito razmišljali o prostoru, ki nas obdaja, in svoja znanja ter spoznanja posredovali učencem, da bi jih ti ustvarjalno preoblikovali na svoj način, kot to znajo le otroci.

S tem namenom smo natečaj zasnovali v treh kategorijah:

V fotografskem natečaju naj bi učenci v krajih, kjer so prisotna dela Maksa Fabianija, poiskali stavbe in dele mest, ki jih je projektiral, ter jih predstavili skozi fotografski objektiv.

V drugem delu je bilo v okviru likovnega natečaja ponujeno svobodno preoblikovanje urbanega prostora - gradivo o Štanjelu je bilo dostopno na internetu, vendar likovni pedagogi niso bili vezani izključno na to gradivo, temveč so učencem lahko ponudili v preoblikovanje prostor, ki so si ga sami izbrali.

V tretjem delu so se likovni pedagogi in učenci, prav tako v okviru likovnega natečaja, lahko spoprijeli s katerokoli poljubno nalogo s področja prostorskega oblikovanja.

K sodelovanju smo povabili vse razrede osnovnih šol v Sloveniji ter zamejske nižje srednje šole. V natečaju nismo želeli postavljati preveč omejitev. Zaželeni so bili izdelki v obliki risb, slik, grafik, kipov ali maket; edini pogoj je bil reševanje problema s področja prostorskega oblikovanja. Izbira materialov, likovnih motivov in likovnih nalog je bila prav tako svobodna.

Na prvem natečaju je sodelovalo 16 osnovnih šol, razstavljenih je 146 likovnih del. Prejeli smo nekaj fotografij ter veliko prostorskih likovnih del, ki so raznoliki tako po materialih, tehnikah in motiviki.

Strokovna žirija je med prispelimi likovnimi izdelki nagradila tri osnovne šole in sedem posameznikov. Na razstavo so uvrstili večino likovnih del.

S prvo kolekcijo poslanih del smo zadovoljni, v prihodnje pa želimo k sodelovanju pritegnili še več likovnih pedagogov in njihovih varovancev.

Tanja Samec, prof. likovne umetnosti

“PO POTEH FABIANIJA”: ARHITEKTURNI PROSTOR V OČEH IN DOMIŠLJI NAŠIH UČENCEV

Beatriz Tomšič Čerkez

Živimo v času, ko se podoba našega okolja močno spreminja, postaja vse bolj »globalizirana«, v veliko primerih žal tudi z žrtvovanjem pristnosti in posebnosti, ki naj bi jo organsko povezovala s krajem, v katerem nastaja. Arhitekturno ustvarjanje je zato skupaj z urejanjem prostora v bližnji prihodnosti potrebno razvojnih spodbud in promocije v vseh razsežnostih. Izobraževanje in dobra praksa lahko pripomoreta k temu, da bosta arhitekturna dediščina in ustvarjalnost ostali vsebinski del nacionalne kulturne identitete in prepoznavni prvini razvoja tudi v razširjenem prostoru Evrope in svetâ.

Arhitekt namreč ustvarja podobo kulture: intuitivno zazna »ritem« kulture in ji poskuša iznajti simbolno formo. Ustvarja svet, ki „naravno“ dopolnjuje človeka: na osebni ravni je to dom, na družbeni pa so to javne stavbe in okolica. Prekô tega arhitektura izraža, da ima vsakodnevno življenje pomen, ki transcendirâ določeno konkretno situacijo in je del zgodovinske in kulturne kontinuitete. V tem je tudi izredna moč »arhitekturne komunikacije«, ki zavzema vsak dan večji pomen v našem fizičnem okolju in vpliva na nas celo bolj, kot si sami lahko predstavljamo. Še več. Veliko drugih medijev lahko po volji izključimo, arhitekture pa ne, ker je »permanentna sredina«, v kateri opravljamo vse dejavnosti v našem življenju.

V tem kontekstu postaja naša arhitekturna tradicija pomembno polje zaenkrat (delno) odprtih vprašanj: kaj jo ponazarja, kdo jo vrednoti, katere so tiste vsebine, ki smo jih dolžni prenašati drugim generacijam, ali je možno zaznati, kako jih oni »razbirajo«, in kako sami pojmujejo tradicijo? Pa tudi, kako gojiti od malih nog tako ljubezen do domačega prostora, ki bo vzbujala v vsakem posamezniku željo po prizadevanju za izboljšanje kvalitete lastnega in družbenega življenja ter kulturo bivanja?

Nedvomno je likovni natečaj z naslovom »Po poteh Fabianija« učinkovit odgovor na vsa ta vprašanja. Združuje več ciljev v enem samem projektu: poklanja se spominu enega izmed najbolj zanimivih predstavnikov slovenskega arhitekturnega ustvarjanja, ki je nedvomno pomemben člen naše kulturne tradicije, podpira razvoj kritičnega razmišljanja o odgovornem ravnanju z zgrajenim okoljem, hkrati pa predstavlja bogat vpogled v pester svet prostorskega oblikovanja pri predmetu likovna vzgoja v osnovnih šolah.

Razpisana tematika natečaja je bila očitno močan izziv tako za likovne pedagoge kot za učence, saj so njihove rešitve domiselne in doživete, delujejo sveže in prepričljivo. Pohvalno je tudi to, da so razpisani pogoji dovoljevali in spodbujali prosto izbiro likovnega motiva, likovne tehnike in uporabo najrazličnejših načinov grafične predstavitve arhitekturnega prostora. Zato ni naključje, da je ob pestrosti likovnih nalog velika večina mladih ustvarjalcev posegala po kombiniranih likovnih tehnikah, nenavadne in raznolike materiale pa so uporabili z občutljivostjo in z njimi dosegli primere pristnega likovnega izražanja.

Svoje rešitve likovne naloge so učenci izražali tako z risbami, s slikami, z grafikami kot s tridimenzionalnimi predstavitvami oziroma maketami v najrazličnejših tehnikah in materialih.

Občudujemo lahko od občutljivih črtnih izražanj s tankimi linijami tuša ali flomastra do barvitih lepljenk in računalniških grafik; pri maketah pa spretno in ekspresivno uporabo klasičnih materialov, kot so glina, papir, karton pri najmlajših, do prepričljive kombinacije zahtevnejših tehnik in materialov pri najstarejših učencih. Najbolj pa nas prevzame, kako učinkovito in premišljeno so vsi znali povezati značilnosti materialov in tehnik ter osnovne značilnosti upodobljenih prostorov. Izbrani likovni izdelki nas presenetijo s svojo vsebinsko kvaliteto. Popeljejo nas v doživljajski svet, v katerem so mladi ustvarjalci na svojstven način interpretirali motive iz zunanjega svetâ ali razvijali domišljjske abstraktne prostorske motive z uporabo likovnih izraznih sredstev in jih preoblikovali z elementi likovne govornice, ki je neposredna, enkratna in neponovljiva. Zato odpirajo možnosti k ponovnim iskanjem poti pri razvijanju likovnega izražanja otrok pri prostorskem oblikovanju.

Spoznanja in izkušnje, ki so si jih učenci nedvomno pridobili in razvijali pri predstavljenih likovnih nalogah iz prostorskega oblikovanja - spoznavanje prvine likovne teorije kot osnovo likovnega mišljenja, sposobnost za likovno izražanje in oblikovanje posebnih prostorskih rešitev pri likovnih izdelkih, opazovanje, prostorsko predstavljivost, spretno aktiviranje motoričnega izražanja, razvoj domišljije, usposobljenost za doživljanje lepote v okolju in naravi - nedvomno predstavljajo seme nadaljnje splošne ustvarjalnosti. Pridobljene pristne likovne izkušnje vedno omogočajo, da postajajo učenci bolj kritični in občutljivi za značilnosti okolja, da prepoznajo elemente arhitekturne dediščine, da jih znajo doživeti in vrednotiti in da tudi prepoznajo možne primere manipulacije v prostoru in o prostoru, tako z zgrajenimi primeri kot v diskurzu o arhitekturi, dediščini, tradiciji in okolju.

Spodbudni rezultati in uspeh, ki ga predstavljeni likovni izdelki izkazujejo, so dokaz doslednosti, kakovostnega pedagoškega dela in ustvarjalnosti učiteljev pri kompleksnem in večplastnem procesu likovne vzgoje. Posebno pozornost velja nameniti delu nagrajenim avtorjem in avtoricam in njihovim mentorjem in mentoricam, ki so z raznovrstnimi idejami, s pestrim izborom tehnik in materialov in z domiselno izdelavo likovnih izdelkov dokazali, kako pomembna je (še vedno) likovna vzgoja za celosten razvoj vsakega otroka in mladostnika. Izbrane in predstavljene kolekcije pa so lep primer uspešnega in smiselnega načrtovanja dejavnosti za različne stopnje vzgoje in izobraževanja na tako posebnem področju, kot je oblikovanje prostora.

Upajmo, da se bomo vsi odslej pogosto sprehajali »po poteh Fabianija«, po našem prelepem Krasu, da bodo te poti znale tudi v bodoče močno motivirati tako učitelje, likovne pedagoge kot učence k razmišljanju o kraju, kjer živijo; da bo doživljanje domačega prostora in njegove arhitekture postalo dejanski užitek za vsakogar med nami. Upamo tudi, da bodo tudi drugi slovenski, domači in zamejski kraji prinesli pečat lastne arhitekturne podobe, dodali še kakšno novo pot, ki nas bo vse bolj povezovala, medsebojno združevala in nas približevala tudi drugim ...

Organizator

Društvo likovnih pedagogov Primorja v sodelovanju z:

Osnovno šolo Dutovlje
Osnovno šolo Antona Šibelja - Sjenka Komen
Občino Komen
Revijo Kras
Ustanovo Maks Fabiani
Vaško skupnostjo Štanjel

Pripravljalni odbor:

Silva Karim
Nada Lozej
Vlasta Markočič
Doris Orel
Tanja Samec

Strokovna žirija:

Predsednica: mag. Beatriz Tomšič Čerkez, Pedagoška fakulteta
Univerze v Ljubljani
Člana: Matjaž Garzarolli, univ.dipl. arhitekt, Ustanova Maks Fabiani in
Dora Pečovnik, likovna pedagoginja

Nagrajene šole:

Osnovna šola Frana Erjavca, Nova Gorica
Likovna pedagoginja: Lea Gabrijelčič
Osnovna šola Dutovlje
Likovni pedagoginji: Tatjana Jug, Vlasta Markočič
Osnovna šola Košana
Likovna pedagoginja: Urška Tušar

Nagrajeni avtorji:

Skupinsko delo, 5.r:
Jan Oberstar, Blaž Rogelja, Andraž Kajtna, Zgijim Bytyqi in Rene Slavec
Osnovna šola Antona Šibelja - Sjenka, Komen
Likovna pedagoginja: Tanja Samec
Skupinsko delo, 2.r. in 2.r. devetletke:
Osnovna šola Antona Šibelja – Sjenka, Komen
Likovni pedagoginji: Andreja Rustja, Tanja Spačal
Simon Mezgec, 8.r
Osnovna šola Dragomirja Benčiča Brkina, Hrpelje
Likovna pedagoginja: Vesna Marion
Simon Čuček, 7.r
Osnovna šola Košana
Likovna pedagoginja: Urška Tušar
Talita Zager Kocjan, 7.r,
Martina Vukovič, 7.r
Osnovna šola Aleš Bebler Primož, Hrvatini
Likovni pedagog: Vasja Nanut
Eva Srebot in Andreja Debelak, 8. r
Osnovna šola dr.Bogomira Magajne, Divača
Likovna pedagoginja: Cvetka Oblak
Monika Samec, 3.r
Osnovna šola Dutovlje - Podružnica Tomaj
Likovna pedagoginja: Vlasta Markočič

Izbor likovnih del za katalog:

mag. Beatriz Tomšič Čerkez.

SEZNAM AVTORJEV RAZSTAVLJENIH DEL:

OŠ DANILA LOKARJA, AJDOVŠČINA

L. P. Vladimir Bačič

8.razred:

Tjaša Bajc, Armend Čadraki, Katja Ipavec, Neli Kovšca, Klemen Lozar,
Alan Majeršič, Marko Nabergoj, Anja Pipan in Ana Rustja

OŠ COL

L.P. Silva Karim

7. razred:

Matej Bajc, Klemen Bizjak, Mojca Bizjak, Mateja Ličer, Danijela
Stefančič, Sara Stefančič in Monika Tratnik

OŠ BOGOMIRA MAGAJNE, DIVAČA

L.P. Cvetka Oblak

5. razred:

Anka Gašperšič, Urška Ivančič, Urša Mavrič in Petra Tamindžija

7. razred devetletke:

Andrej Budja

8. razred:

Maja Ban, Danijel Bubnič, Andreja Delak, Ida Femc, Boštjan Franetič,
Urška Gerželj, Maja Hlad, Tjaša Kokanovič, Nina Marinšek, Urban
Prelc, Eva Srebot in Maja Škrli

OŠ DUTOVLJE

L.P. Tatjana Jug

3. razred:

Blaž Bortolato, Domen Gulič, Jan Gulič, Julija Jazbec, Tina Kavčič,
Katja Krstan, Simon Luvini, Mia Matkovič, Eva Ravbar, Jana Sitar, Sara
Stankovič, Santen Stepančič, Andraž Tavčar, Kristina Tavčar, Maja
Tavčar, Lara Trobec, Teo Vrabc in Tjaša Vrabc

L.P. Vlasta Markočič

4. razred:

Lea Bernetič, Ana Borac, Jure Kariž, Dejan Lavrenčič, Žiga Miklavec,
Jan Prelec, Laura Slamič, Jan Stibilj, Katja Šajna in Nuša Živec

7. razred devetletke:

Jerneja Cotič, Sara Lisjak in Kristjan Mesesnel, skupinsko delo

7. razred:

Matija Daolio, Tina Gomezel, Sara Grgič, Erik Guštin, Manuela
Hervatic, Andraž Kobal, Petra Lisjak, Leon Mahnič, Neža Markočič,
Anja Mržek, Blaž Nabergoj, Marko Pavlovčič in Teja Škerlj

OŠ DUTOVLJE - PODRUŽNICA TOMAJ

L.P. Vlasta Markočič

3. razred:

Rebecca Kavčič, Kristijan Mesar in Monika Samec

OŠ ISTRSKEGA ODREDA, GRAČIŠČE

L.P. Vasja Nanut

7. razred:

Sara Franca, Neža Knez, Lara Kocjančič, Jan Kulaš, Anja Palčič, Martina Radin, Rok Ražman in Primož Šav

OŠ DRAGOMIRJA BENČIČA BRKINA, HRPELJE

L.P. Vesna Marion

8. razred:

Maja Benčič, Anja Berginc, Dragana Čulibrk, Jaka Dujmovič, Tina Ericigoj, Tracy Grgič, Maja Križman, Minela Kunič, Simon Mezgec, Maruša Pangeršič, Enej Resinovič, Bojana Stevovič, Ana Škrli, Deni Valenčič in Alja Zadnik

OŠ ALEŠ BEBLER PRIMOŽ, HRVATINI

L.P. Vasja Nanut

7. razred:

Matej Gregorčič, Grega Peruzin, Matjaž Semenič, Adnan Smajlovič, Gregor Stopar, Martina Vukovič in Talita Zager Kocjan

OŠ ANTONA ŠIBELJA-STJENKA, KOMEN

L.P. Tanja Samec

5. razred:

Zgijim Bytyqi, Gregor Fakin, Matej Fakin, Jernej Ferluga, Andraž Kajtna, Domen Luin, Jan Oberstar, Blaž Rogelja, Tomaž Rogelja, Andraž Rončel, Rene Slavec, Luka Stevanovski, Nurfet Šaćirović in Dejan Vižintin

7. razred devetletke:

Leo Čotar, Andraž Fabjan in Patrick Kosmina

L.P. Tanja Spačal in Andreja Rustja

2. razred in 2. razred devetletke:

Skupinsko delo

OŠ ANTONA ŠIBELJA - STJENKA KOMEN, PODRUŽNICA ŠTANJEL

L.P. Vanda Mržek

3. razred:

Aljaž Kukanja

OŠ KOŠANA

L.P. Urška Tušar

2. razred:

Jure Brezovnik, Ana Dekleva, Jan Franetič, Fiorelo Hočevar, Domen Kaluža, Blaž Malovec in Sandi Žakelj

7. razred:

Simon Čuček, Alen Grželj, Polona Hočevar, Tevž Kapelj, Primož Ludvik in Maruška Trajkov

OŠ FRANA ERJAVCA, NOVA GORICA

L.P. Lea Gabrijelčič

11 let:

Leila Batič, Tea Petelin, Anja Rudež in Matevž Tobias

13. let:

Polona Levpušček in Elena Ramadan

14. let:

Urška Anzeljc, Urban Boštjančič, Adisa Čamdžič, Sara Frančeškin, Teo Humar, Sara Kenda, Kristina Ličen, Žana Malčič, Neža Mikuletič, Robert Pečnik, Božana Pelengič, Marko Plošinjak, Blaž Prinčič, Lea Risek, Simon Šuligoj in Matjaž Vidmar

OŠ MILOJKE ŠTRUKELJ, NOVA GORICA

L.P. Bogdan Vrčon

7. razred:

Maja Bratkič, Tanja Faletič, Žiga Mišigoj, Anja Pajntar, Teja Pavšič Marinič, Vasja Peruničič, Luka Podbršček, Jan Skomina, Simon Skubin, Nejc Suban, Simi Škodnik, Ariane Vodopivec, Kristijan Vodopivec, Nina Vuga in Rok Winkler

OŠ. ANTONA TOMAŽA LINHARTA, RADOVLJICA

L.P. Vika Marinkovič Svetelj

5. razred:

Ana Beravs, Patricija Frlež, Mia Gregorčič, Maja Kambič, Glorija Lukanc, Polona Potočnik, Vita Rozman in Jan Subotnjicki

OŠ SREČKA KOSOVELA, SEŽANA

L.P. Mateja Melan

7. razred devetletke:

Skupinsko delo

L.P. Karmen Makovec

4. razred:

Maja Čehovin, Jakov Kavčič, Karin Kovačič, Špela Lipanje, Saša Lukač, Gaja Planinšek, Vanesa Potočnik, Nika Puhar in Marjeta Semolič

OŠ ŠEMPAS

L.P. Lilijana Zalesjak

7. razred devetletke:

Leo Gnezda, Mateja Košuta, Ana Kristančič in Jan Kuštrin

OŠ Košana, mentorica Urška Tušar

nagrajena šola

"Košanska cerkev"

Simon Čuček, 7.r., OŠ Košana;

računalniška grafika

nagrajeno delo

"Nenavadna vas"

Primož Ludvik, 7.r., OŠ Košana;

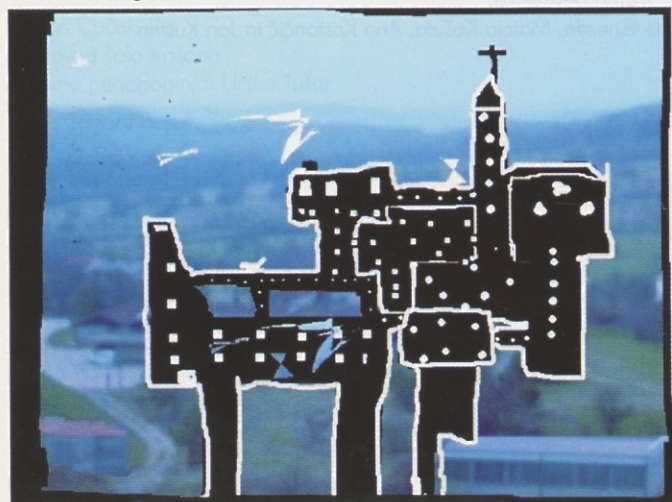
računalniška grafika

"Mesto v zraku"

Tevž Kapelj, 7.r., OŠ Košana;

računalniška grafika

"Ferrarijeva zastava"

Jure Brezovnik, 2.r., OŠ Košana;

mešana tehnika

"Mali vrt"

Sandi Žakelj, 2.r., OŠ Košana;

mešana tehnika

"Ferrarijev vrt"

Blaž Malovec, 2.r., OŠ Košana;

mešana tehnika

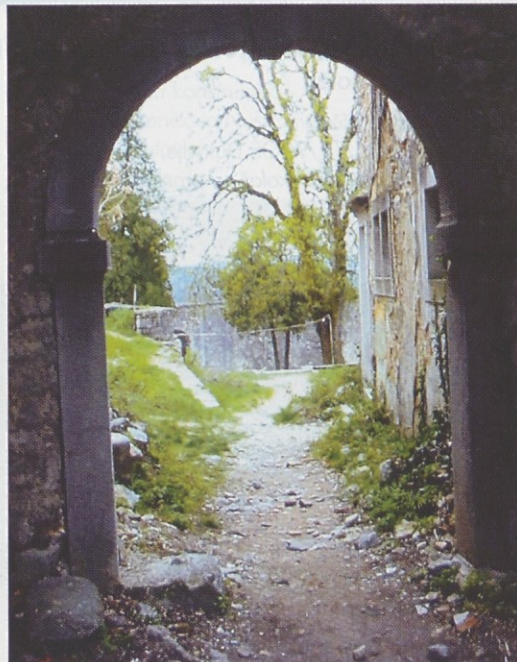

OŠ Frana Erjavca, mentorica Lea Gabrijelčič
nagrajena šola

"Kamniti detajl"
Polona Levpušček, 13 let,
OŠ Frana Erjavca, Nova Gorica;
fotografija

"Fabianijev Trst -
Hotel Regina"
Matjaž Vidmar, 14. let,
OŠ Frana Erjavca,
Nova Gorica;
mešana tehnika

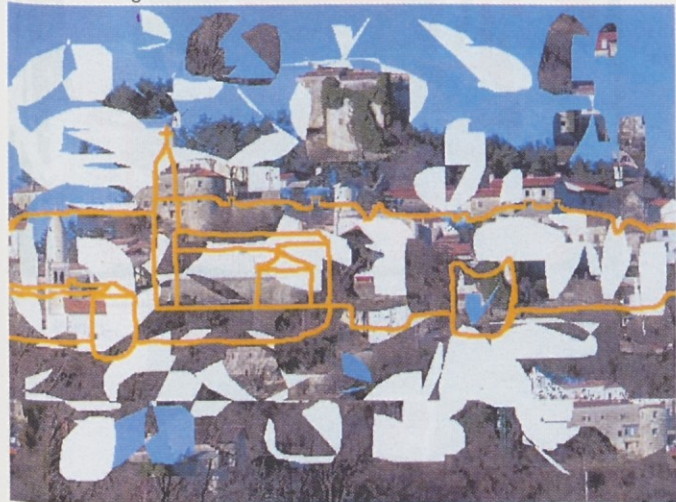
"Kamniti detajl"
Polona Levpušček, 13 let,
OŠ Frana Erjavca,
Nova Gorica;
fotografija

"Ohranimo
značilnosti
kraških hiš"
Tea Petelin, 11 let,
OŠ Frana Erjavca,
Nova Gorica;
kolažni tisk

Sara Kenda in Urška Anzeljč, 14. let,
Osnovna šola Frana Erjavca, Nova Gorica;
računalniška grafika

"Kamniti detajl"
Polona Levpušček, 13 let,
OŠ Frana Erjavca,
Nova Gorica;
fotografija

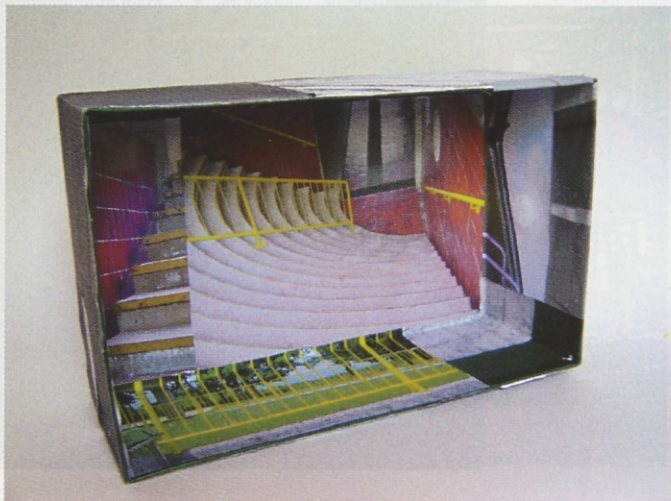

OŠ Dutovlje, mentorici Tatjana Jug in Vlasta Markočič nagrajena šola

"Šolsko stopnišče"

Jerneja Cotič, 7.r./9, OŠ Dutovlje;

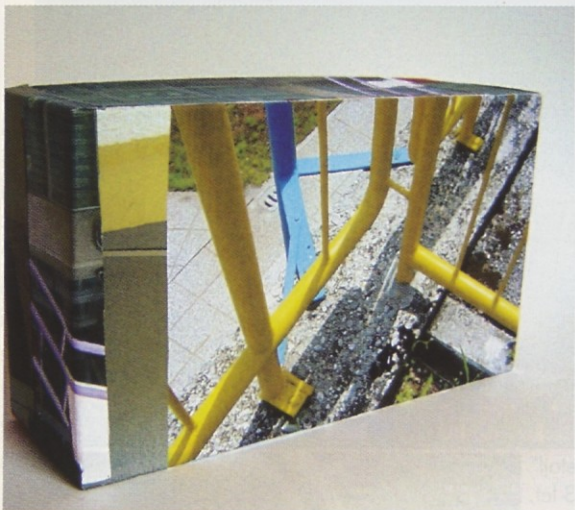
digitalna fotografija: kolaž na prostorskem objektu

"Ograja v prostoru"

Sara Lisjak, 7.r./9, OŠ Dutovlje;

digitalna fotografija: kolaž na prostorskem objektu

"Prehod med notranjimi prostori"

Kristjan Mesesnel, 7.r./9, OŠ Dutovlje;

digitalna fotografija: kolaž na prostorskem objektu

"Stolp"

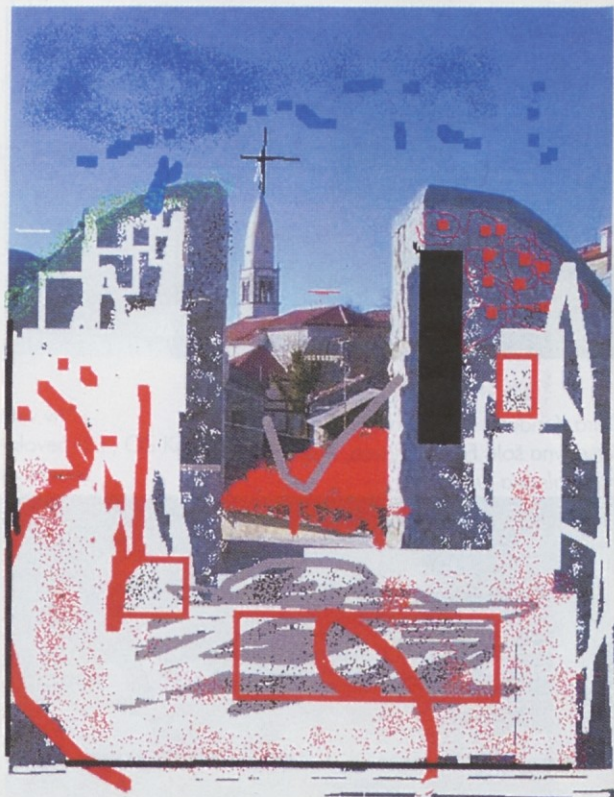
Matija Daolio in

Blaž Nabergoj, 7.r./9, OŠ

Dutovlje;

maketa: rafija, vrvica, les

"Barvna obogatitev vasi"
Kristina Tavčar, 3.r., OŠ Dutovlje;
računalniška grafika

"Stolpnica Trojček"

Petra Lisjak, Neža Markočič
in Manuela Hervatic, 7.r./9, OŠ Dutovlje;
maketa: rafija, vrvica, les

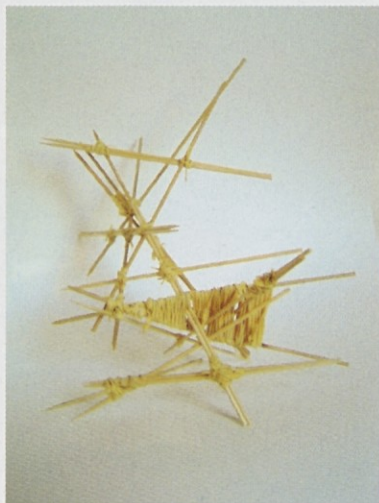
"Stolpnica Zvezda"

Sara Grgič in Tina Gomezel,
7.r./9, OŠ Dutovlje;
maketa: rafija, vrvica, les

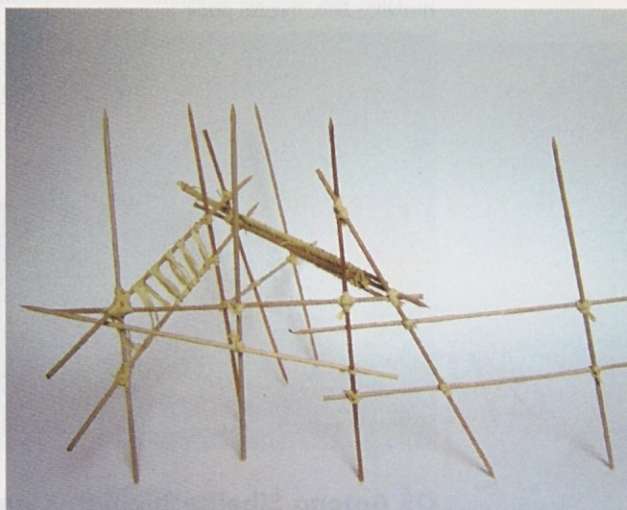
"Domišljajska konstrukcija"

Dejan Lavrenčič in Nuša Živec,
4.r., OŠ Dutovlje;
maketa: rafija, les

"Oblikovanje notranjih prostorov"

Skupinsko delo, 7.r./9, OŠ Dutovlje;
bombažna tkanina, les, kaširane plastike

"Scenska postavitev"

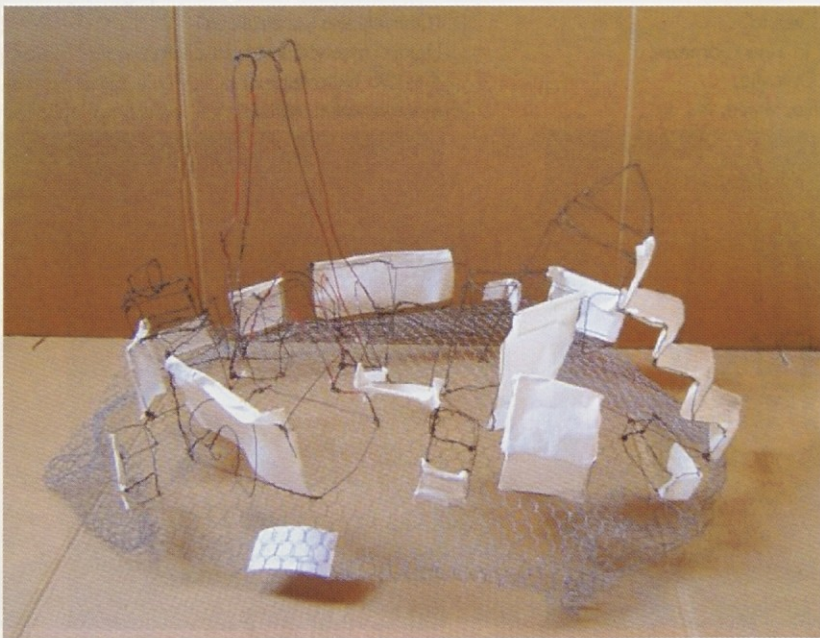
Laura Slamič in Katja Šajna, 4.r., OŠ Dutovlje;
maketa: rafija, les

"Preoblikovanje kraške vasi"
Andraž Tavčar, 3.r., OŠ Dutovlje;
računalniška grafika

OŠ Antona Šibelja-Stjenka, Komen, mentorica Tanja Samec

"Mesto"

Domen Luin, Andraž Rončel, Luka Stevanovski, Tomaž Rogelja, 5.r.,
OŠ Antona Šibelja-Stjenka, Komen;
maketa: žica, mreža, papir

OŠ Antona Šibelja-Stjenka, Komen, mentorici Tanja Spačal in Andreja Rustja

"Mavrično mesto"

Skupinsko delo, 2.r./8 in 2.r./9, OŠ Antona Šibelja-Stjenka, Komen;
sestavljane odpadnih materialov
nagrajeno delo

"Mesto na hribu"

Jan Oberstar, Blaž Rogelja, Andraž Kajtna,
Zgijim Bytyqi, Rene Slavec, 5.r.,
OŠ Antona Šibelja-Stjenka, Komen;
maketa: žica, mreža, papir
nagrajeno delo

"Vasica"

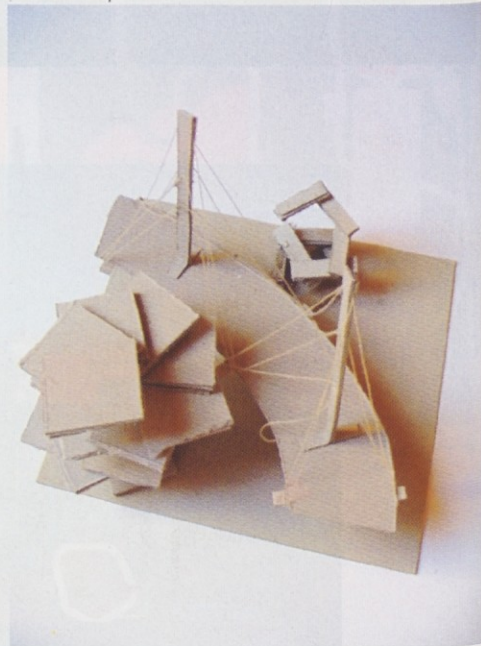
Gregor Fakin, Dejan Vižintin, Matej Fakin,
Jernej Ferluga, Nurfet Šaćirović, 5.r.,
OŠ Antona Šibelja-Stjenka, Komen;
maketa: žica, mreža, papir

OŠ Dragomirja Benčiča-Brkina, Hrpelje mentorica Vesna Marion

"Sodobni kulturni center"

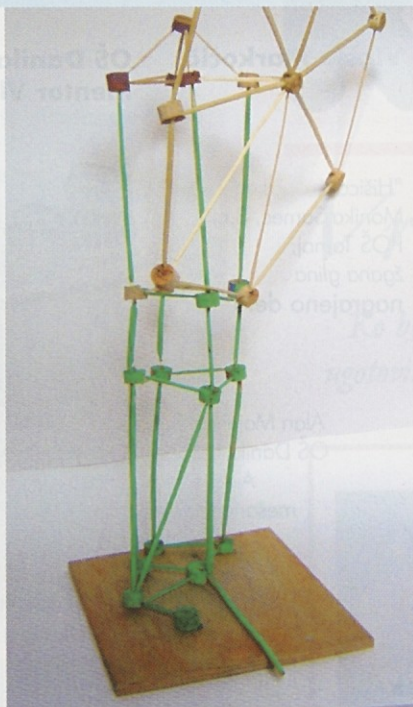
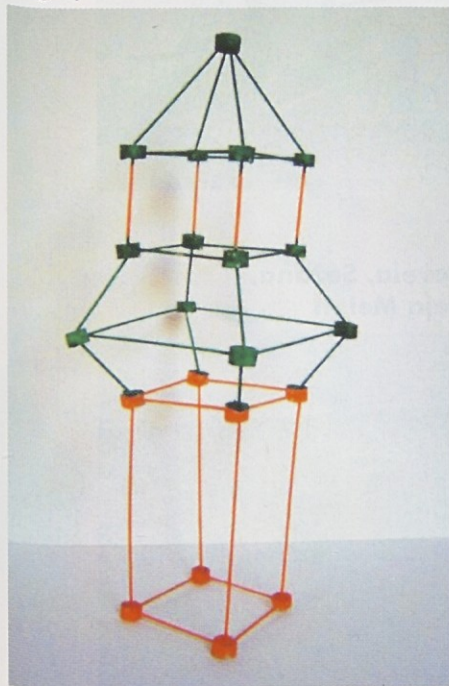
Maja Križman, Ana Škrj in Anja Berginc, 8.r.,
OŠ Dragomirja Benčiča-Brkina, Hrpelje;
maketa: lepenka, vrvica

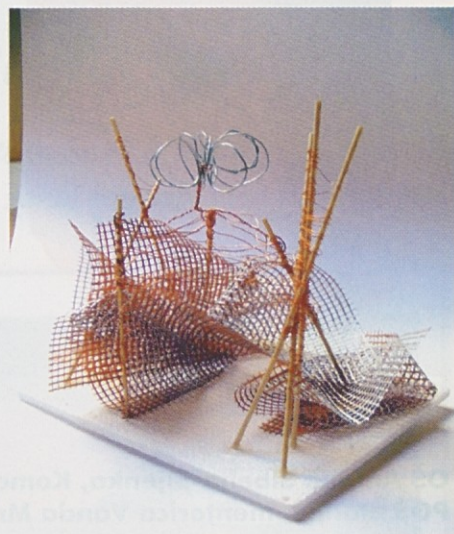
OŠ dr. Aleš Bebler-Primož, Hrvatini
mentor Vasja Nanut

"Stolp"
Martina Vukovič in Talita Žager Kocjan, 7.r.,
OŠ dr. Aleš Bebler-Primož, Hrvatini;
maketa: pluta, les
nagrajeno delo

"Mlin"
Matjaž Semenič, Grega Peruzin in
Gregor Stopar, 7.r.,
OŠ dr. Aleš Bebler-Primož, Hrvatini ;
maketa: pluta, les

OŠ dr. Bogomira Magajne, Divača,
mentorica Cvetka Oblak

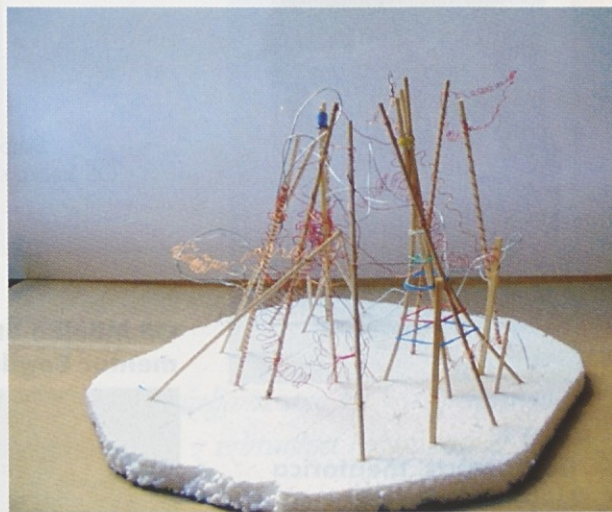

"Na drugem planetu"
Maja Ban, 8.r.,
OŠ dr. Bogomira Magajne, Divača;
maketa: tkanina, les, žica

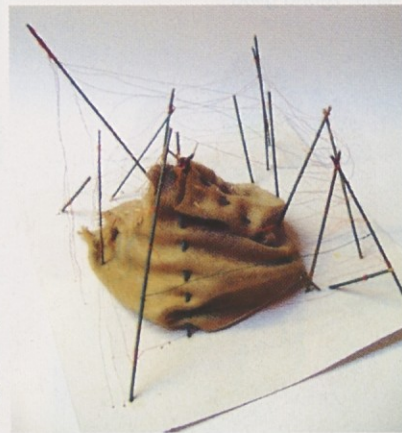
"Mobile"
Simon Mezgec, 8.r.,
OŠ Dragomirja Benčiča-Brkina, Hrpelje;
maketa: lepenka, žica, vrvica
nagrajeno delo

"Konstrukcija na ledu"
Eva Srebot in Andreja Delak, 8.r.,
OŠ dr. Bogomira Magajne, Divača;
maketa: stiropor, les, žica
nagrajeno delo

"Indijanski tabor"
Urška Gerželj in Ida Femc, 8.r.,
OŠ dr. Bogomira Magajne, Divača;
maketa: žaklješina, karton, žica

OŠ Dutovlje, POŠ Tomaj, mentorica Vlasta Markočič

"Hišica"
Monika Samec, 3.r.,
POŠ Tomaj;
žgana glina
nagrajeno delo

Alan Majeršič, 8.r.,
OŠ Danila Lokarja,
Ajdovščina;
mešana tehnika

OŠ Danila Lokarja, Ajdovščina, mentor Vladimir Bačič

OŠ Antona Šibelja-Stjenka, Komen, POŠ Štanjel, mentorica Vanda Mržek

Aljaž Kukanja, 3.r.,
POŠ Štanjel;
maketa: valovita lepenka

"Konstrukcije"
Skupinsko delo 7.r./9,
OŠ Srečka Kosovela, Sežana;
žica, krep papir

OŠ Srečka Kosovela, Sežana, mentorica Mateja Melan

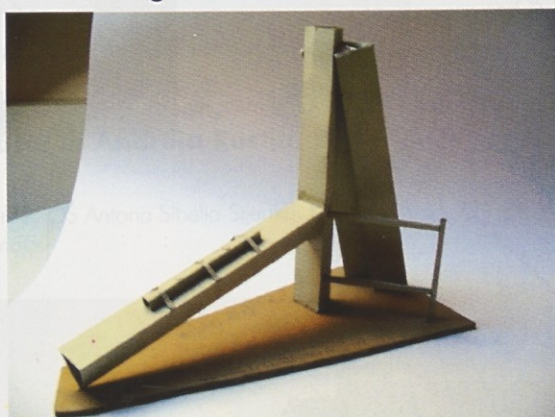

OŠ Šempas, mentorica Lilijana Zalesjak

"Dom"
Mateja Košuta, 7.r./9,
OŠ Šempas;
relief: žgana glina

OŠ Milojke Štrukelj, Nova Gorica mentor Bogdan Vrčon

"VPLP center"
Vasja Peruničič in Luka Podbršček, 7.r.,
OŠ Milojke Štrukelj, Nova Gorica;
maketa: lepenka, karton

OŠ Istrskega odreda, Gračiče mentor Vasja Nanut

"Stolp Prisa"
Primož Šav in Sara Franca, 7.r.,
OŠ Istrskega odreda, Gračiče;
maketa iz slamic

KRAS

Vredno je čakati.

Ko boste poskusili te slastne rezine, boste ugotovili, zakaj ne želimo prehitevati narave.

Z najlepšimi željami smo za Vas pripravili darilne embalaže z izbranimi dobrotami iz Krasa.

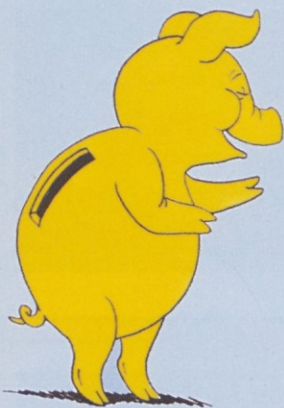

Energija sedanjosti in prihodnosti

UTEKOČINJENI NAFTNI PLIN

Pozdravljeni!

Predstavljamo vam nekatere izmed številnih prednosti, ki jih omogoča ogrevanje z utekočinjenim naftnim plinom (UNP) - propan-butan.

Ekonomičnost

Visok izkoristek energije, nižji stroški vzdrževanja ter daljša življenjska doba kotlov in lokalne plinske napeljave omogočajo prihranek na stroških energije.

Uporabnost

Pokrivanje večine energetskega potreb v gospodinjstvih in obrtnih dejavnostih: ogrevanje prostorov, priprava sanitarne vode, kuhanje,...

Ekološka primernost

Utekočinjen naftni plin je okolju prijazen energent. Pri izgoritvi nastaja najmanj škodljivih snovi - poleg toplote le še ogljikov dioksid in vodna para.

Varnost in zanesljivost

Visoka kakovost plinskih trošil in druge plinske opreme ter dosledno upoštevanje navodil omogočajo varno in zanesljivo obratovanje.

Udobnost

Enostavno upravljanje in vzdrževanje plinske instalacije, avtomatska regulacija ogrevanja ter opravljanje obveznosti zakonsko predpisanih pregledov distributerja plina vam omogočajo kar največje bivalno udobje.

UNP) V MALIH PLINOHRAMIH

Spremljanje porabe

Z vgradnjo plinmera (plinskega števca) imate možnost za natančno spremljanje dejanske porabe ter za mesečno plačevanja porabljenega plina.

*Naj bo poletje ali zima,
oseka ali plima,
jasno nebo ali sivina,
vedno vam je na voljo*

INTERINA® d.o.o. LJUBLJANA
PLIN Kozina

Dolgoletna tradicija in izkušnje na področju distribucije plina in njegova zanesljiva ter hitra dostava, prijaznost in strokovnost našega osebja zagotavljajo dodatne razloge, da se odločite za plin.

Avtonomnost

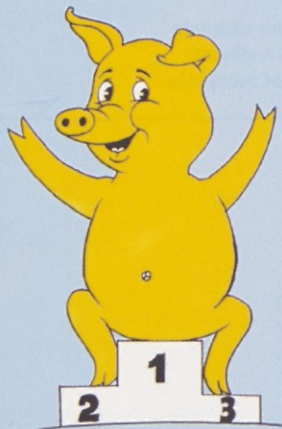
Neodvisnost od velikih energetske sistemov; potrebujete le svojo lokalno plinsko napeljavo, peč in plinohram, ki vam ga nudimo v najem.

Informacije:

PLIN KOZINA

Dolinska 14, 6240 Kozina
Tel.: 05-618-10-00
Fax: 05-680-20-31
Dežurna služba: 041 772 956
e-mail: plin.kozina@interina.si
www.interina.si

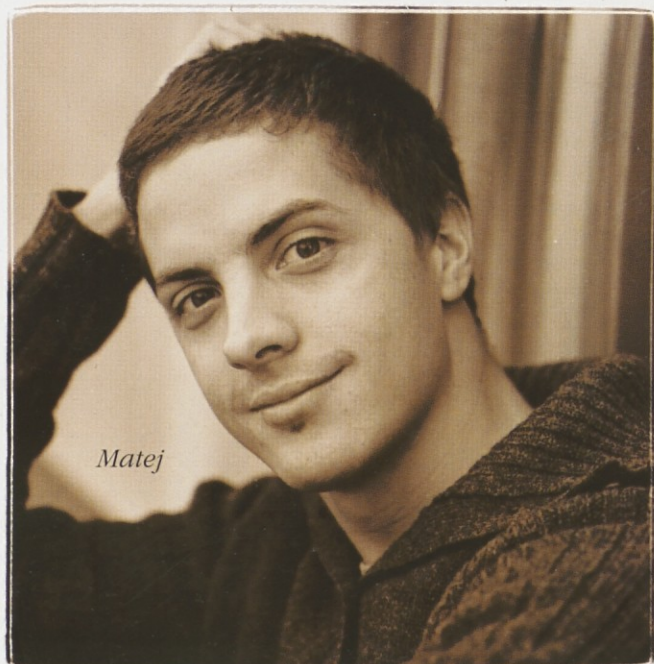
Naročila plina: 080-22-90

Zelo Jesenski. Zelo Mobi.

Bogata izbira za **Mobi**uporabnike.

MobiSloka
Philips 350

19.900 SIT

- barvni grafični zaslon
- GPRS
- WAP
- MMS
- organizator
- kalkulator
- budilka
- igre

MobiMlinarček
Siemens MC60

26.900 SIT

- barvni grafični zaslon
- vgrajen **digitalni fotoapar**
- GPRS
- WAP
- MMS
- glasovno izbiranje
- imenik s slikami

MobiTelefon
Motorola C650

26.900 SIT

- barvni grafični zaslon
- vgrajen **digitalni fotoapar**
- GPRS
- WAP
- MMS
- glasovno izbiranje
- imenik s slikami
- MP3 kot zvonjenje

Informacije na brezplačnih številkah: naročniki Mobitel GSM/UMTS: 031/041/051 700 700,
Mobiuporabniki: 031/041/051 121, ostali: 080 70 70.

mobi

ZA VSAK ŽEP

WWW.MOBITEL.SI